

ДР СВЕТОЗАР МИЛЕТИЋ И ЊЕГОВО ДОБА, 1926.

Садржина

I

Др Светозар Милетић у историји српске Војводине

Општи поглед на Милетићев рад. – Милетић као новинар, национални радник и политички вођ. – Милетић и његово доба. – Значај Милетићева рада за војвођанско Српство.

II

Милетић у младости

(1826–1848)

Породица и родитељски дом. – Основна школа и гимназија. – Дом Хаџић-Светића и ђаковање у Новом Саду. – Први покушаји на перу. – Ђаковање у Пожуну и утицај Људевита Штура. – Организатор српске омладине пожунске. – Почетак свеучилишних студија у Пешти и рад на „Славјанци”. – Понован живот у Пожуну и интересовање за политички живот.

III

Милетић у буни и под реакцијом

(1848–1858)

Утицај фебруарске револуције. – Српска омладина за српско питање. – Пожунска дијета. – Антипатија према Кошуту. – Напуштање Пожуна и силазак у народ. – Буна и српски покрет. – Милетић у агитацији. – Милетић у служби Народног Одбора. – Разочарење. – Наставак студија у Бечу. – Чиновничка пракса у Лугошу и Оравици. – Полагање адвокатског испита. – Повратак у Нови Сад. – Отварање адвокатске праксе. – Женидба.

IV

Улазак у јаван живот

(1858–1865)

Припремање за политичку активност. – Пад Бахове системе. – Нада на повољнији политички обрт. – Незахвалност бечке камариле. – Укидање Српске Војводине. – Разочараност Срба. – Нова политичка оријентација. – Милетић у акцији. – Туциндански чланак. – Реституција у Срему и Новом Саду. – Благовештенски Сабор. – Милетић на челу новосадске градске управе. – Суспендовање са положаја. – Народни сабор 1864/65. – Милетић у Матици Српској.

V

Дани политичког разочарања

(1865–1867)

Милетић на хрватско-славонском и угарском сабору. – Помирење са Мађарима. – Напуштање српских сепаратистичких захтева. – Борба за уставан и парламентаран режим Угарске. – Недељивост и самосталност Троједнице. – Идеја народносних жупанија. – Аустријско-пруски рат. – Попуштање бечке камариле. – Поравнање. – Преварене наде. – Разочарење у Мађарима. – Отпор према мађарској мегаломанији. – Јачање српског национализма. – Оснивање „Заставе”.

VI

Милетић политички и народни вођ

(1867–1878)

Велики планови, ослобођење и уједињење свег Српског Народа. – Омладински покрет. – Милетић градски начеоник новосадски. – Српска Атина. – Поновно суспендовање са положаја. – Бечкеречки програм. – Нов политички правац. – Српска слободоумна народна странка. – Омладинизам, народњаштво и милетићевизам. – Борба против мађаризације. – Борба против калуђерског клерикализма. – Победа народне странке. – Рад на угарском и народно-српском сабору. – Свесрпска пропаганда. – Прогањања. – Осуда. – Тамновање.

VI

Милетић на сутоњу свога живота

(1879–1901)

Ослобођење из тамнице. – Дочек у народу. – Понован повратак на политичку позорницу. – Избор у Шајкашкој. – Последњи напори. – Болест. – Повлачење. – На заранку живота. – Народно поштовање. – Јубилеуми. – Смрт. – Погреб.

VII

Доба Милетићева развитка

Утицаји. – Апсолутизам. – Конзерватизам. – Реакционарство. – Панславизам. – Национализам. – Либерализам. – Револуционарство. – Романтицизам. – Антиклерикализам.

VIII

Милетићеве особине и карактер

Наслеђене карактерне особине. – Борбеност и љубав за слободом: од мушких предака. – Бистрина ума и доброта срца: од матере. – Неуморност, истрајност и енергичност. – Милетић као новинар и говорник. – Ауторитативност и привлачност. – Милетић као стожер књижевно-политичких састанака.

IX

Милетићеве идеје, рад и значај

Песничка душа. – Новинар и говорник: пропагатор идеја и начела. – Милетићеве идеје: либерализам, антиклерикализам, демократизам, свесрпство и свесловенство. – Народно признање и захвалност: нимб народног великана.

589/926

92/490

Застава

ТРИВА МИЛИТАР:

Др. СВЕТОЗАР МИЛЕТИЋ И ЊЕГОВО ДОБА

Др. Светозар Милетић

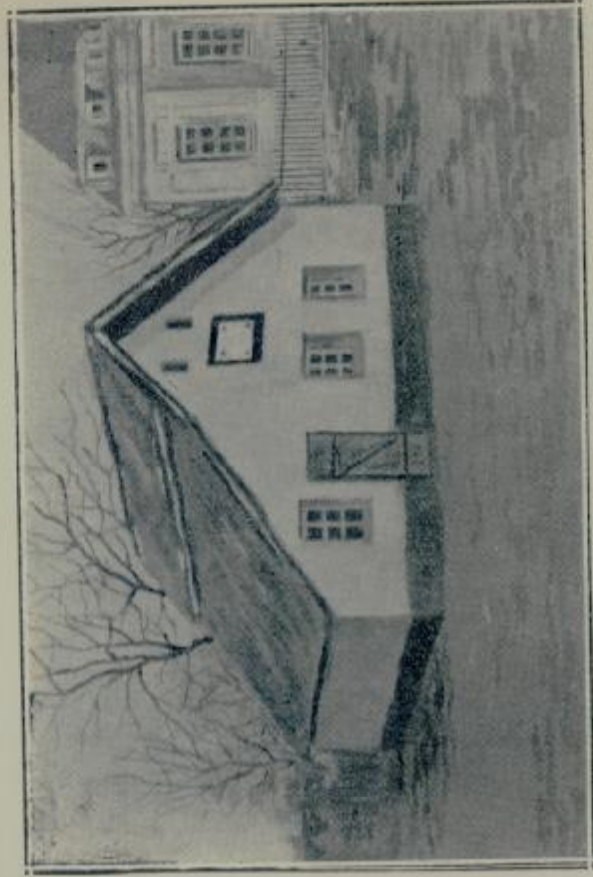
НОВИ САД
ШТАМПАРИЈА „ЗАСТАВА“ Д. Д.
1926

Српска 92

DEUTSCHES WISSENSCHAFTLICHES
1 4456
Ei 17
BELGRAD

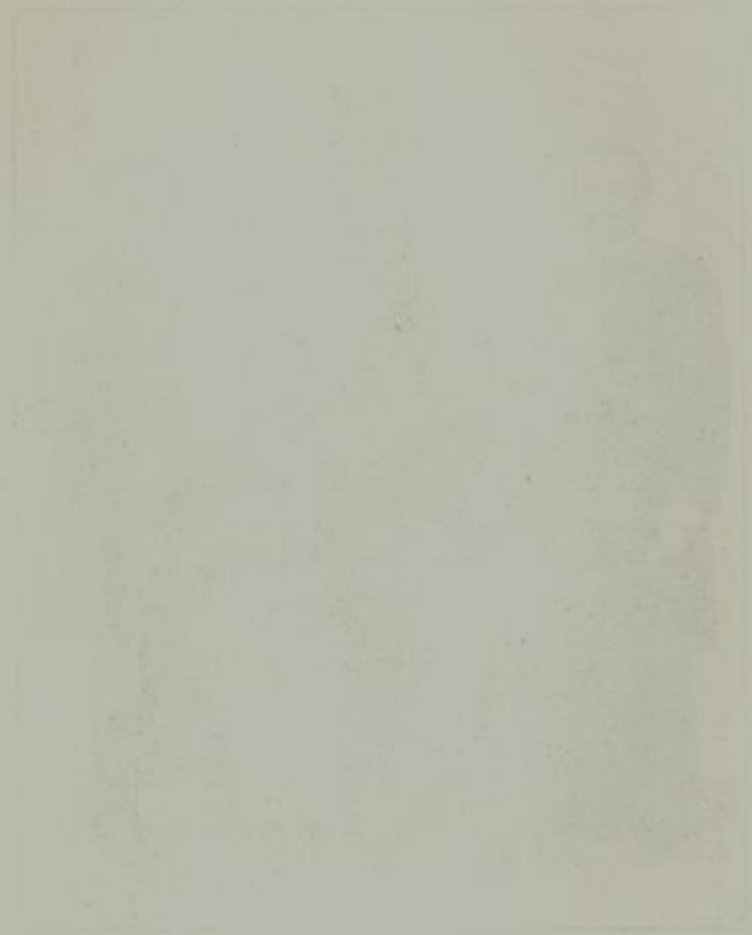
Др. СВЕТОЗАР МИЛЕТИЋ,
[10. (22.) II. 1826. — 22. I. (4. II.) 1901.]

КУЋА У МОШОРИНУ
у којој се родило др. Светозар Милетић.

ПРВИ САРАДНИЦИ МИЛЕТИЋЕВЕ „ЗАСТАВЕ“.
С лева: Бура Вукићевић, Јован Ђорђевић, др. Световар Милетић и
Гига Гершић.

Милетићев гроб

МИЛЕТИЋЕВ ГРОБ
на новосадском св. успенском гробљу.

инв. бр.
490

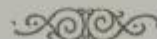
Др. СВЕТОЗАР МИЛЕТИЋ

И

ЊЕГОВО ДОБА

НАПИСАО

ТРИВА МИЛИТАР

НОВИ САД
ШТАМПАРИЈА „ЗАСТАВА“ Д. Д.
1926.

Мил. Ср. 490

Одужујући се успомени и сени
оснивача „Заставе“
прилином прославе стогодишњице рођења
неумрлог народног великана
Дра СВЕТОЗАРА МИЛЕТИЋА
уредништво и администрација „Заставе“ издају
ово делце, од којег ће чист приход бити при-
ложен фонду за подизање Милетићева споменика.

Прештампано на „Заставе“ 1926.

I.

Др. Светозар Милетић у историји српске Војводине

Општи поглед на Милетићев рад. — Милетић као по-
винар, национални радник и политички вођ. — Ми-
летић и његово доба. — Значај Милетићева рада за
војвођанско Српство.

Навршило се ове године равно једно
столеће од рођења дра Светозара Миле-
тића а уједно и четврт столећа од његове
смрти. За Српство у Војводини ова два
датума, стогодишњица рођења и двадесет-
ипетогодишњица смрти народнога великана
Милетића значе не само два значајна дана,
дан свечане прославе и дан тужнога по-
мена, него значе и обнављање усломена на
читав један период из наше народне про-
шлости и захвално одуживање Милетићу
и целога једноме покољењу наших народ-
них трудбеника.

Милетић и његово доба урезани су
дубоко у народну успомену војвођанских
Срба. Народним предањем стваран је де-
сетинама година култ Милетића тако, да
помен двадесетипетогодишњице смрти му
и прослава стогодишњице рођења му имају
сада бити видна и коначна манифестација
народнога суда и народнога признања рада

и заслуга овог заиста великога народнога вође, мученика и великана.

Судбина је Милетићу доделила тек нешто више од двадесет година јавнога живота и националног рада; но и за тако кратко време знао је он стећи себи толике заслуге и толики углед, да га је за првог међу првима од својих синова сматрало сво онострано Српство; поштовање и признање му је одавао цео Српски Народ и његово име познато је било свима словенским народима па готово и целом политичком и културном свету.

Милетић се појавио на политичком пољу војвођанских Срба у тмурним и црним данима. Разочарано, преварено и потиштено Српство, видајући још своје тешке ране из народног устанка против Мађара хиљадуосамсточетрдесетосме-девете, и стојећи крај гроба своје тешком крвљу стечене а невернички сахрањене Војводине, у неизвесности и неодлучности то је Српство чекало и надало се лепшим и бољим данима.

И тада као оно сјајни метеор преко неба појавио се и засјао је и Светозар Милетић на политичком обзору у оностраним нашим крајевима. Својом појавом он обасјава не само своју околину, него он уноси нову и јаку светлост у читаво једно политичко покољење и он електризује и води за собом и цео оострани део нашега народа.

У добу и приликама у којима је Миле-

тић ступио на јавно поље националног и политичког рада, он је своје врлине и способности најлепше и најбоље могао развити и њима утицати на друге. Милетић је био човек јакога духа, чврсте енергије и одлучне постојаности; располагао је говорничким даром, обиљем знања и вољом за радом. Таким пак особинама и високим врлинама, а нарочито својом чистотом морала и снагом карактера Милетић је био као предодређен за ону велику и значајну улогу, коју је он одиграо у прошлости свога народа.

Милетић је био најизразитији представник националног раденика у врло живахном и бурном добу наше народне прошлости; он је био најтипичнији од присталица нашег романтицизма и он је био душа омладинског покрета у шездесетим и седамдесетим годинама прошлога столећа. Веран лозинкама и начелима свога времена у духу доба Милетић је посветио цео свој рад и сав свој живот искључиво јавним пословима и народном раду, он је напоследку националном раду принео и највећу жртву, жртвовао је себе самога.

Милетић је био рођен и створен за народног човека, националнога раденика и политичкога вођу. Његова делатност кретала се у три правца: он је био национални новинар, јаван раденик и политички вођ. На свим тим пољима он је био

подједнако активан и свугде стално међу најпрвима.

Васпитан у идеалистички-класицистичком духу и у строго-пуританском методу, Милетић је кроз цео свој живот и у целој својој јавној и политичкој раду имао јасно одређен идеал, узвишена начела и тачно опредељен правац. Пред његовим очима лебдели су као идеали примери и узор старокласичнога *vir-a*, идеали човека, јунака и јавнога радника и он је стога увек ишао правим путем и једним правцем, јер је у врлинама свога ума и срца свагда тежио да буде орао над орловима по својој осећању и раду за народ.

А ти идеали и те врлине Милетићеве одведоше га на покон на трновит и погубан пут, који је он морао прећи и пребродити, да би, напослетку, мученичким венцем на глави а саломљене душе и тела и сам постао народним миљеником и народним идеалом.

Народ наш свагда је знао ценити рад и заслуге Милетићеве. Народ је читао и прихватао оно, што му је Милетић писао у својој „Застави“ и на што га је учио, упућивао и соколио. Милетићеве идеје, замисли и начела на свима пољима јавног, друштвеног и књижевно-просветног националног рада свагда су били радо прихватани и остваривани. На политичком пољу пак Милетић је народни трибун, он залази у народ, заталасав га и води са собом; а

исто тако купи он око себе своје помагаче, своје доглавнике и народне предводнике и на тај начин даје он за две десетине година тон и правац народној политици Срба у тадањој хабсбуршкој монархији.

Неограничено народно поверење, оданост и љубав били су јасна и чврста сведочанства о значају Милетићева рада. Па и после, када је сломљених крила морао сићи са попришта народне борбе, и када већ више није могао активно учествовати у народном политичком животу, он ипак још кроз читаве две десетине година, све до своје смрти остаје узором националног радника и идеалом народнога борца и првака. Милетићев дух провејава још дуго кроз народне редове а његово име бодри и одушевљава читаву покољења у националној борби нашој.

Борба пак наша тадања није била ни лака ни незнатна. То је била вековна борба за народно нам одржање и развијање, борба против кудикамо надмоћнијих народних непријатеља и борба на живот и смрт са аустро-мађарским режимом. И у тој борби потребан је био дух борбености, као што је и Милетић у својој политичкој раду и политичкој борби свугде и свагда био борбен, непомирљив и постојан.

Изигран од Беча и преварен од Пеште наш је народ у овим крајевима морао тада прибећи крајњим средствима и неодступно

поћи оним путем којим га је повео Милетић. Тај је пут значио тешку и непрекидну борбу и то борбу рушилачку према Аустроугарској с једне стране, а с друге стране борбу за ослобођење и уједињење целокупног нашег народа.

И Милетић је не само ретким одушевљењем и неуморним заносом предњачио и водио свој народ у борби против аустромађарског режима, него је он још више апостолском ревношћу и мученичким самопрегорењем спремао и одушевљавао Српски Народ за коначно народно ослобођење и уједињење.

Па стога када се оцењује рад и значај Милетићев у народној прошлости, мора се имати на иму да се он високо уздигнуто својом „Заставом“ појавио у нашем народу, подизао народни дух и снажио самопоуздање народно у врло критичном добу клокулости и да је он лучом свога политичкога програма обасјао и загрејао народну душу и тако за читаву половину века унапред спремио наш народ у овим крајевима на велике и светле дане, усадио му веру и убеђење на лепшу и бољу будућност и поучио га како ће дочекати и прихватити опште народно ослобођење и уједињење.

То су ето главне одлике Милетићева делања, то је значај његова рада и то су његове заслуге, за које данас цео наш народ и цела наша отаџбина прославља Милетићеву стогодишњицу рођења.

II.

МИЛЕТИЋ У МЛАДОСТИ

(1826.—1848.)

Породица и родитељски дом. — Основна школа и гимназија. — Дом Хаџић-Светића и Ђаковање у Новом Саду. — Први покушаји на перу. — Баковање у Пожуу и утицај Људевита Штура. — Организатор српске омладине пожунске. — Почетак свеучилишних студија у Пешти и рад на „Славјанци“. — Понован живот у Пожуу и интересовање за политички живот.

Велика је радост свакако завладала у дому младога чизмара мошоринског Симе Милетића, када му је 23-ег (10-ог по старом) фебруара 1826. године његова жена Теодора родом Рајићева из Баваништа у Банату, родила првенца, коме на крштењу би дато дедино име Аврам. Малено шајкашко село Мошорин ни слутити није могло тада, како ће се прославити својим новим становником, а још мање су могли мислити сиромашни и скромни сеоски занатлија и његова жена, да ће њихово прво чедо и њихова прва радост родитељска с временом постати и први син свога народа.

Милетићева мати, вредна, живахна и паметна сеоска занатлинка можда је ипак имала у себи неки предосећај, јер је необично волела свога првенца, она му је изменила црквено име Аврам и задржала

му са знамења национално српско име Светозар и поред седморо своје ситне деце и при оскудним материјалним околностима она је успела да приволи свога мужа, да Светозара одведе у Нови Сад и да га да у гимназију. Мајстор Сима Милетић можда је купио тада све што је имао готовине у новцу и у јесен, почетком октобра 1838. године, у почетку школске године, кренуо се са својим сином Светозаром у Нови Сад и уписао га у први разред Српске Православне Гимназије. Отац Милетићев је са собом донео и сведошце и препоруке, којима су учитељи потврђивали да је његов син одличним успехом свршио мошоринску српску основну школу и тителску немачку и препоручивали његовога Светозара као вредног и одличног ђака.

И мали Светозар, коме је било дванајест и по година, би тада примљен и уписан у први разред гимназије, а отац његов, потраживши још ради препоруке и помоћи гимназијског патрона и заменика управитељева дра Јована Хаџића, варошког сирочадског оца Глигорија Јовшића и угледног трговца Јована Полита, даде га у стан код једне сиромашне удовице и врати се кући у своје село.

Први почетак у гимназији и у Новом Саду морао је за малога Милетића бити тежак и тегобан; сам и саморан морао је вредно учити у оном свом сиротињском

стану у улици Земљане Ђуприје, сада Вуковићевој улици и хранити се оним што му се од куће шиљало. Али не потраја дуго и Милетића завољеше његови наставници а нарочито управитељ и патрон гимназијски др. Јован Хаџић, који га прими у своју кућу, где је морао мање кућевне послове и послуживање обављати. За ову пажњу и потпору Милетић се заиста показао и достојним, јер је био не само одличан ђак и први међу својим друговима, него је и по честитости и ваљаности био узор ученика. То му је отворило приступ и у друге угледне српске новосадске домове и он постаје прецептор Михајлу, другом сину богатог трговца Јована Полита, а ускоро на Хаџићеву препоруку добива и стипендију митрополита Јосифа Рајачића.

Хаџићева кућа, која је тада била најугледнија српска кућа не само у Новом Саду него и у целој Српству, свакако је имала јак утицај на здраво, бистро и паметно сеоско дете, Светозара Милетића. У Хаџићевом дому Милетић има прилике да види и слуша многе угледне тадање људе, тај дом му постаје другом, животном и васпитном школом и он у томе дому и поред свога добротвора, песника, књижевника, националнога раденика и политичара српског дра Јована Хаџића — Милоша Светића свакако већ тада добива прве подстицаје за потоњи свој јавни живот и рад. Милетић је био под моћним и

добрим окриљем Хаџићевим све док није 1844. године у лето свршио шести разред новосадске српске православне гимназије, када је ради даљег школовања морао напустити Нови Сад.

Милетић је Хаџића много ценио и поштовао. У својим писмима (објавио их др. Милан Савић у књизи: „Млади Милетић“) упућеним Јовану Хаџићу, Милетић овога стално назива највећим својим „благодетељем и доброжелатељем“, затим „ментором“ и „саветодаватељем“ и потписује се као „благодарни питомац“ Хаџићев. Та своја осећања, поштовање и благодарност према Хаџићу задржао је Милетић и доцније кроз цео свој живот, ма да су се они доцније у политичком животу и јавном пољу потпуно били разишли.

Из доба Милетићевог ђаковања у Новом Саду остало је још забележено, да је он као „поезије слишатељ“ т. ј. шестошколац у стиховима захвалио свима својим добротворима за добротинства, да се у стиховима 1844. године опростио на гробу свога катихете Константина Маринковића, да су ти стихови затим били штампани у пештанско-будимском листу „Скоротечи“ и да је при расстанку од новосадске гимназије издао књижицу „Еклогу“, којом се захваљује својим професорима, добротворима и свима онима који су се трудили око његова образовања.

Одласком Милетићевим из Новог Сада

и са новосадске гимназије завршио се други, врло важан период у његовоме животу. Први период, живот и васпитање у родитељском дому ударили су свакако прве утиске на његову детињу душу и он је без сумње уз наслеђене и урођене своје особине и способности са родитељског огњишта и окриља понео са собом и благодетне утицаје родитељског и домаћег васпитања. У Новом Саду пак и у новосадској гимназији Милетић удара већ прве солидне и чврсте темеље свога друштвеног васпитања и школског образовања. Утицај Новог Сада и тадањег варошког живота у њему, новосадска српска гимназија, њени тадањи наставници и школски живот и рад у њој, као и живот у дому Јована Хаџића и залажење у остале тадање одличне српске куће, све је то оставило дубока трага на младоме Милетићу и он ће се баш под утицајем тих импресија из младости доцније као свршен човек вратити и настанити у Новом Саду.

Средина у којој је Милетић провео своје младићске дане од 12. до 18. године, доба у којем је он тада, као и сваки у тим годинама и данима свога живота, примио најјаче утиске и дух школовања и васпитања онога времена толики су утицај имали на изградњу Милетићевих душевних и карактерних особина, да он и после, ушавши у друге средине, друго доба и други дух образовања, од којих он дакако прима та-

кођер јаке утицаје, ипак у основи својој задржава у овом периоду стечену жицу жарког родољубља, чистоту и строгост моралног схватања и узвишеност идеалистичког посматрања света и живота.

И са таким импресијама и назорима дошао је Милетић као стипендиста митрополита Рајачића у јесен 1844. године у Пожун, садању Братиславу, да заврши гимназијске науке, седми и осми разред или као што се онда говорило: филозофију. Пре тога, да би што боље научио мађарски језик, Милетић је провео неко време у лето у Модри и тек почетком школске године дошао је он у Пожун. Живот и школовање у Пожуну били су за Милетића и опет од пресудног значаја по његов даљи умни и карактерни развитак. Он улази сада у потпуно нову средину, друго друштво и околину; овде он прелази из уског круга гимназијске стеге у слободнији ђачки живот и тада заправо почиње за њега озбиљно интересовање за јавни живот и живо учествовање у књижевним и политичким покретима онога доба.

Пожун је у тадањој Угарској био важно културно и политичко средиште; у њему је заседала угарска дијета, сабор и великашки дом, и у непосредној близини Беча овај је град вршио улогу капије, кроз коју је западно-европска култура улазила у Угарску. У њему тада излазе „Словачке Народне Новине“ са књижевним додатком

„Орао Татрански“, у њему се почела оснивати нова словачка књижевност и у њему је уопште тада било средиште књижевног живота словачког. Пожун је већ тада био велика и лепа варош, са знатним бројем трговачког, занатлијског, чиновничког и другог варошког становништва; у њему је осим гимназије био и лицеј, а ту се образовао и евангелички свештенички подмладак. Пожунска гимназија била је тада на гласу као добра и у њу су ишли многи млади Срби из Угарске.

Када је Милетић дошао у Пожун, он је овде затекао приличан број Срба ђака. Они су имали и своју ђачку организацију под именом Српска Читаоница и међу њима је владао импулзиван ђачки живот, надахнут идејама и духом тадањих немачких и других омладинских организација. У добу тадањег владалачког деспотизма и бирократске реакције омладина се свугде одушевљавала идеалима француске револуције, начелима слободоумља, либерализма и идејама национализма. Све је то занимало и одушевљавало тада и пожунске Србе ђаке, на које је у то време имао јака утицаја и Људевит Штур, професор на лутеранском лицеју, словачки родољуб и књижевник и пропагатор панславистичких идеја. Штур је био песник, ентузијаст и агитатор; он је око себе окупљао не само словачку омладину него и српску и сву осталу словенску и својим књижевним и публици-

стичким радом, а још више живом речи он је у њих усађивао идеје панславизма, уливао вере у велику будућност Словенства и подстицао их на књижеван и националан рад. Таким својим радом он је надопуњавао утицај који је на младе словенске духове тада вршио пештански лутерански парох, свесловенски песник Јан Колар.

Ова и овака средина морала је дакако имати необично јака утицаја на младу и пријемљиву душу Милетићеву, која је тек тада добила замаха и праве слободе. Као митрополитов питомац са сто форинти годишње стипендије Милетић више није имао да се бори са материјалним питањима и тешкоћама, он више није морао да се бави прецедтурама, него је све своје време могао да употреби на учење и самообразовање, а поред тога да посвети сву своју доколицу раду у ђачким дружинама. Штур у једном свом писму, које је 1846. године упутио Никанору Грујићу, назива Милетића „врстним“ младићем, а другови га ускоро бирају за председника своје „Српске Читаонице“, у којој је он по речима свога вршњака Јована Илића био „незамениљив“. Но Милетић иде још један корак даље: он скупља у своје стану другове и са њима, по узору на тадање илегалне, револуционарне тајне ђачке дружине у Француској, Немачкој, Аустрији и Италији, оснива тајну организацију која је добила симболично име „Слобода“ и уређује тајни,

руком писани ђачки лист „Сербски Соко“. На састанцима и седницама тих дружина у стану код Штура и код Милетића чланови су читали своје радове и вежбали се у дебатовану и говорништву, а у своме листу објављивали су своје писмене саставе, већином родољубиве стихове. Милетић се тада јавља и у пештанском „Сербском Народном Листу“, где штампа своју песму „Милошев растанак“ и чланак упућен српској средњошколској омладини, коју позива да организује било јавне било тајне дружине за народно и родољубиво самообразовање, како би избегла однарођивање по туђинским школама. У београдској „Подунавци“ у 17-ом броју 1846. године штампана је подужа Милетићева песма „Бродари“, у којој млади песник словенофил између осталог пева:

... Дуго нам се није дало
— Згодног ветра добит моћ,
Кад је другим сунце сјало
— Код нас густа беше ноћ.
Кад код других цвеће с' брало,
Нас је јаки стезо лед,
Ал' се коло окрећало,
И где на нас дође ред.
Сложно зато браћо мила!
Моћ нам јака, живот нов,
Крепка воља даће крила,
Да стигнемо других плов...

Исток плави ка' но зора —
 То је Славске звезде плам:
 Из далека с' види Гора —
 Ту је Славе свети храм:
 Тамо, тамо Србског рода,
 Да с' управи течај брода,
 Дух времена иште сам...

Хај! у коло с' ватај наше,
 Ко је Славском добру рад,
 Слогом сваки нек с' опаше —
 Та је нама јаки град...

Ено већ ко Славе Гори,
 Слав-бродова дође тек,
 Сад бродари! да нам с' ори,
 Трубњи хвале Богу јек.
 „Па сви сложено на висину,
 Доћи ћемо на чистину“,
 Куд нас Славе зове век!

У лето 1846. године Милетић је завршио своје гимназијско школовање у Пожуну и тада се ваљало одлучити куда ће и на какву струку. Он се зачас колебао, јер га је срце вукло у Немачку и у Западну Европу, а знао је да ће то врло тешко моћи остварити. У писму се он стога обраћа свом старом и уваженом добротвору дру Јовану Хаџићу и јада му се: „...не зато што би се ја... у филозофију немачку и њене системе заљубио, но желио бих Запад и његов живот у самом

извору познати...“ Даље пак опет вели: „... ја на мађарска права толико не полагајем... што ја не само филозофију но и права-политику у Немачкој слушати би желео...“ (Др. Милан Савић: Млади Милетић, стр. 15 и 16).

Милетић је дакле био жељан и жедан науке и филозофије а не сувопарног и незанимљивог мађарског феудалистичког и привилегистичког права. И да је Милетић тада могао по жељи свога срца учинити и отићи у Немачку, он би свакако кренуо био другом стазом живота и послужио би без сумње своме народу на научном пољу. Судбина је међутим друкчије хтела и Милетић је изабрао правничку струку.

Прву годину права слушао је Милетић на пештанском универзитету школске године 1846/7. Становао је у дому српске православне црквене општине, код свештеника Георгија Маргоа, у једној малој собици заједно са својим другом Лазом Руварцем. Стипендија од 8 форинти месечно, што је уживао од митрополита Рајачића, једва му беше довољно за покриће најпотребнијих потреба, те је био приморан да прими позајмице и припомоћи од својих старих добротвора Јована Хаџића и Јована Полита. Те зиме био је Милетић и подуже болестан.

Па поред свега тога Милетић налази и времена и воље да окупи око себе своје другове и да настави рад, који је међу

пожунском омладином тако ревносно вршио. Пешта је у то доба била јако културно и књижевно средиште српско. У Пешти је била Матица Српска и Текелијанум; онде је излазио Летопис, Србски Народни Лист, Србске Народне Новине и Драгољуб, листови и штампале се многе српске књиге; у Пешти је тада живио знатан број српске интелигенције и српских књижевника: епископ Платон Атанацковић, др. Јован Суботић, Јован Пачић, др. Тодор Павловић и други као и велик број српске свеучилишне омладине. У такој средини Милетић се одмах одлучио да буде покретач и предводник омладинског рада и ту се и опет испољила његова особина да буде вођа те омладинске акције. Милетић тада покрене мисао да се изда један алманах, у којем би се објавили песнички радови омладинаца. Он стога 8-ог фебруара 1847. године упути позив свима омладинским удружењима у Пешти, Пожуну, Прешову, Темишвару и Сегедину. Неко га је због тога позива тужио Ратном Савету у Бечу, а овај опет изда поверљиво наређење својим подручним органима да на Милетића као сумњивог мотре и да му прате сваки његов корак и рад.

Милетићев друг и сарадник из тога доба, Јован Ђорђевић у своме напису „Из мојих старих успомена“ (Јавор 1892, бројеви 30 до 41.) овако описује Милетићеву активност међу пештанским студентима:

„... Милетић је одмах, чим је с почетком школске године 1846/7. у Пешту дошао, настојавао, да се и код нас заведе друштво, слично ономе у Пожуну. То је у Пешти ишло теже него у Пожуну. Онде је друштво било много једноставније; што је год било српских ђака, сви су ишли у тамошњи лутерански лицеј, а у Пешти било их је и филозофа и правника и медицинара, и голобрадих дечака и маторих брадоња, па те разновидне елементе није било могуће одмах у једно коло спојити. Стога смо се скупљали испрва нас неколицина у стану Милетићеву. Ту смо читали своје саставке и критике.

На таком једном састанку покрене Милетић мисао, да у друштву с пожунском омладином издамо какву књигу, где ћемо ми бити и писци и издавачи. . . .

Ради тога заказан би састанак у Текелијануму при крају фебруара 1847. Ту смо се искупили у повећем броју. Предлог Милетићев би усвојен. За књигу се прими наслов „Славјанка“, као што га је Милетић био предложио. . . Решено буде, да се књига изда трошком омладине. Најмањи улог да буде 1 форинта сребра. Уредник ове књиге да буде Милетић. . . .

Милетић је одабрао неколико својих песама и почео је радити на повећој песми у облику драматском. . . То је била његова дивна „Спасова ноћ“ . . . Од 23 песме, које су у „Славјанци“, долазе 12 на Шапчанина,

6 на Милетића, и по једна на Јову Илића, Методија Младеновића, Николу Вукићевића, Стојана Радонића и мене (Јована Ђорђевића)

Ја и Милетић договоримо се, да о Духовима начинимо излет у будимске брегове на неколико дана . . . да онде . . . на тенани завршимо ја свог „Кнеза Павла“ а он своју „Спасову ноћ“.

Ја сам посматрао Милетића како замишљено хода; по који пут застане или седне; али га нисам видео да је ма што бар у ону књигу забележио. Кад смо се на подне искупили на наш скромни ручак, Милетић узме лист хартије, па као из рукава истресе неких 50—60 стихова, као резултат своје јутрошње шетње. То је све било готово и прекувано; нигде мрчења, нигде измене ни поправака. У вече је Милетић на молбу Јаконићеву прочитао што је тога дана радио

Тако смо провели у будимским горама пет дана Касе су нам биле празне али обадве песме биле су готове“.

Милетић је дакле тада сасвим запливао био песничким струјама и потпуно се одао био послу да што пре изађе из штампе „Славјанка“ Он је био не само уредник него и организатор целог потхвата, који је требао бити најважнији догађај у крилу пештанске омладине, као и за сву српску омладину уопште. Тешкоћа је међутим за овај посао било врло многих. Једва се

међу пештанском омладином скупило било за штампање књиге око 100 форинти, те је имућнији омладинац Мија Влашкалић Врањевчанин, тада ђак у Прешеву, морао додати још 50 форинти. Са тадањим цензором, дром Јованом Суботићем такођер није ишло лако; и ако је Суботић у својој цензорској дужности био врло либералан и благ, ипак је морао у Милетићевим песмама понешто, што му се чинило сувише слободоумним и бунтовним, да брише и да испуни и замени тачкицама.

И тако је онда средином 1847 године угледала света „Славјанка“, која је врло добро била примљена од читалачке публике у свима нашим крајевима. Станко Враз у 7-ом броју свога „Kola“ из 1850 године овако се за „Славјанку“ изражава: „Nije nas već davno ništa tako razveselilo kao pojavljenje ove knjige. Sastala Požunska i Peštanska učeća se mladež srbska, pak evo izdali svojim umom i trudom delo, mirišuće pravim slavjanskim duhom i cvećem poetičnim skorim, rosним, još zubom crvah ne oskvrnutim. Dobro došla, Slavjanko!“ Мишљење Вразово делила је и остала публика нарочито омладина, надахнута духом славјанства и родољубља, а којој је необично морао годити и свидети јој се дух који је провејавао кроз целу „Славјанку“. Тај дух пак можда најбоље карактеришу баш песме Милетићеве: Славјанка, Стефан Душан Силни цар српски, Вилински збор, Србији,

Бродари и Спасова ноћ, које имају све одлике његова времена, све су израз екзалтираног родољубља, националног одушевљења и жарког славенофилства и славјанства.

Милетић у тим својим песмама тада пева: о братској слози и Славјанки вили (Славјанка), о српском орлу од две дичне главе и витешким јунацима Цара Душана Силног (Стефан Душан Силни, Цар Српски), о лепом сну српске будућности (Вилински збор), о мајци Србији на којој се сваки Србин „згрева“ (Србији), о свесловенском броду који „спјеши“ ка гори словенске узајамности, где ће синнути зора Славенима, (Бродари) и о генију Словенства који прориче: „... Осамдесет милиона (Словена) гди с' успели груд смиона, ту од мрака бива дан!“ Милетићеве песме надахнуте су родољубивим осећајима и све кипте од свесловенског одушевљења. Ритам је у тим песмама врло живахан, стихови су лаки и течни, само је у језику мешавина „славеносербског“ и народног језика. Осим тога Милетићеве песме пуне су лепих мисли, машта му је бујна и богат је у лирским осећајима, што све казује да је Милетић био песничке природе и да је он могао постати временом и добар песник.

-Успех „Славјанке“ међутим није толико био у књижевној вредности појединих песама у њој, колико у смелом потхвату младих песника и одушевљених омладинаца.

Они су својим песничким производима, не баш лошим али ипак почетничким, хтели да утру пут новом, националистичком и словенофилском песништву као некој златној средини између старе псеудокласичне школе и Вуковог народног правца и да ударе темељ једном новом омладинском књижевном колу. Милетићу припада главна заслуга за тај успех „Славјанке“ и он се стога и био решио, да продужи овај потхват и да настави издавање алманаха „Славјанке“. У њему се тада размахнула била песничка душа и он, који је узео себи песничко име Свеслав, свакако је тада маштао о своме будућем песничком раду и не слутећи да ће га живот бацити на савим друго поприште рада и делања.

Песнички планови Милетићеви били су осујећени већ наредне школске године, и ако је он у лето 1847. године отишао био у Београд и онде на састанку са тамошњом лицејском омладином тражио сараднике и агитовао за „Славјанку“, састављао „устав“ за уређивање тога алманаха, скупљао рукописе и саставе и озбиљно радио на томе да изда и другу свеску „Славјанке“. Са својим другом Јованом Ђорђевићем он води дугу преписку о томе ко и где треба да изда „Славјанку“, јер је рад да задржи уредништво у својим рукама.

Милетић је у јесен 1847 године дошао поново у Пожун и ту се уписао у друго годиште права. У почетку он се још за-

нимао песничким идејама и мислима око издавања „Славјанке“. Много му ласка и то, што може у Загреб Деметру дати „допуштење печатања“ „Спасове ноћи“ и што га Новосадска Читаоница позива на сарадњу за алманах „Злагну јабуку“. Он се тада једно време још бави мишљу да пише: „о животу славјанском и одређењу Славјана, Француској буни, можда Кошћушку и о другом“.

Међугим већ почетком 1848. године Милетићеву пажњу привлаче потпуно друге ствари. Угарска дијета, сталешки сабор заседао је наине у Пожуну још од јесени 1847. године и на њему је као новосадски посланик био и Милетићев стари добротвор др. Јован Хацић. Сва пожунска српска омладина много се интересовала за рад тога сабора, у којем се одлучна и пресудна борба водила између старих конзервативаца, присталица владине странке и напредних демократских елемената у опозицији. У такој атмосфери Милетићу је интересовање за политички живот и саборски рад потиснуло песничке амбиције, и ако се он још за неко време у неколико дугачких писама дописује са својим пештанским другом Јовом Ђорђевићем у ствари „Славјанке“, расправља о питању правописа и пречишћава питање уредника „Славјанке“, коју је функцију тако радо хтео да задржи за себе.

У питању језика, правописа и правца

друге свеске „Славјанке“ дошло је наине до разилажења у мишљењу између пештанске и пожунске омладине. После појаве Вукова превода „Новога Завјета“, Његошевог „Горског Вијенца“ и Даничићевог „Рата за српски језик и правопис“ и „Песама“ Бранка Радичевића 1847. године пештанска омладина је коначно прешла у Вуков табор присталица народног правца у књижевности, док је пожунска омладина баш утицајем Милетићевим остала верна старом „славеносербском“ званичном правцу „Матице Српске“. Пожунска омладина била је толико противнички расположена против новог, Вуковог правца, да је половином фебруара 1848. године у 6 ом броју пештанског „Србског Народног Листа“ изашла „Ограда“, којом пожунска омладина одбија од себе Бранкову посвету. Бранко је додуше прву свеску својих „Песама“ посветио свој српској омладини, али пожунска омладина је нашла за потребно да се „огради“ против те посвете и да осуди Бранка, нарочито због његове сатиричне песме „Пут“, у којој је он руглу оставио Матицу Српску, Тодора Павловића са његовим „Србским Народним Листом“, Хацића-Светића, калуђере, професоре, старије песнике и књижевнике као и учене Србе пречане који су отишли били у Србију.

Ограду ту написао је Милетић и пештанска омладина га је због тога осуђивала, пребацујући му да је то учинио под

утицајем свога добротвора Јована Хаџића. Пештанци су се стога с разлогом бојали да ће Милетић као уредник „Славјанке“ дати превагу старом правцу и старом правопису, те су дакле чинили опозицију и правили приговоре да Милетић сам уређује њихов заједнички алманах.

Милетићу је то у почетку било неправдо, али ускоро он је толико запливао политичком струјом да су његови песнички планови са „Славјанком“ отишли у заборав. Он тада пише својој другој Јовану Ђорђевићу: „... на мене Мађари у школи као на белу врану и вичу пред професорима „hazaáguló“ (издајица), хоће Русе да доведе у Мађ(арску).... Овде сам већ на око узет...“, на што га овај у својој одговору саветује: „да у будуће на себе боље пазаш; и дувар има уши. Мани се политичких дишпута, јер због њих си без сумње и у школи име „hazaáguló-ва задобио; прођи се јавнога претресања Италије, Француске и т. д. те ствари за нас нису...“

Лако је било такав савет дати Милетићу али је њему тешко било то послушати. Он ревносно прати рад диете, одушевљава се борбом хрватских делегата за права хрватског језика а против насилног натуривања мађарског језика са стране шовинистичке опозиције и заједно са својим друговима све више бива захваћен жарким родољубљем и националистичким одушевљењем. Кошут као и опозиција мрски су

му због њиховог мађарског шовинизма, јер хоће да помађаре све народе у Угарској па чак и у Троједници, и он ликује за сваки Кошутов неуспех у диети; а кад се Кошут „изјаснио да би њима Хорвати били само за један фруштук“, он не може више да мирује, него шаље Гајевој „Danici“ у Загреб у стиховима свој одговор „Мађарској Опозицији“ и поручује јој:

„... Вране гачу, ал соколе
ал јуваке то не плаши.
Ој, слава вам, оци наши,
тако, сад вас младеж воле!
Па куд оком, куд ви словом,
ми там' скоком и оловом...“

Милетић као да је тада већ предосећао велике догађаје који ће ускоро да наступе. Његова немирна душа, узбудљиви темперамент и страсна говорљивост све више му не дају мира. Он тада пише: „... Елементи су у врењу од школе па до диете... Дуелирања су честа (између Срба и Мађара)... школске ствари баш скоро никад ни погледо нисам...“

Тако је, ето, Милетић дочекао бурне догађаје и кржаву 1848 годину.

III.

Милетић у буни и под реакцијом

(1848.—1858.)

Утицај фебруарске револуције. — Српска омладина ва српско питање. — Пожунска дијета. — Антипатија према Кошуту. — Напуштање Пожуна и долазак у народ. — Буна и српски покрет. — Милетић у агитацији. — Милетић у служби Народног Одбора. — Разочарење. — Наставак студија у Бечу. — Чинничка пракса у Лугошу и Оравици. — Полагање адвокатског испита. — Повратак у Нови Сад. — Отварање адвокатске праксе. — Женидба.

Фебруарска револуција у Француској заталасала је и опет целу Европу. Бурни догађаји и преврат у Паризу 22., 23. и 24. фебруара 1848. год. нашли су одмах силна одјека и код пожунске српске омладине. Детронизација краља Луја Фвлипа Орлеанског и прокламовање друге Француске Републике учинили су силан утисак на све слободоумне елементе и на све народе. Идеа опште слободе, жеља за грађанском једвакошћу и тежња за политичком активношћу толико захватише напредније слојеве а нарочито омладину, да се револуционарни дух необичном брзином почео ширити. За неколико дана, почетком марта, били су већ на ногама револуциони Берлин и Немачка; затим избише револуциони покрети у Бечу 12-ог, у Пешти

15-ог а у Загребу 23-ог марта и свугде се устало против владалачке апсолутистичке свевласти а за уставан и парламентаран режим.

Под утицајем свију тих догађаја бечка је камарила морала попустити мађарским реформистима, који добише нарочито замаха после пештанске револуције или боље рећи демонстрације 3-ег (15-ог) марта 1848. године. Беч се поколебао и стао је нагло и у свему попуштати Мађарима, који у брзом току за неколико дана створише на дијети ново своје државно и парламентарно устројство.

У таким данима и приликама пожунска српска омладина дабогме да није могла остати мирна и неактивна. Српска пожунска „раја“, као што се омладина већ тада називала, бројала је око 40 студената. Ђорђе Радак, доцније угледан грађанин кикиндски и добротвор Матице Српске, као члан тадање пожунске српске омладине записао је у својим белешкама: како их је све захватила револуционарна струја и како су се потпуно одали пажњи за рад на дијети. Као непосредни посматрачи рада пожунске дијете ти наши омладинци тада нису се баш одушевљавали успесима Мађара; но ти су слободњачки успеси ипак имали толико утицаја на њих, да су и они почели да мисле о српским националним потребама и на будућност народа. Омладинци пожунски били су присутни на ди-

јети, када је 10-ог марта (2-ог априла) 1848. новосадска српска депутација под вођством новосадског угледног адвоката, и градског депутирца Аце Костића поднела дијети посебан српски меморандум са српским жељама у 16 тачака и били су очевидци оног судбоносног и кобног тренутка, када је у посебној аудијенцији Лајош Кошут, душа и вођа мађарских реформиста а тада већ десигнирани министар финансија изустио оне своје несмотрене речи: да он у Мађарској не признаје друге народе осим мађарског. Дабогме да је и у њима узаврела тада српска крв и као да им је из душе говорио млади депутирац Ђорђе пл. Стратимировић, који се усудио добацити тада свемоћном Кошуту: „Кад нам Пожун неће да призна наша права, потражићемо их на другом месту“, и да на Кошутове извијачке речи: „У том случају одлучиће мач“, поносно одговори: „Србин никада није био кукавица за то!“

После овога догађаја било је више него јасно да ће Мађаре све већма обузети мегаломанија и да ће споразумевање са њима непремостивих тешкоћа имати. Пожунска српска омладина била је и дотле стално нерасположена према Кошуту, реформистима и опозицији мађарској, док су у Пешти и у другим градовима српска интелигенција, грађански српски сталез заједно са омладином у почетку показали доста видна израза симпатијама за мађар-

ски слободњачки покрет. Но било је свугде и знатан број оних који су одмах од почетка преким оком гледали на све уставне и националне тековине Мађара тих дана, који су зазирали од мађарске мегаломаније и шовинизма и њихово ће неповерење и држање ускоро да буде оправдано.

Мађари су наиме, чим су 7-ог и 11-ог априла 1848. добили санкцију за прво парламентарно министарство и остале законе из мартовске револуције, одмах запливали ужасном шовинистичком струјом. Опојени победом и успехом своје бескрвне револуције (која је међутим заправо била тек обична ђачка демонстрација), они су обневидели, изгубили компас и на невероватан начин отпочели немилостиву мађаризацију на све стране и на свима пољима. Због такве њихове нетолерантности и терорисања српска јавност се необично узбунила; у многим местима Срби заузеше отворен став против мађарског шовинизма а други се опет побојаше и напунише неповерењем против Мађара, што је све напоследку довело до оне пожунске сцене са Кошутом.

У таким приликама српска пожунска омладина дакако да није могла остати мирна и неактивна, а још мање је могао остати скрштених руку и миран Светозар Милетић. Омладина држи неколико својих тајних састанака и на њима расправља о томе шта да се предузме против мађарског шовинизма и нетолерантности. Затим

Милетић са Ђоком Радаком, као делегати пожунске омладине одлазе у Беч на договор са Гајем, Кукуљевићем и другим хрватским родољубима. А када је стање због држања Мађара било већ неподношљиво и када су од куће, из наших крајева из Бачке, Баната и Барање све црњи гласови стизали о терору мађарских власти, тада Милетић заједно са осталим омладинцима напусти Пожун и упути се у Нови Сад и у свој родни крај, јер је наслутио и знао шта ће се морати десити.

Догађаји су се пак тих дана невероватном брзином развијали. У Новом Саду је први отворен сукоб са Мађарима био 20-ог марта; једно за другим долазило је до изгреда и у другим градовима и местима. Омладина је тада већ била у народној средини и она је водила готово главну улогу у покрету за очување народних права и народне индивидуалности против мађарске агресивности.

Рано пролеће било је те године необично благо и топло, те као да је и мајка природе прискочила Србима у помоћ при покрету против Мађара. Милетић је дакако такођер врло активан и агилан у томе покрету. Он је међу сазивачима великог договора, који је 8. (20) априла одржан у Новом Саду; са Пером Политом он се пење на тороњ Саборне цркве и звони „на ларму“ (др. Милан Савић: Млади Милетић, стр. 53.); он је међу онима који 20-ог априла (2-ог маја) уз пе-

сму: „Устај, устај Србине!“ предводе ону велику народну депутацију пред митрополита Рајачића у Карловце, да се тражи сазив народног сабора; он је жив и окретан агитатор и говорник у свима састанцима и манифестацијама новосадским; он је покретач спаљивања мађарских протокола у новосадској саборној порти и он је учесник Мајске Скупштине у Сремским Карловцима 1. (13.) маја 1848. Његова будућа пуница Милутиновићка добро га је запамтила, како је тих дана стално са фесом на глави ишао по новосадским улицама, говорио и агитовао и она му због тог „ребелијанства“ ни после десет година није хтела дати своју кћерку за жену. Хаџићка пак, жена његовог добротвора назвала га је тада „бунтовником и разбојником“, што се толико био ангажовао за народни покрет. Као опасног бунџију њега заиста хапси тада новосадска полиција и на интервенцију Хаџићеву спашен хапса, Милетић одлази у Шајкашку да онде у народу агитује против Мађара и да агитује међу његовим Шајкашима и шајкашким граничарским компанијама у Чуругу и Надаљу, да не иду у Италију, него да чекају решење Мајске Скупштине и да се ставе на расположење народној ствари.

Милетић је тако ушао у Буну и у служби народног покрета провео цело време бурне 1848—49. Било му је тек 22 године и он је као изасланик омладине

члан заменик у Главном Одбору а вршио је дужности „по особеним порученијам“, јер је као стипендиста митрополита-патријарха Рајачића уживао и нарочито поверење овога. У поверљивим мисијама њега шаљу у Београд и Загреб; у народној ношњи, у опанцима, са фесом на глави и пиштољима за појасом он је стално на путу по Војводини и агитује за народни покрет (Др. Мих. Полит-Десанчић: Успомене из године 1848/49., стр. 21., 21. и 23.); по налогу Главног Одбора он иде у Земун и оданде доводи Шајкаше, пошто је лично приморао офицере, да шајке упуте у Карловце у помоћ народној војсци у борби против петроварадинског команданта генерала Храбовског; њега „Војно Одељење“ народне управе из Карловаца шаље да иде по логорима, да народ учи, војску соколи и да своје извештаје Народњем Правленију подноси и најпосле он учествује „наоружан са два пиштоља и тешком пушком србијанском“ и у битци код Новог Бечеја.

За дочек војводе Стевана Шупљикца кога је аустријска влада тек у октобру 1848. пустила кући међу устанике Србе, Милетић је певао ову песму:

Већ се српска застава
вије свуда јавно
И српска се браћа
свуда боре славно.

Срб се бије и крв лије
за своју слободу,
Срб се бије да добије
својега војводу.
Ура, ево плода
дошао нам војвода!
Ура, српског рода
жив нам био војвода!
Граничара мишица
и храбрих Шајкаша
Вечног Бога десница
Брани права наша.
Срб се бије и крв лије
Срб се бије бије бије.
Ура, ево плода
дошао нам војвода!
Ура, српског рода
жив нам био војвода!

За ове речи нађене су у карловачком логору мелодије и одмах је песма свугде прихваћена, научена и певана при дочеку војводе у свима местима Војводине.

Поред оваке своје делатности Милетић у тим данима доспева да буде и сарадник Медаковићевог „Напретка“ и да буде агилан члан „Друштва Српског Напретка“, у чије се коло тада ухватила била млађа генерација, незадовољна развојем догађаја и прилика у српском покрету. У пролеће 1849. Милетић је у народној ствари у Загребу, али код њега тада све више попушта одушевљење, агил-

ност и активност, јер све већма увиђа камо је упућен цео наш народни покрет и да ће аустријска реакција злоупотребити наше борбе једино на учвршћење хабсбуршке династије и црно-жутог апсолутизма. Очевидац и саучесник оне наочовечанске борбе шачице Срба против куд и камо надмоћнијих Мађара и сведок легендарног јунаштва наше народне војске у буни, Милетић је морао својим очима гледати како аустријски кругови све то изопачавају, извитоперавају и кваре. На послетку разочаран неуспехом нашег покрета, озлојеђен на правац којим је аустријска камарила помоћу наше хијерархије и војних кругова упутила развитак прилика у Војводини и уверивши се да од српске слободе и српске Војводине неће бити ништа, Милетић напушта сваку службу у народном покрету и повлачи се у свој родитељски дом.

Међутим Милетић није могао дуго остати код куће на селу. Чим су ратне операције завршене биле и пошто је по угушењу мађарског устанка настало нормално стање, Милетић крајем 1849. године одлази у Беч да настави своје студије. У почетку је опет злопатио због оскудице материјалних средстава; он поучава и спрема за испит Михајла Полита и Федора и Михајла децу барона Николића и тако се издржава. Нешто мало припомоћи добива од Матице Српске, затим опет од

патријарха Јосифа Рајачића, док му најзад кнез Михајло Обреновић није доделио велику штипендију од 500 форината годишње. Но Милетић ни сада није живио лако и безбрижно, јер је морао да одвоји од свога и да шаље кући својима.

Др. Михајло Полит-Десанчић, као многогодишњи питомац Милетићев прича (Др. Мих. Полит-Десанчић: Успомене, стр. 32, 90. и др. Милан Савић: Млади Милетић, стр. 55) да се добро сећа ондашњег Милетићевог живота у Бечу; Милетић је тада ревносно учио, али је тешко полагао испите; он чита српску и страну књижевност, одлази у позориште и оперу, а никад није банчио. Са осталим омладинцима и виђеним бечким Србима Милетић се тада није много дружио, што је опет његов тадањи друг а доцније панчевачки адвокат Лаза Захаријевић тумачио тиме, као да иначе генијални Милетић није хтео да не буде први у тадањем бечком српском кругу, те се стога повлачио (Наше Доба, год. 1887. бр. 105. чланак „Милетић и Бранко“). Други вршњак Милетићев и друг његов из тих бечких дана др. Ђока Милосављевић, д цније вршачки адвокат, казивао је: да је Милетић истина био озбиљан, строг и пун прекора за нерадише и бадавације омладинце, али је волео и тражио друштво млађих са којима се другарски разговарао, саветовао их, изазивао да и они рекну своје мишљење, храбрио и

одушевљавао их („Застава“ 1901. године 19 број). У јавности се Милетић тада врло ретко јављао; из 1850. године има тек неколико његових дописа у београдским „Сербским Народним Новинама“.

За време свог бављења и студирања у Бечу Милетић је врло често писао своме добротвору Хаџићу у Нови Сад; од њега тражи савета и новчане помоћи, пише му не само о приватним својим питањима и о Хаџићевој породици из Беча, него га је обавештавао и о многим јавним стварима и политичким приликама у Бечу. Исто се тако он дописује и са својим старим другом Јованом Ђорђевићем, са којим дели бриге око студија. Најпосле у писму од 7-ог марта 1852. године јавља Хаџићу: „... Како нам је литаратура сваколика суморна, сад би јој особито потребан био сјајан и велељепан метеор, да је потресе, електризира, оживи“, те наставља: „Код сина г. Јовановића (то је потоњи Змај. Прим. писца) нашао сам леп дар појезије...“ И Милетић се заиста није преварио у своме суду о Змају.

Строге правне испите, ригорозе положио је Милетић крајем 1853. и почетком 1854. године а докторат 3-ег априла 1854. Он се тада већ био одлучио да се ода адвокатској струци, те му је стога требало да проведе прописано време у пракси. Како није могао наћи места код каквога адвоката, то се примио да буде судски чи-

новник. Милетић је тако као судски чиновник провео више од две године у Лугошу и Оравици. Своје дужности вршио је тачно и савесно на задовољство својих претпостављених; но њему је то чиновниковање било „заточење“, као што се сам тужио у писму своме добротвору Хаџићу, коме се, као и своме старом пријатељу Јовану Ђорђевићу, више пута писмима обраћао. Њему заиста није могло бити угодно служити под Баховим крутим апсолутистичким режимом, а није му било мило ни живети у туђој средини једноликим чиновничким животом у оним забаченим банатским варошицама, те је стога све своје време употребио на учење и спремање за адвокатски испит.

Милетић је адвокатски испит положио одликом у Темишвару 14, 15 и 17 децембра 1855, али је још до краја јуна 1856 морао остати у Оравици и чекати на декрет, којим би му се дало право на адвоцирање. За то време он се опет писмима чешће обраћао своме добротвору Хаџићу и као „захвални“ питомац тражио од њега савета, износио му своје лепе снове о женидби и разлагао му своје планове. Милетић тада пише Хаџићу: „... Још ће које време проћи, док ја у стање дођем, да идолу младости моје* жртве приносим, јер сам себи предузео, не пуштати се к небу,

* Овде Милетић мисли на књижеван и јаван рад.

док на земљи тврђег подножја не стечем. То изискује достојанство позива јавног и важност уплива на свој век и народ. Водем и одрећи се радости, Јупитеров гост бити (т. ј. песник. Прим. писца), и трагом милијон других даровитијих, околностима зароњених људи проћи, него Видаковић и Рашић свог времена бити . . .“ (т. ј. бити у крајњој сиротињи и беди песник и књижевник. Прим. писца). У питању своје женидбе Милетић пише: „ . . . Нико можда више не ценя брачно стање од мене. Ја само две, просвећеног човека достојне, главне цели признајем: опште благо и брачно стање . . . Ја увиђам, да од доброг стања и добра женидба зависи, по чему су моји досадашњи кораци морали неуспешни бити . . .“ А за своје планове о будућности пише да му је Никола Крстић, тада професор на Великој Школи у Београду, понудио професуру римског права и народне економије, а Милетић на то одговара: „ . . . Нисам се на то могао одважити, јер за прву науку не марим; друга би ми била по вољи, но морао бих се мало приправити, да то предајем а њима до чекања није. Да ми је јурилична катедра природног, цивилног или криминалног права, које бих без одлагања предавати могао, ја бих радо променуо жубор овај са филозофским миром оног живота. Био бих са сваке стране у елементу мом . . .“

Али Милетићу ни тада судба не даде

„филозофски мир“, него га упуту потпуно другом стазом живота и то трновитом стазом, на којој ће он наћи и искусити све горчине баш супротне оном животном миру и благостању, како је он то себи у младости замишљао. Јула месеца 1856 Милетић се коначно ослободио чиновничке службе и он је тада одмах похитао у Нови Сад, камо га је срце већ давно вукло. Не могавши међутим одмах отворити адвокатску канцеларију, он за неко време, до фебруара 1857 ради код адвоката Глигорија Јовшића, његовог добротвора из првих гимназијских му дана. Напослетку, пребродивши све тешкоће, Милетић фебруара 1857 године постаје самосталан адвокат, он отвара своју канцеларију и отпочиње своју адвокатску праксу. Милетићева канцеларија и стан били су тада на првом кату у кући која се сада налази у Краља Петра улици под бројем 4.

Милетић је тада превалио већ био 31 годину свога живота и он се стога решио да оснује себи пор дично огњиште. То је могао тим пре учинити, јер му је адвокатска пракса врло добро ишла. И тако он запроси руку младе и дивне шеснајстогодишње Анке, кћери угледног и богатог новосадског трговца Мите Милутиновића и супруге му Јелисавете рођене Форовић. Но мати девојачка не хтеде пристати да своју премладу кћерку да за Милетића, кога је она као „ребелијанта“ упамтила још из буне.

Међутим и Милетић остаде непопустљив у питању своје женидбе и тако је напoкoн 13-ог (26.) јануара 1858 одвео пред олтар новосадске саборне цркве избраницу свога срца, најлепшу тада новосадску девојку, са којом ће проживети у срећном браку равно 43 године и са којом ће изродити деветоро деце, од којих још и данас живе првенче Милетићево, његово мезимче, госпођа Милица удова Јаше Томића и седмо Милетићево дете, др. Славко Милетић сада министар народног здравља. Остала Милетићева деца помрла су још у детињству, а његова љубљена супруга преживела га је са 25 година и у дубокој старости од 84 година умрла је маја месеца 1925 год.

Доласком Милетићевим у Нови Сад, отварањем адвокатске праксе и женидбом у његовом животу настаје опет важан и судбоносан обрт. Милетић долази у Нови Сад и овде се настањује због тога, јер је тврдо убеђен да ће овај град постати средиште културног и политичког живота војвођанских Срба; он отвара адвокатску канцеларију, јер хоће да обезбеди себи независан и поуздан положај и он улази у брачни живот, јер жели да удари себи чврсте темеље својој породичној и родитељској срећи и задовољству. Тиме је пак завршен опет један период у Милетићевом животу и пред њим се отворио широк видик, који га позиваше на тежак и мученички рад националнога трудбеника.

IV.

Улазак у јаван живот

(1858.—1865.)

Припремање за политичку активност. — Пад Бахове системе. — Нада на повољнији политички обрт. — Незахвалност бечке камариле. — Укидање Српске Војводине. — Равочараност Срба. — Нова политичка оријентација. — Милетић у акцији. — Туциндански чланак. — Рестаурација у Срему и Новом Саду. — Благовештенски Сабор. — Милетић на челу новосадске градске управе. — Суспендовање са положаја. — Народни Сабор 1864.-65. — Милетић у Матици Српској.

Страховита и страшна 1848./49 оставила је крваве и ужасне трагове за дуго на Новоме Саду. Ти трагови ратне олујине и разорилачке маније још се виђаху на Новоме Саду и онда, када се у њему настанио млади адвокат др. Светозар Милетић. Српско новосадско становништво, које је у буни највише настрадало и пропатило, тек се полако могло опорављати и дизати. Обесни генерал Храбовски био је топовима дао до земље срушити српски део града и становништву је требало неколико година да подигне своје домове и да накнади оно што је опустошено и разграбљено. Бриге за материјално опорављење појединаца и видање ратних рана свакога за себе потискиваху све друго, па и оно мало интересовања за опште, заједничке и јавне

ствари, уколико их је тада под апсолутизмом и реакционарним Баховим системом још могло бити.

При таким околностима настанио се Милетић у Новом Саду. И у њему се тада, после неколико година паузе, одједном буди силна воља за рад и у њему на мах букну онај његов стари жар, који је тако снажно био буктео у њему у његовим омладинским годинама. Апатичност, неоријентисаност и дезорганизованост новосадског српског становништва као и општа политичка учмалост у целој тадањој Српској Војводини учинише силан утицај на Милетића и он се одмах тада, чим се настанио био у Новом Саду, одлучио и решио да загази у јаван живот.

Улазак у јаван живот отпочео је Милетић на пољу комуналне политике. Постепено и смишљено, с обзиром према тадањим режимским приликама, он је у почетку морао да подигне клонуле духове и да тражи себи сараднике. Као адвокат Милетић је убрзо стекао углед и глас и његова канцеларија је постала стециште многих таквих, којима је требало правне помоћи и савета. Круг Милетићевих пријатеља и приврженика тако се из дана у дан знатно множио. Већ у јулу месецу 1858. године он постаје градски фискал новосадски и новосадско српско грађанство много наде полаже у њега.

За Хабсбуршку монархију наиђоше међу

тим тада изненада опет незгодни дани. Констелација међународне политике окретала се све више против Аустрије а и унутарња политичка ситуација у њој стално је наговештавала слабост и уздрманост апсолутистичког режима. Изгубивши због неложног и незахвалног држања у Кримском рату 1854. године залеђе и заштиту Русије, морала је Аустрија страховати од акције мађарске емиграције, која је не само у иноземству него и у Мађарској развила опет била знатну делатност. Дошли су затим политички и дипломатски неуспеси у немачким савезним питањима према Пруској, а страховити порази у Италији јуна 1859 године пољуљаше баш озбиљно темеље Бахова режима. Августа те године мораде најзад одступити и сам Бах, кога наследи Рехберг а овога ускоро затим Шмерлинг.

Милетић је тада осећао и предвидео догађаје који ће ускоро морати наступити. Он је био убеђен да је трошна зграда апсолутистичке Аустрије уздрмана и да ће ускоро доћи до темељних промена. У целој монархији духови су се силно узнемирили и свако је нестрпељиво очекивао, шта ће се десити. Милетић је тих дана развио био необичну делатност у „Српском Дневнику“ који је тада у Новом Саду уређивао његов некадањи школски друг и побратим Јован Ђорђевић. У ступцима тога листа написао је Милетић низ чланака

(Срби и Романи, На споменицу г. А. Мочоњија, Питање о војводству србском, Наша свест и наш заватак, Гледиште питања о војводству србском, Облик војводства, Одбрана наших захтева, Критички обзор на србско питање, Народни конгрес и други чланци), којима је обратио велику пажњу на себе. Строгост цензуре била је попустила и Милетић је могао слободно писати. Његови чланци, писани јасно и одлучно, снажним логичним разлагањем и јаком аргументацијом обелажавају мишљење угарских Срба у питању Српске Војводине, која је својом немачком управом и претежно немачким чиновништвом била заправо немачка а не српска. Ти Милетићеви чланци беху одиста прави излив народног нерасположења према стању у тој тадањој Српској Војводини. У колико је због цензуре могао, Милетић је у тим својим чланцима већ дао израза констатацији, да се Српски Народ разочарао у Бечу и у аустријским круговима и да ће неминовно морати да тражи себи нову оријентацију.

Прилике су се међутим у Аустрији тада великом брзином развијале. Бечки двор је био свестан да му нешто ваља учинити и да реакционаран и апсолутистички систем мора изменути. И тако је цар Франца Јосиф 8-ог (20-ог) октобра 1860. године издао свој манифест (октобарску диплому), којим објављује својим народима укидање

апсолутизма и Бахове системе. Октобарска диплома требала је бити не само увод у уставан уступак народима Аустрије, но још више средство за умирење Мађара, од чијег се поновног устанка бечка камарила нарочито бојала. А да би Мађаре још више задобила бечка влада је царском одлуком 15-ог (27-ог) децембра 1860. године укинули Српску Војводину и утеловила ју угарском државном телу, пошто је претходно, новембра месеца исте године изаслала генерала Менсдорф-Пуљија да обиђе Војводину и да се бајаги обавести о расположењу Срба.

За Србе је то био тежак удар и грдно разочарање. Српска Војводина све и да није била ни српска ни аутономна ни уставна, ипак је ма и наличјем својим, бар по имену и облику своје значила неко признање српских народних права и била символ српске националне и државне индивидуалности. Српски Народ је више од подруг века сањао и маштао о тој својој Војводини, за њу су силне српске жртве поднете биле и угарски Срби су крваву буну 1848/49. претурили преко главе само да би једном добили своју Војводину.

И после свега тога, после свију жртава којима су Срби посведочили своју верност и оданост Хабсбуршком дому и после толиких доказа лојалности и привржености са српске стране према Аустрији, бечка камарила и аустријски кругови једним по-

тезом пера и на невероватно лак и брз начин уништише ту српску народну тековину, Српску Војводину. Та незахвалност Беча јако је заболела Србе. У народној души дошло је због тога до великог прекрета; Српски Народ је тада изгубио сваку веру и поуздање у Беч и аустријски двор. Традиционална српска лојалност према хабсбуршком дому тада би поткопана.

У Милетићевој души се тада такођер деси потпун преокрет: вероломство Беча начини га одлучним противником аустријске монархије и бечке камариле. У њему је још и од пре, још од завршетка буне од 1849. године тинало силно незадовољство према аустријској реакцији и апсолутизму и он је све више био захваћен идејама либерализма. Милетић се тада под утицајем свега тога решио на делатност; његово душевно расположење и расположење у народу нагонише га на отворен корак.

Милетић се није дуго предомишљао; неколико дана после објаве укидања Српске Војводине он је у 102-ом броју „Српског Дневника“ 25-ог децембра (6-ог јануара) 1860. године написао чланак без наслова само са обележјем „На тудин-дан“. Тај чланак био је заправо обрачун са Бечом; у њему Милетић између осталог вели: „... Војводство је дакле сахрањено. . . Разделише нам ризи наше: . . . Аустрија нас је предала угарском сабору на

милост и немилост. . . С овом годином свршујемо рачун наш с досадањом владом, с владом аустријском. . . Што се Мађаратиче, идемо да видимо. . .“

Милетићев чланак био је одјек расположења народне душе. У Војводини се осећало да наступају важни и судбоносни дани и народ је очекивао нову политичку оријентацију. Ту нову политичку оријентацију спремао је Милетић. Он је у то време писао неколико чланака у „Ost und West“-у, који је у Бечу издавао др. Имбро Игњатијевић-Ткалац, да на немачком језику упозна ширу европску јавност не само са политичким назорима и жељама Јужних Словена него и целог Словенства. Милетић је тада већ имао одређене главне тачке свога програма и он се латио да тај свој програм и оствари. То пак није била ни најмање лака ствар, јер главна тачка Милетићевог програма била је колико смела толико и опасна.

Милетић је наине узео за главну тачку свога програма: измирење са Мађарима и борбу против Беча. У добу када је бечки апсолутизам још био на снази и када се на сваком кораку наилазило још на стубове тога апсолутизма, устати отворено против Беча, било је заиста смело и опасно. Не мање је пак било смело и опасно и то, проповедати пружање братске руке Мађарима једанајесте године после крваве буне, када се још виђаху згаришта попа-

љених српских села, када још стрчаху оно неколико стотина вешала на које Мађари обесише невинне српске жртве, када још свеже беху оне силне гробне хумке погинулих српских ратника и када се српске ране још не беху честито ни залечиле. Али Милетић је имао храбрости да то учини, јер је био уверен да је то најбољи пут којим војвођанско Српство у своје даљем политичком и националном житоту треба да иде.

Милетић је на ту политичку стазу пошао у почетку сам. Круг његових приврженика није био велик и он је велику активност морао развити, да би одмах ударио чврсте темеље своје програму и својој акцији. Још крајем 1860. године он је учествовао на договору о решавању народносног питања у Угарској; договор је био тајан и на њему су били од стране Мађара Данило Ирањи, Јосиф Мадарас и Ерне Шимоњи а од стране народности Милетић, Ходошију и Мочоњи. На томе договору наша се основа за даљи заједнички рад. Мађари нису крили своје симпатије према Србима и наклоност за помирење; они тада шаљу своје врло одличне представнике у Нови Сад на Текелијину прославу.

Аустрији се међутим није чекало. Цар Фрања Јосиф издао је 26-ог фебруара 1861. године тако звани фебруарски патент, којим је одређено устројење средишњег парламента за целу државу т. зв. проширеног

рајхсрата и сазив појединих покрајинских сабора. У средишњи рајхсрат требала је Угарска да изашље 85 чланова, Ердељ 26 а Хрватска и Славонија 9. Исто је тако посебном царском наредбом сазват и наш народни конгрес у Сремске Карловце.

Милетићу је то било право време за акцију и он се одмах башио на посао да организује свој политички потхват. Органу му је био „Српски Дневник“ под уредништвом његовог једномишљеника и побре Јована Ђорђевића, чији је сарадник опет био Ђорђе Поповић-Даничар. На Милетића је пао огроман посао; он је морао пером у руци популаризовати своје идеје и морао је ићи и усменом агитацијом да организује своје приврженике. При тадашњим саобраћајним средствима то није био ни лак ни пријатан посао.

За Милетића је било на све стране посла. Он је пре свега морао обележити своја начела и одредити свој програм. Милетићева су начела била: општа слобода и равноправност за држављане, уставност и парламентаризам за државну управу и самосталност и независност за поједине делове Хабсбуршке монархије; програм му је пак био: изабрати свугде народне људе и у жупаније и у поједине саборе, не шилати изасланике у централни бечки рајхсрат, него захтевати успостављање уставног режима на основу закона од 1848. године.

Велику делатност је Милетић тада мо-
рао развити у изборној акцији; избора је
било на све стране. Прво је обављена ре-
стаурација управе сремске жупаније. На
жупанијску скупштину 6-ог и 7-ог марта
1861. године у Вуковару слегао се био
силан народ; главни говорници беху ђа-
ковачки бискуп Јурај Штросмајер, Миле-
тић и други унионисти т. ј. присташе идеје
помирења и сарадње са Мађарима. Великим
одушевљењем срушени су тада стари вар-
међаши конзервативци и стубови старог
режима и изабрани су све народни људи:
за првог поджупана др. Јован Суботић, за
другог поджупана Јован Живковић, за ве-
ликог бележника Живко Кирјаковић, а за
другог почасног бележника др. Михајло По-
лит-Десанчић, све пријатељи и приврже-
ници Милетићеви.

Средиште Милетићевог рада остао је
ипак Нови Сад, који га је изабрао за по-
сланика на Благовештенски Сабор. У тај
сабор не улази Милетић сам, јер су од
његових другова изабрани и Јован Ђорђе-
вић, Јован Живковић, Мила Манојловић и
Ђорђе Радак, а од старијих уз њега је и
др. Јован Суботић. Сабор се састао у Срем-
ским Карловцима 21-ог марта (4-ог априла)
1861. За војвођанске Србе то је био све-
чан и важан тренутак; од Мајске Скуп-
штине 1848. године још се није био са-
стао српски народни сабор, па које због
тога а које због укидања Српске Вој-

водине од овог се сабора очекиваху велике
ствари. На отварање сабора искупили се,
дакле, беху не само сви посланици него и
велик број публике и маса народа. Очи
целога народа упрте беху у Карловце,
одакле се очекивало успостављање Срп-
ске Војводине. И док је старина патријарх
Јосиф Рајачић уз изразе народне лојално-
сти према ћесару свечано отварао сабор
и заклињао посланике да ништа не преду-
зимају против интереса Српског Народа,
дотле је народна узданица омладина у знак
народног протеста запевала песму „Где је
Српска Војводина?“

Милетић је на Благовештенском Сабору
играо врло видну улогу. Главни предмет
тога сабора било је заиста питање Срп-
ске Војводине. Но око тога питања ми-
шљења су се разилазила. Бечкој влади
требало је тада да овај српски сабор
тражи успостављање Српске Војводине,
како би се учинио притисак на Мађаре,
од којих је већина још увек била непо-
мирљива према Бечу. Стога је по жељи
бечких кругова изабрана била за Благо-
вештенски Сабор лојална и „kaisertreu“,
цару одана, конзервативна и аустрофилска
већина, ма да на сабору није била заступ-
љена војна граница, јер она није била ни
у саставу Војводине. Према тој већини
стајала је мађарофилска група, која је на
челу са Петром Чарнојевићем тражила
само успостављање угарске уставности.

Милетић са својом маленом дружином није хтео ни уз једне ни уз друге, него је тражио додуше да се успостави Српска Војводина, али да она буде уставна и посебна српска национална територија и да у њен састав уђу и све војне границе у Банату, Бачкој и Срему.

У расправама на Благовештенском Сабору узимао је Милетић врло често реч и учинио је више важних предлога. Тако је поред најважнијег захтева да и све војне границе уђу у састав Војводине, предложио да се и у Војводини на демократски начин народним гласањем по срезовима бирају посланици за угарски и троједнички сабор, а не да се из карловачког народног сабора колективно делегују само заступници; тражио је да народни сабор изашље два своја стална делегата у угарски сабор са правом вета у питању српских привилегија; предложио је да се закључци благовештенског сабора не подносе цару на потврду, него да се путем посебних депутација затражи од угарског и од троједничког сабора узаконење тих закључака и напоследку ставио је предлоге да се и у војној граници уведе грађанска управа наместо војничке, да се градовима у војној граници даду права као и онима у провинцијалу и да се граничарима дозволи деоба задруга. Саборска већина дакако да није прихватила ове Милетићеве предлоге, али шира јавност их је

врло симпатично примила и одобравањем пропратила.

Милетићеве говори и његов рад на Благовештенском Сабору подигли су му знатно углед и политичку репутацију. Он је са својом маленом групом сарадника постао политички фактор, који ће ускоро пољубати положај клерикалској и конзервативној саборској већини. Милетић је међутим још увек за главно средиште свога рада задржао Нови Сад. Ту се око њега окупила већ била знатна група млађих људи, који су са њиме заједно прегли били да у српски народни и политички живот унесу нове идеје и нов дух.

Милетић је 8-ог (20-ог по новом) марта 1861. године изабран био за градског начеоника новосадског; уз њега су изабрани за великог бележника Јаша Игњатовић, публициста и књижевник, а за другог бележника Јован Јовановић-Змај, који је већ тада стекао био глас и славу као одличан наш песник. Реставрација је двапут била одложена, јер се хтела унети пометња међу Србе изборнике. Милетић и његова странка, добивши већину у градском представништву, 56 од 90 чланова, одмах се латише да остваре свој програм. У градску управу узимани су све више Срби, који су за време Бахове системе под именованим градским представништвом и градском управом били знатно запостављани. Српски језик проглашен је за званичан уместо немачког.

Многе неправде према српском становништву исправљене су; по попису крајем 1860. године имао је Нови Сад 16.981 становника, а од тога је било 8509 православних Срба, 600 римокатолика Шокаца, 1400 римокатолика Мађара, 1450 калвина Мађара, 3148 римокатолика Немаца, 355 лутеранаца Немаца, 455 лутеранаца Словака, 300 Русина и 774 Јевреја, те је српска већина имала и своја права у градској управи. Донет је закључак да се укине градска реалка, јер је била чисто немачка и германизаторска. Напослетку је градско представништво решило, да се од краља и сабора тражи потврда закључака Благовештенског Сабора и успостављење Српске Војводине.

Намесничко Веће и несрпско новосадско грађанство дакако да нису добрим оком гледали овакав рад Милетића и његове странке. Милетић је свега осам месеци могао остати на своме положају. Влада је послала комесара, који га је 16-ог (28-ог јануара) 1862. године суспендовао са дужности заједно са целим магистратом. Суспензија је образложена тиме, што је тражено укидање немачке реалке и успостављање Српске Војводине, а то је по мишљењу комесарову реметило мир и добре односе у грађанству. Но и поред оваког мишљења комесаровог представништво је градско изразило Милетићу записничку захвалност за његов рад и заслуге у ма-

гистрату, а становништво не само у Новом Саду него и у целој Војводини било је врло огорчено због насилног разрешења Милетићевог.

Милетић је почетком 1861. године изабран био и за председника Српске Читаонице у Новом Саду; на конференцијама читаонице јула месеца те године а иницијативом његовом и побратима му Јована Ђорђевића основано је Српско Народно Позориште. Исто је тако Милетићево коло развило тада велику делатност и на пољу књижевности у часописима „Седмици“ и „Даници“ и на пољу журналистике у ступцима „Српског Дневника“ и сатиричнога „Комарца“ и „Змаја“. То ново књижевничко и публицистичко новосадско коло покренуло је и мисао да се у Нови Сад, у српску средину пренесе Матица Српска, те се те године Милетић и многи његови пријатељи у великом броју уписаше за чланове Матичине.

На угарском сабору 1861. године Милетић није био посланик. Новосађани су били одлучили да њега изаберу и на тај сабор, но по једној белешци у 22-ом броју „Српског Дневника“ из 1861. године, Милетић је одбио кандидацију за угарски сабор уз мотивацију да не зна довољно мађарски језик за успешно дебатоване на томе сабору и што је хтео да остане градски начеоник новосадски и посланик на Благовештенском Сабору. За посланика

Новог Сада изабран је тада угледан новосадски адвокат Стеван Брановачки, који је додуше спадао у старију генерацију, али је симпатисао са Милетићевом млађом стружом. На том угарском сабору били су тада посланици још ови Срби: Јаша Игњатовић, Петар Чарнојевић и његов син Арсен, К. Рацковић, Александар Зака и Т. Николић, који су сви били изабрани у провинцијалу, јер граница није шиљала своје посланике у тај сабор.

Милетић је великим интересовањем пратио рад тог угарског сабора и очекивао закључак му према одлуци бечке владе за централистичко државно уређење јединствене Хабсбуршке монархије.

Од држања и решења тога сабора зависила је и судбина Милетићеве политичке акције. После дугог натезања сабор је угарски ипак донео закључак, којим не прихваћа бечку понуду да пошље своје заступнике у централни бечки парламенат, него је тражио успостављање угарске уставности и самосталности од 1848. године. Бечка влада одговорила је на то 5-ог новембра 1861. године распустом мађарског сабора. Проницаво Милетићево око одмах је схватило ситуацију. Милетић је знао да ће бечка влада морати наставити преговоре са Мађарима а исто тако ће и Мађари морати да траже ослона и помоћи у угарским народима, нарочито Србима, ако

успешно хоће да заврше своју борбу са бечком централизаторском камарилом.

Милетић је стога наставио своју политику помирења и сарадње са Мађарима. Његови политички противници, а било их је тада већ приличан број око „Србобрана“ који је тада у Новом Саду издавао и уређивао Петар Нинковић директор гимназије, и око „Комарца“ који је уређивао Аца Поповић-Зуб, много су га нападали због те његове мађарофилске политике. Милетићу се замера још и то, што хоће да пресади у наш политички живот и либерална начела, која су у очима наших тадањих конзервативаца била „превратничка“. Млади српски либералци међутим нису се дали заплашити оваким и сличним сумњицењима, него су даље радили у своме органу „Српском Дневнику“ и агитацијом на снажењу слободоумне струје у нашем народу, у колико им је то дакако било могуће за време тако званог провизоријума, а то је било четиргодишње продужење апсолутистичког режима.

Почетком августа 1864. године састао се опет био наш народни конгрес у Карловцима да попуни митрополитску столицу, која је смрћу патријарха Јосифа Рајачића од 1. (13.) децембра 1861. године остала била упражњена. Милетић је овога пута за овај народни конгрес изабран био у кулпинском срезу, јер је Нови Сад уступио Брановачком. Сабор овај међутим није

дуго заседавао. Приступило се одмах избору митрополита. Милетић и његови пријатељи радили су за избор новосадског владике Платона Атанацковића који је био признат као књижевник, црквени писац и народни добротвор. Најозбиљнији пак кандидат је био будимски епископ Арсеније Стојковић, који је био цењен и поштован у целом народу. На сабору је међутим у већини била и опет конзервативна странка, која је знатно била увећана тако званим милитарским посланицима, све самим официрима из војних граница, којима је тада опет дозвољено било да изашљу своје посланике на народни конгрес. Та лојална ћесаровска већина изабрала је дакако за митрополита темишварског епископа Самуила Маширевића дотадањег администратора митрополије, јер га је царски комесар генерал Јосиф Филиповић препоручио као владиног кандидата. Избор Маширевићев потврђен је за неколико дана и по устоличењу новог митрополита, коме је цар Франја Јосиф подарио и титулу патријарха, сабор буде одгођен не свршивши ништа друго.

Поновно се народни конгрес састао тек 6-ог фебруара 1865. и тада је имао да посвршава много важних послова. Како су политичка питања била искључена из расправа, то је овај конгрес имао да се позабави само питањем изградње устројства наше народно-црквене аутономије и да спро-

веде деобу црквено-аутономних установа и црквеног иметка са угарским Румунима.

Милетић је и на овом народном конгресу играо врло видну улогу као говорник и извештач при расправама. Он је поред дра Ђорђа Стојаковића и дра Јована Суботића најревноснијих чланова тога сабора, врло активно учествовао при изради свију закључака и уредаба, од којих су најважније: уредбе о уређењу црквено-школских питања, епархијских и митрополијских органа и власти; затим уредбе о фондovima, о дотацији свештенства, о подизању аутономних нижих, средњих и стручних школа, о управљању народним добрима и другим црквено-аутономним стварима.

У питању деобе са Румунима Милетић је био за миран и споразуман разлаз и противио се непопустљивости наше хијерархије и клерикалне већине у томе питању. Са том конзервативном и аустрофилском саборском већином а нарочито са царским комесаром генералом Филиповићем дошао је Милетић често у врло оштру опреку и сукоб, поглавито пак у питању доношења уредбе о саборском устројству. Сервилност саборске већине и држање царског комесара који се у свашта мешао, напослетку је толико огорчило Милетића, те је он са још тројицом посланика, Чрнојевићем, Грчићем и Стајевићем, положио мандат и напустио сабор уз протест, што је сабор дозволио да се погазе основна

права саборска при доношењу саборског устројства. Милетић је тражио да се у сабору респектују народна права и одбио је начело да се једино царска воља има слушати. Напуштање овог сабора био је опет велик прелом у Милетићевом животу и у његовој политичкој активности почиње тада нов одсек.

Милетићеви лички противници много су га нападали и у јавности у својим листовима и усмено због његова држања на народном конгресу, а нарочито су му замерали што је толико агресиван и непомирљив према Бечу. Због те своје политичке концепције Милетић се развијао и са својим некадањим добротвором дром Јованом Хаџићем, кога је он иначе увек ценио и поштовао; али од како је ушао у јаван и политички живот и како се оженио био, Милетић је прекинуо сваку везу са Хаџићевим домом. Можда је у овоме разлазу осим политичких мотива било и других разлога; можда су разне интриге и женски прсти били по среди а није искључено да је и Милетићева женидба дала повода, те се Милетић толико развијао са Хаџићем, да га је само још 22-ог априла (4-ог маја) 1869. године могао испратити до гроба му на некадање новосадско Јовановско гробље.

Милетић се како за остале јавне и националне ствари тако и за Матицу Српску био много заинтересовао. Он се уписао за члана Матице 1861. године; те

године је изабран и за почасног члана Матице Српске. Он је са својим друговима такођер много радио на томе да се Матица пренесе из туђинске средине, из Пеште која је била сувише далеко од народне средине и која је тада већ била изгубила свој значај као културно и књижевно средиште српско. Матица је после многих тешкоћа напослетку ипак у пролеће 1864. године пренета у Нови Сад, да би од тада као извориште националне просвете и књижевности одавде послужила своје народу. Милетић је за члана књижевног одељења изабран на скупштини 1864. године а на седници књижевног одељења од 30-ог априла 1864. изабран је за потпредседника тога одељења; он је био први подпредседник књижевног одељења у Новом Саду и на томе положају је остао све до 26-ог августа 1867. године.

У записнику прве седнице књижевног одбора Матице Српске одржане у Новом Саду 31-ог октобра (12-ог новембра) 1864. стоји забележено: да је тој седници председавао др. Светозар Милетић потпредседник одбора а присутни били чланови Јоксим Новић, др. Стеван Павловић, Петар Нинковић, Ђура Вукичевић, Глигорије Гершић и Антоније Хаџић секретар. Затим стоји даље у том записнику: „Под бр. XV/К. О. (113/1.) о. г. изабрани подпредседник књижевног одељења, др. Светозар Милетић, захваљујући се на почастима и на

поверењу, што је за подпредседника изабран, напомиње, да с почетка није хтео подпредседништва се примати, и то поглавито за то, што се од књижевног одељења много изискује, а овамо су материјалне снаге слабе, да би се с њима могла иоле каква огромнија радња започети, а уз то му је намеру поколебала била поцепаност, сумњичење и пребацивања, да се у Матици ништа не ради, али да су га садашње околности матичине приморале, да се ипак тога званија прими, и да ће га по свом најбољем знању савестно одправљати, докле год и други чланови воље к радњи показивали буду. Према томе напомињући, да је тежина Матице Србске у књижевном одељењу, а опет у књижевном одбору, позива чланове, ма се иначе у другом ком погледу и неслагали, да само књижевни напредак друштва пред очима имају и да се сви сложено заузму и настоје, да радња њихова одговори достојанству књижевнога друштва, да радњом својом задобију поверење у народу, како би га на материјалне жртве у корист друштва приволели, и да се и старе и младе снаге потруде, великом задатку матичином сложено и заједнички одговорити, сваки по своје најбољем знању и уверењу. Овај поздрав подпредседников саслушан је са знацима највећег задовољства.“ (Записник Бр. 1/К. О. 115/1.)

Овако је секретар Матичин Антоније Хаџић забележио приступ Милетићев као

подпредседника књижевног одељења; но и из овог кратког приказа Милетићевог приступнога говора види се, какво је високо и тачно мишљење имао Милетић о позиву и задатку Матице Српске и каквом је озбиљношћу и каквим плановима прихватио дужност своју у њој. Из даљих записника књижевног одељења и књижевног одбора Матице Српске чита се, да је Милетић заиста био не само тачан и савестан у својој дужности, да је председавао готово на свима седницама тих одбора, него је он често пута давао и иницијативе за разне закључке и потхвате Матичине. Тако је Милетић предложио да се изабере одбор који ће одредити делокруг књижевног одбора; на његов предлог одлучено је да Летопис остане научан лист а уз Летопис да се покрене и један чисто литераран лист; од њега потиче и предлог о награђивању књижевних радова, затим предлог о употреби новца из књижевног фонда и предлог да Матица држи више страних књижевних и научних листова који ће послужити нашим писцима. Милетић је држао и свечан говор о прослави св. Саве у Новом Саду 1865. године.

После две године овако ревноснога рада у Матици због заузетости на политичком пољу Милетић је на седници књижевног одељења 22-ог августа (9-ог септембра) 1866 године поднео оставку на своје положају. Но како је једногласно замољен

да остане, он је повукао своју оставку и још једну годину даље остао у својој дужности. Међутим дужности и рад на другим пољима, као посланику на угарском сабору, градском начеонику новосадском и уреднику „Заставе“, заиста му онемогућаваху успешан рад у Матици и стога је Милетић на седници књижевног одељења 26-ог августа (7-ог септембра) 1867 поднео оставку на подпредседништву и као што у записнику те седнице стоји: он се захвалио на до тад уживаном поверењу с молбом, да се за подпредседника више не бира, јер се те дужности никако више не може примити, које с тога, што ће као посланик на угарском сабору морати дуже времена отсутствовати, које с тога, што му положај као градоначелнику не допушта, да тој дужности онако одговара, као што би желео и позива одељење да путем тајног гласања себи подпредседника изабере на годину дана.

Тако је дакле Милетић орно и поштено вршио своју дужност у Матици Српској, коју је поред њеног председника, седог и уваженог владике Платона Атанацковића и младог јој тада тајника Тоне Хаџића увео у нову средину, спремио јој опстанак у Новом Саду и увео ју у нову епоху њена битисања и делања и то у епоху која ће бити једна од најплоднијих и најзначајнијих не само за њену прошлост него и за историју целе наше књижевности и народнокултурног нам живота.

Милетићев лик
при покретању „Заставе“ 1866. године.

V.

Дани политичког разочарања

(1865.—1867.)

Милетић на хрватско-славонском и угарском сабору. — Помирење са Мађарима. — Напуштање српских сепаратистичких захтева. — Борба за уставан и парламентаран режим Угарске. — Недељивост и самосталност Тројединце. — Идеа народносних жупанија. — Аустријско-пруски рат. — Попуштање бечке камарила. — Поравнање. — Преварене наде. — Равочарање у Мађарима. — Отпор према мађарској мегаломанији. — Јачање српског национализма. — Оснивање „Заставе“. —

Догађаји на српском народном конгресу из 1864/5 године дали су наслутити, да бечки кругови опет мењају своје држање према Србима у монархији. Наследник Шмерлингов царски министар Белкреди напустио је био идеју централистичкога устава и системе, те је полако и опрезно спремао духове на нове покушаје и промене. Аустрија је тада опет дошла у незгодан положај; њена дипломација показала се и опет врло неумешном, јер се није могла снаћи у међународном животу. У концерту великих сила Аустрија је била усамљена; везе са Русијом биле су изгубљене, Француска је била у савезу са талијанским државама, а Пруска је и даље настојавала да изгура Аустрију из немачког националног савеза. Ратне опасности

расле су даномице; акције талијанских револуционара и рад на ослобођењу и уједињењу Италије узимали су све више маха, а пруска агресивност, нарочито после данског рата 1864, постала је већ изазивачка. У таким приликама бечка камарила била је приморана да среди своје унутарње ствари и да обезбеди мирно стање у земљи. Беч је дакле у првом реду морао да пречисти своје рачуне са Мађарима. Срби као и остали словенски народи имали су бити жртвовани, да би се у монархији могла одржати превласт Немаца и Мађара.

Царским манифестом од 20-ог септембра 1865 године сазвао је Фрања Јосиф поново угарски сабор после паузе од четири године. Милетић се тада одлучио на живљу политичку акцију. Са својим пријатељима он заталасава Србе; по његовом упутству Срби на сомборску жупанијску зграду 28-ог септембра поред мађарске истичу и српску заставу, а у Новом Саду сазива 4-ог октобра конференцију виђенијих Срба. На тој конференцији изабран је „србски средоточни одбор“, који је имао да установи програм српским посланичким кандидатима за угарски сабор.

Милетић је 18-ог јуна те године у Руми био изабран за члана хрватско-славонског сабора, но он се решио да напусти тај сабор и да сву своју политичку делатност пренесе у Угарску. Он је тада напустио и адвокатску праксу и сав се предао поли-

тичком раду. Новосадску кандидацију уступио је и овога пута Стевану Брановачком, који је својим резервисаним и тактичним држањем уживао општу симпатију. Милетић је кандидован у старобечејском срезу, и ако је клерикалски „Србобран“ у 85. и 90. своје броју интригирао, доносићи неке наводне дописе, у којима се Милетићу замере, што је бајаги „претеран“, не зна довољно мађарски језик, те неће у сабору знати говорити и што није био доста ревностан у загребачком сабору. Али све те интриге нису успеле. Милетић је првих дана новембра одржао сјајне програмне говоре у Србобрану и Старом Бечеју и уз велико одушевљење Срба бирача изабран је за посланика.

Милетић је тада у главном за политички програм поставио ово: основ и излазна тачка његова програма су самосталност угарске краљевине и успостављање угарских закона од 1848 године. Он ће дакле радити за целокупност угарских земаља; Хрватска, Славонија и Ердељ задржаће своју самосталност у личној унији према Угарској. Исто ће тако и Угарска имати да остане само у личној унији према Аустрији; заједнички послови треба да остану само краљева цивилна листа, дипломација, војска, царине и финансије, а све те заједничке послове имаће да решавају договорно депутације оба сабора. Што се тиче угарских народа, Милетићев про-

грам уз равноправност свију народа признаје преимућство мађарског језика у државној употреби код средишњих установа; иначе је слободна употреба сваког народног језика. Школе да буду народне од државном трошку. За Србе у своје програму Милетић одустаје од захтева посебне Српске Војводине, али тражи посебне, заокружене српске жупаније у Бачкој и Банату, са српском већином. Милетић даље тражи: равноправност свију вероисповести; гарантовано право на српску црквену аутономију; заокружење срезова по народностима; парламентарну владу; државну контролу над свима државним, жупаниским, среским и општинским властима али уз очување жупанијске аутономије; доношење закона о министарској одговорности; установљење врховних и апелационих судова по народностима; судови да буду од политичке струке одељени; општински и жупанијски чиновници да буду бирани; самосталност и непокретљивост судија; усмено и јавно суђење а у кривичним стварима суђење пороте; укидање смртне казне; модификовање свију закона; примењивање пореске системе захтевима здраве народне економије; олакшавање државног терета смањивањем издатака; дизање опште народне просвете подизањем народних основних, средњих, високих и стручних школа; подизање пољопривреде, радиности и трговине; регулисање слободе заната и многе

друге разне народне потребе. Милетић је свој програм завршио обећањем: да ће га у свему руководити слободоумље и духу времена и потребама народа примерена начела. (Србобран, 1865 год. бр. 94.)

Милетић је у тај свој програм унео све главне мисли из тадањих либералних начела и програма и он је томе своме програму остао веран до краја своје политичке делатности. На томе своме програму повешће он ускоро организовање своје либералне, слободоумне странке и тај Милетићев програм остаће за дуго после тога и политички програм угарских Срба.

Угарски сабор је тада свечано био отворен 14-ог децембра 1865 године. У тај сабор ушло је девет Срба посланика, но већина од ових је или пристајала уз клерикалну странку или је била изабрана под притиском жупанијског чиновничког апарата као влади веран елеменат. Милетић је према свима овима стајао сам, јер још није било дошло време да се сви ти стари царски генерали, дворски саветници и моћни вармеђаши потисну са политичког поља. Опречности је стога међу Србима посланицима било доста, но на сабору према Мађарима они ипак нису показали толико подвојености па да би подељени у разне групе и странке стајали, него су иступали као јединствен фронт, једна странка. Ово је било тим лакше могуће, јер су Срби посланици на том сабору прихватили били

становиште да сачекају решење спора из међу Аустрије и Мађара и тек по томе да изађу са својим тражбинама.

Ово је у главном било Милетићево становиште, које су и остали Срби посланици морали прихватити, јер су се из држања бечке камариле све више уверавали, да их бечки кругови напуштају и да од Српске Војводине не може и неће бити ништа. Милетић је стога тражио ослонаца у мађарским либералима. Он је био уверен да ће мађарски либерални кругови, поучени жалосним искуством из трагичне 1848/49, одбацити сваку тесногрудост и шовинизам и да ће остварење својих либералних идеја и начела тражити не само за свој мађарски народ него и за све остале немађарске народе у Угарској. Милетић је имао пуно поверење у Фрањи Деаку, барону Јосифу Етвешу, Данилу Ирањију и осталим првацима мађарске либералне странке и он се с разлогом надао да ће они у слободној Угарској бити истински поборници праве равноправности и да ће се уз њихову сарадњу моћи остварити српски захтеви и српске тражбине. Поред свега свога одушевљавања за либералне идеје и привржености либералним начелима Милетић је веран и својим националним идеалима и постојан у своме народном програму.

Идеју федералистичке аустријске монархије Милетић је већ с давно био напустио.

Одустао је он и од тражена посебног, одвојеног и државног српског територијума, Српске Војводине, јер је знао да Мађари на то никад и никако неће пристати, а бечка камарила се већ једанпут показала, колико јој је стало до Српске Војводине. Милетић је стога ставио у свој програм, да се Србима од Мађара и угарског сабора призна и зајемча: равноправност народности, слобода вероисповести, арондирање, одељивање срезова и жупанија са српском односно народносним већинама, црквеношколска аутономија и слободно просветно и национално васпитање и развијање. Ово је Милетић сматрао за тај мах као минимум од српских тражбина, јер је замишљао да Српски Народ у овим крајевима треба пре свега културно и политички да се дигне и ојача, па тек онда да приступа остварењу својих великих политичких и националних проблема и програма, што ће с временом већ само по себи доћи.

Ова своја начела Милетић је више пута развијао и заступао у угарском и хрватско-славонском сабору и на другим местима и ово његово држање као и утицај његов на остале српске политичке кругове много допринеше формирању одлуке и држања мађарске ваћине на угарском сабору, који је више од годину дана, од свога отварања па кроз целу 1866 годину све до почетка фебруара 1867 био поприште борбе између умеренијих адресоваца, либералаца

присталица Фрање Деака и непопустљивих четрдесетосмаша.

Упоредо са дебатама на угарском сабору текли су и посебни преговори између бечких кругова и Мађара, а те су преговоре највише форсирали чланови мађарске аристократије. Полуштања је било са обе стране. Напослетку је и у угарском сабору надјачала помирљивија страна, а бечка камарила после страховитог пораза аустријске војске код Краљева Граца у Чешкој и после неуспелог рата са Пруском јуна и јула месеца 1866. године, такођер је била приморана да попусти. Угарски сабор је након кратке паузе 19-ог новембра поново отворен и преговори су у брзом темпу напредовали. Бечки двор поверио је Бајсту да изради основу за измирење са Мађарима. Ови су били задовољни са Бајстовим предлогом, којим су добили више но што су се и надали. 8-ог фебруара 1867 потписан је текст тако званог поравнања између Аустрије и Угарске, а 20-ог истог месеца именовано би министарство грофа Јулија Андрашија.

Мађари су били задовољни тим поравнањем али Срби и остали угарски народи никако. Аустрија их је и опет напустила, преварила и жртвовала. Мађари су тим поравнањем добили натраг све своје законе од 1848. године, добили су сву власт у држави и потпуно господарење над свима народима Угарске, као што су и Немци постали

апсолутни господари Аустрије. Аустријски двор и бечка камарила одбацили су дакле из бојазни од већине словенских и романских народа идеју федеративне државе са немачком супремацијом и хабсбуршким апсолутизмом и задовољили су се са дуалистичким састемом и реалном унијом, јер су на крају крајева и оне ипак обезбеђивале моћ хабсбурговаца монарха и дале првенство Немцима. Осим тога ово аустријско-мађарско поравнање осигурало је и племству преимућство у државној управи. У оба дела монархије изборни системи, организације државне управе и парламентарне конструкције биле су такве, да су сви виши положаји и сва боља места ма у којој грани државних установа били одређени и остављени за чланове аристократије и племства.

Све ово као и многе друге рђаве стране поравнања и дуалистичког државног система превидели су тада Мађари, који су од постигнутог успеха и победе толико се били опили и занели, да су ускоро опет пали у исту погрешку као 1848. године, јер их је захватила шовинистичка струја и поама. Либералне и демократске идеје биле су потиснуте и на њихово место дошле су необузданост и мегаломанија мађарске аристократије и племства, који су после поравнања узели државну власт у своје руке.

Разочараност код Срба била је општа и

огромна. Поступак бечких кругова увредио је до дна срца сво овамошње Српство; рачунало се на познато аустријско вероломство и хабсбурговачку незахвалност, али да ће бечка камарила баш тако олако и без икаквих законских гаранција напусти-ти Србе, томе се нико надао није. Србе је међутим обузело не само разочарење него и бојазан. Видевши сву државну власт у рукама Мађара с правом се Срби побојаше како за своје народне привилегије тако и за сам свој народни опстанак. Код Мађара се тада опет необично развио био бујан националан живот; национално одушевљење, националан понос и национална експанзивност тада се опет знатно почеше ширити.

На Србе је ово имало дакако јак утицај. Неуспеси на политичком пољу нагнаше их да и они развију живу националну активност на свима пољима. Према мађарству ваљало је истурити србинство, мађарској мегаломанији требало је ставити на супрот јачање српске националне свести, и напоследку идеја „великомађарства“ нашла је своју природну противтежу, идеју свесрпства. Поред идеје пак свесрпства обновљена је и идеја свесловенства.

Поборник и зачетник тих нових идеја и утемељач и пропагатор новог правца био је и опет Светозар Милетић. Он као да је осећао у себи моралну дужност да се стави на чело нове националне политичке

струје и да буде покретач и вођ националног отпора према Мађарима, јер је баш он био и поборник идеје помирења са Мађарима и баш он је био и проповедник за уставну успоставу Угарске. Милетић је из најидеалнијих и најчистијих побуда радио за споразум са Мађарима. Он је своје уверење искрено и отворено износио и пропагисао и пером у руци и живом речи.

Док је излазио „Српски Дневник“ у Новом Саду, до краја 1864. године, Милетић је у ступцима тога листа разлагао своје мисли и становиште о либералној и уставној Угарској, како ју је он замишљао. А када је тај лист насилно угушен и од Намесничког Већа баш због пропагисања либералних идеја и држања према Мађарима забрањен био, Милетић се одмах латио да покрене свој лист, како би што успешније наставио своју публицистичку пропаганду. Требало је више од годину дана, па да Милетић добије дозволу за покретање листа; да није био посланик на троједничком и угарском сабору питање је да ли би уопште успео у тој својој намери.

9-ог (21-ог) фебруара 1866. године изашао је у Пешти први број „Заставе“; лист је као власник и одговорни уредник потписивао Милетић. Поборник либералних идеја и агитатор за либералну уставну Угарску Милетић ставља на чело првог броја свога листа „Проглас“, у којем међу осталим вели: „... уставност, народност

и равноправност грађанска и народна три су боје „Заставе“ која се у зраку слободе вије“. Затим као програм свој обележава: „... „Застава“ ће бити за државни савез међу немачко-славенским земљама с једне и мађарско-романско-славенским земљама угарске круне с друге стране на основу и уз јемство домаће законодавне и управне самосталности савезни земаља; за равноправност поједини народа, и по томе за политичко групирање сродни племена у Аустрији и административно устројство по народностима у земљама Угарске круне; представничко законодавство на основу обштег гласовања; за парламентарну одговорну владу поред муниципске самоуправе; за грађанску равноправност, за верозаконску слободу, равноправност и самоуправу; за слободу удружења, слободу штампе, јавност, устменост и пороту у суду, за установе и заведења, којима се наука, вештина, сваколика народно-економска привреда у свију народа у држави унапређује...“ А напоследку каже: „Права народа српског у земљама угарске круне, на историји и природи основана, заступаће „Застава“ и у политичном и у црквеном просветном обзиру својски, доводећи их у склад са духом уставности и равноправности“. („Застава“ 1. број 1866. год.).

У овом програму Милетићевом истиче се јасно и одређено као најважније: напу-

штање Српске Војводине и захтевање уставности и равноправности. Милетић је дакле отворено и одлучно признао, да он у првом реду тражи уставне слободе за све равноправне грађане Угарске, да је он тога ради спреман да напусти све дотадање сепаратистичке и партикуларистичке идеје и захтеве својих сународника и да ће радити за очување недељивости и целокупности земаља угарске круне.

Ово своје становиште пропагисао је Милетић још раније, у свом великом и значајном говору одржаном на седницама хрватско-славонског сабора 11-ог и 12-ог јануара 1866. године, када је рекао: „... три звезде јесу које народ очекује: целокупност Троједне краљевине, самосталност земље и уставну слободу... Ја сам Штуров ђак и приврженик оне идеје славенства, која не на уништење или потиштење других народа, но на ослобођење славенских живаља и равноправност свих народа иде...“ У томе своме говору Милетић је оштро устао против Аустрије, која по његову мишљењу није пријатељ ни једног и никаквог другог народа осим немачког, која је заклет непријатељ словенским народима и заступао је своје уверење да пре свега треба извојевати самосталност и уставност Угарске, јер је држао и надао се, да ће у слободној и уставној Угарској после горког искуства из 1848/49. и потоњих година Мађари поштовати и

одржати у Троједној краљевини све оно за чим су тежили и за што су се борили и они сами у својој отаџбини.

На угарском сабору Милетић је исто тако веран приврженик либералних идеја, он у интересу слободе и уставности Угарске одустаје од сепаратистичких тежњи и једино тражи да се у саборској адреси краљу учини измена, те да се у место „мађарски народ“ каже „народи државе“ (говор 10-ог фебруара 1866.).

У своме говору 23-ег фебруара 1867. Милетић покреће питање заокруживања жупанија по народностима, јер сматра да би се у таким „народносним“ жупанијама могла спровести административна и просветна самоуправа народности, што је по његовом мишљењу био минимум уступка које су Мађари имали дати осталим народима Угарске. У говору пак од 28-ог марта исте године Милетић поново наглашује да је у првом реду за јединство државе, за уставну слободу и за парламентарну владу, јер се нада да ће Мађари испунити оправдане захтеве осталих немађарских народа у држави.

За овакво своје убеђење и држање Милетић је од својих политичких противника међу Србима стално и много био изложен замерану и нападајима. Још од раније њему се пребацивало да је мађарофил и мађарон. Тадањи клерикалски листови кадгод би само могли, увек би га напали због

његове помирљивости према Мађарима. „Србобран“ у 5-ом броју из 1864. године доноси чланак у којем напада „опозицију“ т. ј. Милетића и његове другове, па између осталог вели: „... И код Срба постоји тако звана опозиција... од прошлог 1861. сабора... Она је од то доба јавно ствоју заставу против Беча истурила... Је ли вредно због својих омиљених и фикс-идеја и друге на странпутице и у пропаст заводити?... За ове је три последње године наша тако звана опозиција... својом пропагандом по народу време своје трошила... Но од времена, како се дознаде, да ћемо конгрес имати, поче јавно и безобзирно и у нашим и у страним листовима на оне особе насртати, које јој у рачун неиду, које код двора — не по милости или неком измишљеном у опозиције глави рођеном и живећем удваравању, него по заслуги и још по пређашњем своме одликовању, поверење задобише...“ У 6-ом броју истога листа од исте године у допису из Куле овако се нападају Милетић и његови приврженици: „...није доста што се неки назови уредници овамо као претечни агитатори шиљу, да уготове пут месије, него најпосле мораде доћи и сам месија, да сврши дјело спасенија нашег...“ Овде се дакако под називом месија подразумева Милетић. У 7-ом броју полемише са Милетићем неки дописник из Сомбора, а у 14-ом броју „Србобран“ назива Ми-

летића „либералним побром“ „Ост унд Веста“. Нову Милетићеву политичку струју напада „Србобран“ у 18-ом свом броју из 1865. године као „мађарофилску“, а у 48-ом броју као „незване апостоле“, Милетића пак назива „коловођом“ либералским који хоће да бира Мађаре за загребачки сабор. „Србобран“ је био нарочито ратоборан 1866. године, када у 112-ом броју напада „мистерије“ Милетићеве, кога назива „мађарорсаглијским“, затим у 114-ом броју проглашује свакога мађарским „најамником“ коме је до мађарског либерализма и од 115-ог до 119-ог броја стално полемише са Милетићем и ликује што може да објави баш у 1-ом броју из 1867. године, да су бајаги бирачи послали „неповереницу“ Милетићу због његова држања према Мађарима. У „Напретку“ 1867. године у бројевима 89. и 99. такођер се критикује Милетић, кога наводно остављају „један по један од његових највернијих“ и напада се, што је за персоналну унију Аустрије са Угарском, што ћесару верни Срби никако неће.

Милетић после оваких и сличних замерака и нападаја са српске стране разумљиво је да није могао лако поднети метаморфозу и неверство Мађара. Њега је грдно заболело, што је толико преварен био у својим надама и тиштало га је, што је вишегодишњи његов политички рад и труд толико изјаловљен био. Но није Ми-

летићу било жао само због тога, што су поравнањем немађарски народи Угарске преварени и искључени били из државне управе, него је његову душу више испунио бол из тога разлога, јер је предосећао и знао, да ће Мађари из националног одушевљења пасти у мегаломанију и ударити у шовинизам и мађаризацију, а тиме ће опет за увек бити уништена могућност на мирно споразумевање и братско живовање међу народностима Угарске, која ће услед тога постати попрештем вечите борбе.

За ту борбу Милетић и његови другови почели су одмах да приправљају српске духове, чим је било јасно да ће угарско Српство имати да се бори не више за политичку неку своју самосталност, него баш и за саму своју националну екзистенцију. Ваљало је дакле организовати рад на свима пољима и требало је спровести народно јачање на просветном, политичком и економском пољу, па да се тим путем и начином обезбеди народна индивидуалност и националан опстанак.

Милетић је за све то одмах створио себи основе. Он је био свестан да је у Пешти у политичком и државном животу затворен приступ немађарским народима Угарске и увидео је да Срби немају више шта да траже ни од Аустрије ни од Мађара. Очи Срба имале су дакле бити окренуте на друге стране, на исток где је било поуздање свих Словена и на југ где

се имало тражити упориште и средиште за Српство. Но да би се коначна сврха могла остварити и постићи могли велики планови, Милетић је знао да претходно ваља обавити рад у самоме народу и да за војвођански српски живаљ треба створити расположење за јачи националан рад и живахнију политичку борбу. А да би све то што успешније било Милетић одлучује да средиште новог националног отпора и народне борбе буде Нови Сад.

Осим тога Милетић је хтео да у овој новој националној борби има и своје помагаче па и своју организовану и дисциплиновану странку. Просуђујући сасвим правилно Милетић је држао да пропагатор новог политичког правца најуспешније може бити само нов нараштај и да ће нову, борбену своју политику најбоље моћи водити уз сарадњу и помоћ омладине.

Милетић је у кругу својих најприснијих пријатеља и приврженика још од пре имао неколико одличних и агилних омладинаца. Када је као члан сабора од краја 1865. па кроз 1866. и даље затим подуже боравио у Пешти, он је око себе окупио још већи број омладинаца, који су се поглавито почели купити око њега од како је издавао и уређивао „Заставу“. У то доба били су најревноснији Милетићеви помагачи како у редакцији „Заставе“ тако и у политичкој агитацији Јован Јовановић-Змај, Јован Ђорђевић, Тона Хадић, Гига

Гершић, Ђура Вукићевић и још многи други омладинци у Пешти, Новом Саду и другим местима.

Ово омладинско коло око Милетића није само загазило уз њега у политички живот и политичку борбу, него је то омладинско коло уједно и зачетник једне нове струје у нашем просветном и књижевном животу и оно је исто тако активно и заслужно на просветно-књижевном пољу. Милетићева омладинска околина била је колико ревносна у пропагисању Милетићевог политичког програма, либералних идеја и националистичких начела, толико је исто агилна била и на српском књижевном пољу, песничком стварању и научном делању. Милетићеви омладински сарадници, у заједници са осталом тадањом српском омладином, створили су тако звани „омладински покрет“, најбујнију и најплоднију књижевну епоху нашу и они су уједно и најодличнији представници нашег романтицизма, нашег „штурм и дранг“ периода како у политичкој тако и у књижевној историји српској. После прве омладинске скупштине у Новом Саду 15-ог августа 1866. године Милетић се био одлучио да коначно крене новим национално-слободоумним правцем у политици упоредо са национално-романтичарским правцем у књижевности, а после друге омладинске скупштине у Београду 6-ог августа 1867. године Милетић је већ првак читавог свесрпског омладинског покрета.

VI.

Милетић политички и народни вођа (1867.—1878.)

Велики планови: ослобођење и уједињење свег Српског Народа. — Омладински покрет. — Милетић градски начеоник новосадски. — Српска Атина. — Поновно успеовање са положаја. — Бечкеречки програм. — Српска слободоумна народна странка. — Нов политички правац. — Омладинизам, народњаштво и милетићевизам. — Борба против мађаризације. — Борба против калуђерског клерикализма. — Победа народне странке. — Рад на угарском и народно-привредном сабору. — Свесрпска пропаганда. — Прогањања. — Осуда. — Тамновање.

Милетић и његови политички сарадници после великог разочарења при поравнању бечке камариле са Мађарима и свесни да ће Мађари ускоро запливати шовинистичком струјом, сасвим правилно су закључили да Срби у политичком животу Угарске морају прећи у дефанзиву. А да би та дефанзива била што успешнија, стожер политичке борбе је требао да буде у срцу народном, усред неисцрпивног народног резервоара и са јаком националном залеђином. За све то одговарао је понајбоље Нови Сад, који је и по географском положају био у средишту војвођанског Српства, усред јаке народне средине и са погодном залеђином у Србији.

Исти разлози али са књижевно-просветнога гледишта навели су Милетићево

коло да још почетком шестдесетих година повуку Матицу Српску из туђинске средине из Пеште у националну средину у Нови Сад, што су прилике и време доцније заиста потпуно оправдали.

За политичко национално средиште ти су разлози били још и важнији. Милетић и његово коло с разлогом су дакле хтели да Нови Сад начине културним и политичким народним средиштем војвођанских Срба, те да Српска Атина од тада даје и тон и правац националном животу и директиву за политичку борбу.

Време је потврдило да је Милетић и у том погледу имао одличну политичку стратегију. Јер прилике су се заиста ускоро тако развијале, да је културна и политичка национална борба војвођанских Срба против мађарских властодржаца и њихове мађаризаторске помаме узела толике размере и такав правац, да је потпуно имала вид праве борбе и то вид борбе за национално одржање.

У такој борби пак постребан је био вођ и стратег и добра је срећа послужила наш народ, што је баш Милетић то био. За такав положај у народној борби он је био најпогоднији, јер осим својих високих умних способности он је у довољној мери имао и располагао и са свима осталим особинама које су се тада тражиле од политичкога вође војвођанских Срба.

Милетић када је за средиште политичке

борбе угарских Срба изабрао Нови Сад и ту сместио свој политички штаб, он је одмах утврдио и идеју водилу и главна начела те своје нове нове политичке борбе. Али Милетић није остао само код идеје и начела; он има велике и опсежне планове.

Главна мисао која ће се од тада стално и свугде, кроз сваки потхват и сваки рад Милетићев као идеја водила истицати и која ће мисао одушевљавати његове суборце и присталице, те напokon захватити и цео народ, та мисао је: ослобођење и уједињење васколиког Српског Народа. И у службу те идеје стављена је не само политичка борба и књижевна активност војвођанских Срба, него та идеја прелази и у друге српске крајеве и постаје заветном мисли свију Срба у свима српским земљама.

Остварење овог националног идеала замишљао је Милетић тако, да Србија и Црна Гора постепено ослободе и заузму прво српске покрајине од Турске а затим и од Хабсбуршке монархије. Улога пак војвођанских Срба при том свеопштем националном потхвату била би та, да с једне стране послуже својим резервоаром духовне и материјалне културе а с друге стране да буду фронт и брана против северних народних непријатеља, Немаца и Мађара.

Милетићеви оваки национални програми и његове мисли нашле су одмах најбољи пријем у омладинским круговима. Тадања

српска свеучилишна омладина како код куће тако и у иноземству била је готово сва захваћена идејама либерализма у политичким назорима а романтицизмом у књижевним схватањима. Либерализам и романтицизам развили су ускоро јак национални култ прошлости и наду на будућност народну, и омладина за час пренела те нове струје и у широке народне слојеве. Омладина је раширила своју акцију на све српске крајеве и тако се организовала Уједињена Омладина Српска и развио Омладински Покрет, који је у шездесетим и седамдесетим годинама прошлога столећа необичном живошћу и продуктивношћу испунио леп и значајан период у политичкој, културној и књижевној повесници нашега народа.

Омладина је и Милетићу била најревноснији и најуспешнији сарадник у његовој политичкој акцији. Милетић је међу најактивнијим предвођитељима омладинског покрета, а омладина је опет најагилнији пропагатор његових начела и његова програма. Скупштине Уједињене Омладине Српске, одржане прва у Новом Саду 15. августа 1866, друга у Београду 6. августа 1867 распуштена, трећа у Великом Бечкереку 22. августа 1868, четврта у Великој Кикинди 27. августа 1869, пета у Новом Саду 27. августа 1870. и шеста у Вршцу 15. августа 1871, имале су додуше карактер чисто омладинских скупова и манифес-

тација, али су оне уједно биле и народни зборови, на којима су најуспешније пропагисани и Милетићеве политички назови. Многе идеје и многи потхвати омладинског покрета никли су и створени баш у кругу најближе Милетићеве околине, као што су и најактивнији и најодличнији чланови тога омладинског покрета били уједно и најинтимнији и најревноснији политички помагачи Милетићеве.

Главни чланови и вођи омладинског покрета били су: Јован Јовановић-Змај, Владимир Јовановић најактивнији доктринер и пропагатор либералних идеја доцније истакнут политичар и државник у Србији, Љуба Каравелов бугарски родољуб и емигрант, др. Стева Павловић уредник „Заставе“, политичар, публициста и председник Матице Српске, Гига Гершић доцније професор београдске Велике Школе, политичар и државник у Србији, Коста Трифковић знаменити наш комедиограф, Стева Поповић-Вацки уредник „Заставе“ публициста и политичар, чика Стева В. Поповић књижевник и педагог а доцније политичар и директор Текелијанума, Мита Поповић адвокат сомборски и песник, др. Илија Вучетић адвокат у Новом Саду, др. Илија Огњановић — Абуказем лечник и књижевник, др. Ђока Милосављевић адвокат у Вршцу, др. Ника Максимовић адвокат сомборски, др. Светислав Касапиновић адвокат у Панчеву, др. Стева Милешевић адвокат

у Сенти доцније у Новом Саду, поп-Панта Поповић парох петровоселски, др. Тоша Недељковић адвокат земунски, Миша Димитријевић новинар и политичар, Александар Сандић и Светозар Савковић професори новосадске српске гимназије и др. Михаило Полит-Десанчић, а ти исти омладинци били су и најплоднији сарадници на Милетићевој „Застави“ и при Милетићезим политичким потхватима. Аустроугарске власти идентификовале су стога „омладинизам“ са „милетићезизмом“ и када су доцније те власти почеле гонити Милетића, настао је уједно и прогон омладинског покрета.

Аустроугарске власти почеле су нарочито зазирати од омладинског покрета од онога тренутка, када је на свесловенску изложбу у Москву 5-ог маја 1867. отишао већи број српских патриота, јавних радника и омладинаца под вођством дра Јована Суботића, дра Михајла Полита-Десанчића и дра Лазе Костића. У Бечу и у Пешти одмах је откривена панславистичка пропаганда и свесловенска опасност. Због тога су одмах почела и прогањања: Суботић је отпуштен из државне службе при загребачком највишем судишту, столу седморице и одузето му право адвоцирања, Политу је такођер одузето право адвоцирања, а и остали „московски поклоници“ су били изложени многим непријатностима и прогонима.

Из карловачког патријаршијског двора и у клерикалним и конзервативним српским круговима такођер се преким оком гледало на ширење омладинизма и милетићевског национализма. Патријарх Маширевић дао се завести од своје клерикалске околине, те се такођер латио да прогони „рушитеље“ државног и црквеног поретка. Као прве жртве клерикалског прогона пашће млади професори новосадске српске гимназије, ватрени Милетићевци Светозар Савковић и Филип Оберкнежевић, који су отпуштени 15-ог септембра 1867 године. После тога није се више стало са прогонима.

Ти прогони пак Милетића и његова покрета заузимали су ускоро све веће размере. Милетић је 10-ог маја 1867 године изабран по други пут за новосадског градског начеоника. Избору су опет чињене разне сметње, али свест Срба бирача је победила. По тадањем попису српских је бирача било 1150 а свих осталих заједно око 750; Милетић је изабран уз огромну већину; на њега су дакако гласали само Срби, а несрпски бирачи када су видели резултат гласања, оставили су уз протест биралиште. У српском грађанству поздрављен је Милетићев избор великим одушељењем, јер се сматрао као српском националном победом. У вече тога дана приређена је била Милетићу бакљада и банкет. И у осталим српским градовима је Милетићев избор изазвао народну општу ра-

дост, а у Сомбору је такођер приређен био банкет у знак народне радости.

Као новосадски градски начеоник Милетић се одмах подухватио да спроведе свој програм. Главна тежња му је била да Нови Сад начини српским националним политичким и културним средиштем. Одмах неколико дана по своме избору Милетић већ покреће питање о употреби српског језика као званичног и ћирилице у градској управи те питање о квалификацији и по народности сразмерно изабраног градског чиновништва; затим долазе на ред остала питања, која су већином повољно по жељи Милетићевој а на корист новосадских Срба решена, као: увођење српског наставног језика паралелно са немачким језиком у градској реалци, издање школских зграда, градске куће и касарне, захтев окружног и апелационог суда, захтев опроста од уплате државног зајма, издавање ритске земље под аренду земљорадницима и друга још комунална и локална питања. Међутим као главна политичка питања Милетић и његови другови ставили су у свој комунални програм: очување српског карактера Новом Саду и подизање духовне и материјалне културе новосадског српског грађанства.

Овакав програм могао је Милетић спроводити само уз припомоћ својих помагача и једномишљеника. Његовом иницијативом изабрана је стога приликом обнове градског

представништва на избору 14-ог августа 1867. српска већина у градско представништво, 70 Срба према 24 несрпска члана, а и у магистрату, градском сенату била је већина српских чланова. Велики бележник градски био је тада др. Лаза Костић, други бележник Коста Трифковић, а и остало чиновништво било је већим делом српско. Са таким српском већином у градској управи Милетићу је онда могуће било спровести да Нови Сад решењем свога представништва затражи од угарског сабора: претрес и узаконење закључака Благовештенског Сабора и доношење закона о једнакости и равноправности свих народа у Угарској, као и доношење закључака да се српска народна застава као званична лепрша на магистратској згради новосадској.

Мађарској влади дакако да се овакав рад Милетићев никако није свиђао и стога се у Пешти једва чекала и тражила прилика, па да се Милетић може уклонити са положаја новосадског градског начеоника. Прилика се заиста убрзо и указала. Гарашаниново намесништво у Србији и српски реакционари у Београду кивни већ од пре на Милетића и његове другове, што је у „Застави“ стално критиковано и нападано стање у Србији, осумњичише Милетића и његову околину за саучесништво у крвавој Топчидерској трагедији и убијству кнеза Михајла Обреновића 29-ог маја (10-ог јуна) 1868 године. Мађарска влада једва дочека

то и сместа даде затворити два члана уредништва „Заставе“, Владимира Јовановића србијанског и Љубена Каравелова бугарског емигранта, а против Милетића пошље владиног комесара Фердинанда Аста. Овај за неколико дана заврши истрагу и суспендује са положаја Милетића.

Као узроци суспендовању наведено је: да Милетић ствара неред у градској управи и да је због Топчидерске катастрофе осумњичен. Прави узроци међутим били су сасвим други. Мађарској влади био је Милетић оптужен због спровођења српског програма у Новом Саду; што је под његовом управом званичење било на српском језику и ћирилицом а немачки и мађарски преводи су само бивали прикључени актима, што је Матица Српска била опроштена од плаћања општинског приреза, што је решено било укидање градске реалке, што су у ту реалку изабрани већином Срби професори, што је о градском трошку сазидана Николајевска основна школа, што је закључено да се у Новом Саду подигне српска правна академија и српска православна богословија, што је закључено да се на градску кућу истиче и српска застава и што је Милетић уопште целим својим радом ишао за јачањем Српства у Новом Саду и да Нови Сад начини заиста Српском Атином, средиштем културног и политичког живота војвођанских Срба.

За Милетића се знало да апсолутно

дије крив због Топчидерске катастрофе и да је његово суспендовање насилничко дело мађарске владе. Стога градско представништво на седници 1-ог јула 1868, када је званично прочитан акт о Милетићевом суспендовању, свечано се оградило и протестовало против тога безакоња и Милетићу изгласало записничко поверење и захвалност на успешном му раду на челу градске управе и на заслугама око унапређења и улепшавања града. Милетићеве заслуге признали су и похвалили чак и два градска представника Немца, Лангхофер и Мозер, док се једини Србин по имену Илија Христић нашао, свакако наведен, да говори против Милетића.

Поступак мађарске владе према Милетићу много је огорчио цело српско јавно мњење, које је тај поступак схватило не само као неправду према Милетићу лично, него и као атак на сво Српство у Новом Саду и у Војводини. Милетић пак сам био је дубоко дирнут тако недостојним сумњичењем, јер је увек имао високо мишљење и поштовање према своме некадањем добротвору Кнезу Михајлу, ма да је често критиковао полицијски и апсолутистички режим србијански тражећи либералне реформе, уставност и парламентарност, због чега му је још од 1861 године забрањен био улазак у Србију а исто исто тако забрањена беше и његова „Застава“. Но Милетић никада ни помислити није могао

на тако грозан злочин према Кнезу Михајлу, нити га је икада одобравао, а најмање је могао бити одговоран за њега. Милетић се стога најенергичније оградио против сумњичења и протествовао против насилничког суспендовања, и ако је био свестан да он пада као политичка жртва коју тражи мађарска влада у борби са националистичким Србима.

Милетић је дакле на отворену борбу са мађарском владом силом изазван. Он је борбу прихватио и свом одлучношћу се решио да истраје у њој. Но како то није била само борба против њега лично него и против оне идеје коју је он представљао, дакле борба против српског национализма, то је Милетић одлучио да у ту борбу позове и крене цело војвођанско Српство.

За први задатак сматрао је Милетић да је потребно чврсто организовати странку и сврстати народне борбене редове. Странку и њене чланове требало је везати за јасно одређен и утврђен програм, којим ће се онда моћи загазити у борбу. Милетић је стога сазвао св је главније људе на великој конференцији 16 (28-ог) јануара 1869 године у Велики Бечкерек; искупило се било преко 170 делегата из свију места војвођанског провинцијала и велик број Бечкеречана. На тој конференцији ударен је и званично темељ његовој странци која се назвала „Српском Народном Слободумчом Странком“ или краће „Народном

Странком“, а њени чланови су се поносили називом „народњака“.

Бечкеречка конференција донела је политички програм под именом „Одлуке велике конференције српске у Бечкерек, 16. јануара 1869 држане у погледу програма за заступнике српске на уг. сабору“. Поједине тачке тога програма гласе:

„Збор српске народне конференције од привременог средиштног одбора В. Бечкеречког сазван и 16. (28) јануара 1869 у В. Бечкерек одржан, донео је у обзир програма за кандидате и посланике за идући угарски сабор, који ће од српске народне странке кандидовани и односно изабрани бити, следеће одлуке, које ће их морално обвезивати и за правац им служити

I. У обзир народности: да солидарно т. ј. заједнички са Романима, Словацима и Русинима заступају начело равноправности свију народа у Угарској са свима из тога начела истичућим последицама у смислу предлога, који су заступници српске и романске народности прошастом угарском сабору поднели и бирали га; у погледу српског питања да се својски за то заузму, да закључења српског конгреса од 1861 од стране владе или од стране сабора на дневни ред стављена буду и у колико би према државоправним одношајима промене требале, да се за то заузму, да се нов српски конгрес ради споразумљења срп-

ског народа са угарским сабором у том питању сазове; у сваком пак случају да оно заступају, што би народ српски у конгресу или збору своме на основу својих права за право и целисходно нашао.

II. У интересу српско-хрватског народа у тројној краљевини заступати државоправну самосталност и земљишну целокупност тројне краљевине по начелима и основима од народне српско-хрватске странке у тројној краљевини усвојенима.

III. Потпомагати Романе у њиховим захтевима да Ердељ своју земаљску аутономију задобије на основу равноправности свију народа у њему.

IV. У интересу потпуне самосталности и уставности у земљама угарске круне, као и у интересу народне равноправности, побијати XII. законски чланак од г. 1867. о поравнању са Аустријом као пород непријатељског духа спрам Словена, и с те стране потпомагати опозициону странку на угарском сабору; при преустројству како законодавних тела, тако и муниципија и општина заступати демократички, т. ј. народно-заступнички основ преустројства и автономни положај муниципија према средишној и одговорној влади; тражити сва јемства за остварење личне, друштвене и политичке слободе, на основу начела у уставним демократично устројеним државама усвојенима и у опште у свима питањима јавног

живота владати се по начелима слободумља и демократије.

V. У интересу сродне браће преколитавских Словена сваком приликом заступати и потпомагати начела, која њиховој државној самосталности и народној равноправности без повреде уставности у опште и самосталности и целокупности земаља угарске круне особено воде.

VI. У интересу слободе и самосталности хришћанских народа, и уједињења народа српског на истоку, пречити сваку политику, која на одржање Турске или на освојење тих народа иде и заступати у том погледу начело немешања страних сила; и заузимати се за ослобођење тих хришћанских народа у Турској.

VII. Од српске народне странке избрани заступници да са подобним слободумним — опозиционим заступницима Словена и Романа на угарском сабору особену политично-народну странку у сабору, и особени тако звани политични клуб изван сабора, сачињавају.“

Главне дакле идеје Бечкеречког програма су равноправност угарских народа, поштовање српских привилегија, самосталност и целокупност Троједнице, аутономија Ердеља, демократско преустројство свију државних органа, аутономија општина и жупанија, солидарност са аустријским Словенима, ослобођење Срба и осталих хришћанских народа из турског ропства, не-

мешање страних сила у источно питање и солидарност свију мађарских народа Угарске. Према томе се Милетићев бечкеречки програм ограничавао у главном на захтев равноправности свију народа и на слободуман, самоуправан и демократски режим у државној политици а на свесрпску и свесловенску солидарност у спољној политици.

Бечкеречки програм а нарочито његов део о унутрашњој државној политици не само да је кратак, него је то заиста минимум што је тада једна српска националистичка странка могла захтевати. Па ипак је мађарска влада са својом шовинистичком парламентарном већином и то сматрала за претерано терање народносне политике и за опасан иредентизам. Милетићева акција а поготово бујно напредовање омладинског покрета много бацише у бригу пештанске кругове.

Мађарска влада се стога решила да настави борбу против Милетића и његове политичке делатности и да свим могућим средствима онемогући јачање његове странке. Угарски сабор је био распуштен, пошто је још током 1868 године донео закон о народностима, затим закон о источно-православним црквама и школски закон, који су дакако сви били уперени против немађарских народа и при чијим је расправама у сабору Милетић узео знатна учешћа, те је био израдио и свој нацрт закона о народима угарским. Нови избори били су расписани за март ме-

сец 1869. Милетићева странка је одмах у у свима срезовима у којима је била српска већина поставила своје кандидате. Изборна агитација и борба била је врло жива и жестока, јер су мађарске власти свугде чиниле сметње и вршиле терор над народњацима.

Милетића је за тај избор поново кандидовао старобечејски срез и он је уз велико народно одушевљење дочекан и саслушан, када је обилазио свој срез и одржао свој програмни говор. Тадања „Застава“ описује те Милетићеве зборове у Старом Бечеју, Сентомашу-Србобрану, Турији и осталим местима као праве триумфалне походе. Избор је у Старом Бечеју одржан 7-ог (19-ог) марта 1869. Мађаске власти чиниле су силну пресију на бираче и разним изборним махинацијама успело је да сруше Милетића, који је добио 1305 гласова према 1667 гласова његовога противника Латинића. Мађари су ликовали, јер су то сматрали и за неку своју националну победу, док су Срби веома огорчени били.

Народна странка сматрала је међутим за своју дужност и за народну част да Милетићу омогући улазак у парламенат. И стога Срби башахидског среза сместа прихвате Милетићеву кандидатуру и он заиста на избору 10-ог (22-ог) марта изабран буде са 496 гласова према 447 гласова Лале Видића.

Ни остали кандидати народне Милети

ћеве странке нису добро прошли на тим изборима: ни један од њих није могао бити изабран. Једино је у кулпинском срезу уз помоћ народњака изабран словачки националиста Паулини-Тот. У осталим српским срезовима изабрани су све сами Срби владиновци, а Пера Чарнојевић је пак био члан крајње мађарске левице. У Хрватској и Славонији изабрано је међутим у загребачки сабор већ неколико народњака.

Овај пораз на државним изборима био је тежак удар за народну странку, али уједно и подстрек на још живљу акцију. Жељени успех заиста није изостао, јер при рестаурацији градске управе и градског представништва у Новом Саду 16-ог априла те године однели су народњаци сјајну победу: изабрана је велика већина Срба градских чиновника и 58 Срба градских представника према 36 несрпских. Колико је одушевљење било за тај избор види се отуда, што је од 841 уписаних Срба бирача гласало 812. „Застава“ из тих дана (у бројевима 45—48) доноси читаве славопојке свесним српским бирачима новосадским, а осуђује оно неколико залуталих који су се ставили у службу мађарском режиму. То су пак већином били они који су још до скоро нападали Милетића као мађарофила. Тако су Милетић и његова странка према себи нашли у служби мађарског режима оне исте људе, који су некада били љути ћесаровци.

Још већи успех постигла је народна странка на изборима за народно-црквени сабор. На тим изборима које су српски црквени органи руководили и на којима су само Срби учествовали, изабрано је већ 29 народњака од 75, укупног броја посланика. Милетић је за тај сабор једногласно изабран у Новом Саду 22-ог маја 1869. Народна-црквени сабор требао се састати у Сремским Карловцима 1-ог (13-ог) јуна 1869, али га патријарх Самуило Маширевић по наговору вођа клерикалне странке и то као због неког изазивања народњака одгоди за неколико дана до 4-ог јуна. Народна странка, у чијим су редовима тада били све најодличнији интелектуалци а нарочито млађа генерација војвођанских Срба, под вођством Милетића и дра Јована Суботића спремаше тада читав низ рефорама за аутономни црквено-школски живот (пословник, верификациони операт, устројство сабора, изборни ред) а за први и главни свој задатак сматраше, да начини крај калуђерском самовољном руковању народно-црквеним иметком и да за сабор тражи избор председника из редова посланика.

Околини патријарховој и клерикалским круговима дакако да се така акција народњака ни најмање није свидела и стога се са те стране радило како би се овај сабор омео. Стари патријарх је напослетку попустио интригама клерикалске већине и самовласно распустио сабор, јер је 31

клерикалски посланик поднео био оставку уз мотивацију: да не могу сарађивати са људима који руше цркву и свештенство. Патријарх је уз то бранио свој поступак и тиме, као да је био приморан устати против народњака, које он сматраше за „безбожнике који хтијаху одвојити синове од отаца, отуђити децу од матере своје цркве“. (Др. Стеван Павловић: Србски народни сабор 1869. стр. 303).

Народно-црквени сабор овај одржао је за месец дана свога заседања свега 15 седница, али свршено није на њему готово ништа, јер су калуђерско-клерикалски посланици предугим говорима и излишним полемисањем око сваког па и најмањег питања отезали расправе, ма да је сабор могао врло користан посао да обави поготово што на њему није било ни владиног ни краљевског комесара. Народњаци су због тога упутили проглас на народ и приказали праве узроке нерада тога сабора, на што су силне црквене општине изгласале неповерење патријарху, који је најзад свакако и под утиском те народне борбе умро 7. (19.) јануара 1870 године.

Милетић је на том народном сабору 1869 године играо дакако опет врло видну улогу; он и Суботић су први говорници и главни људи на том сабору. Публика и народни људи нарочито њега истичу, јер је својим ватреним говорима много заталасавао слушаоце. Народно расположење добило је

тада израза у речима народне т. зв. ројтанске песме, у којој се певало ово:
Седа брада опада — црвен појас пропада,
А плави се весели — омладина то жели.
Живио нам Милетић — и са њиме Суботић,
Натукоше камилавку — светом патријарку.

Смисао ових речи је: да је омладина и народна странка против високог клира, црвених појасева, да брани народно и парохијско свештенство, плаве појасеве и да су народњаци под вођством Милетићевим и Суботићевим сузбили клерикалску превласт којој је на челу стајао патријарх.

Милетић је тада толико задобио широк народне слојеве, да су га Новосађани, поред свега тога што је већ био члан угарског сабора, изабрали и у Новом Саду 26-ог јуна (8-ог јула) 1869. за посланика на угарски сабор. Овај његов избор требао је да буде као нека демонстрација према Пешти. Велика депутација пошла је из Новог Сада у Карловце да поздраве Милетића, који је затим допраћен у Нови Сад, овде му је приређена бакљада и банкет.

Но није само Нови Сад таке дочеке припремао Милетићу; њега при путу за Пешту и Панчево триумфално дочекује и великим народним одушевљењем испраћа на угарски сабор, одајући му тиме признање за агилан рад на народно-црквеном и угарском сабору и поужајући му подстрека за даљу борбу. А Милетића је тада заиста чекала велика борба на угарском

сабору. Аугуста месеца 1869 године развојачене су царским декретом војне границе и утеловљене угарском државном телу. Бечка влада је том приликом и опет без икаквих законских гаранција препустила знатан део српског становништва мађарској влади. Милетић је против таког бечког поступка устао на сабору и тражио да се загарантују посебна права граничара.

Милетић је исто тако устао у одбрану Бокеља, када је од октобра до децембра те године неразумна аустријска милитарија отерала Бокеље на устанак. Милетић је неуморан у одбрани Српског Народа не само многобројним интерпелацијама на угарском сабору него и на перу у ступцима своје „Заставе“. Његови чланци одушевљавају и распаљују српске духове.

Због таког једног чланка Милетић је допао и првог свог политичког затвора. У 118. броју „Заставе“ 5-ог октобра 1869 године написао је Милетић под насловом „Гирилица у загребачком политичком хербергу“ врло оштар чланак, у којем је напао бана барона Левина Рауха због његова пашовања и гоњења српских установа. Пештанска порота прогласила је Милетића кривим због увреде и суд га је 18-ог аугуста 1870 осудио на 500 форинти глобе и на годину дана затвора. Парница је ова дакако била намештена, јер је Андрашију и мађарској влади било потребно да уђутка Милетића и да га уклони из сабора. Предлог

да се Милетићу опрости казна одбијен је у сабору са 126 против 89 гласова па чак и виши судови одбише Милетићеве утоке. Он је дакле морао бити политичка жртва.

Милетић је у Вацу у затвору провео равно годину дана, од 6-ог октобра 1870 до 8-ог октобра 1871. Како је морао положити мандат на угарском сабору, то је на његово место 14-ог јула 1871 изабран у Новом Саду др. Стева Павловић уредник „Заставе“. Због затвора Милетић је само неко време могао учествовати у раду народног сабора, који се маја месеца 1870 опет био састао у Сремским Карловцима. На томе сабору народна странка се знатно увећала, јер су многи од конзервативаца прешли у њене редове и тако је сабор остварио велике програме народне странке, доневши уредбе о саборском устројству и о изборном реду, саборски пословник, уредбу о дотацији свештенства, уредбу о руковању народно-црквеним иметком, уредбу о уређењу епархија, о митрополијском школском савету, о гимназијским дотацијама, затим су изабрани школски надзорници, изаслан велик број стипендиста на разне богословске и педагошке школе а решено је и других важних ствари, којима је учињен крај самовласном калуђерско-јерархијском управљању народно-црквеним установама и уведена народна и демократска управа народно-црквене аутономије.

Исто је тако народни сабор и на своме

заседању маја 1871 године продужио свој плодносни рад у духу милетићевских идеја и донео уредбу о пословнику, затим уредбе о уређењу црквених општина, о народним школама и вишим девојачким школама и о дотацији свештенства.

Док је Милетић тамновао у Вацу десили су се и други важни догађаји, у којима су знатно учествовали његови пријатељи и једномишљеници. Француско-пруски рат и победа Немаца 1870 године опет су силно заталасали српско јавно мњење. У Љубљани се сасгала конференција јужнословенских родољуба, међу којима војвођанске народњаке заступаше др. Лаза Костић. На овој конференцији би закључено: да се покрене акција за уједињење јужних Словена и да се Хрватска, Славонија, Далмација, војне крајине и Српска Војводина уједине у посебан државни део као што је Угарска. Дабогме да су то остали само скромни захтеви одушевљених родољуба.

У Бечу су међутим ковали сасвим друге планове. Узбуђеност међу Словенима и поједине побуне, Бокељска и Раковичка, улиле су и опет велик страх од панславизма у аустријске кругове, који су стога коначно одбацили Хохенвартов покушај и одустали од идеје федерализма. Гроф Андраши изразит противник Словена и пропагатор идеје савеза са Немачком би именован 6-ог новембра 1871. за заједничког аустроугарског министра спољних послова, а на чело

угарске владе дође гроф Лоњаји, који такођер ни најмање не беше наклоњен ни Милетићевим народњацима ни војвођанским Србима.

Милетић је и у затвору све те догађаје живо пратио. К њему су стално долазили многи пријатељи и једномишљеници из свију крајева и свугде је владало велико интересовање за њега као за народног страдалника и мученика. А када се 8-ог октобра 1871 ослободио затвора, њему се на путу Дунавом, у подунавским местима спрема свугде свечан дочек. У Нови Сад слегло се врло много његових поштовалаца и силан свет, до 10 хиљада Срба са свију страна, да га са мученичком ореолом на глави најодушевљеније дочекају и приређују му бурне овације. Мађарским властима је то неправдо било и покушавали су да помуте народно одушевљење: забрањује се бакљада и војска циркулира новосадским улицама да спречи „евентуалне“ изгреде па чак и „проказану“ побуну, што је дакако све било само плод луде уобразиље и немоћне пакости мађарских властодржаца.

По ослобођењу из затвора и повратку у Нови Сад одмах се Милетић латио да настави свој рад националног раденика и борца. Мађари су се преварили у рачуну, јер Милетић је из тамнице дошао још отпорнији и одлучнији но што је пре био. За њега од тада више нема ни обзира ни тактичења према Мађарима; он зна само

за једну идеју и за једини свој програм: рушити Аустро-Угарску монархију и борити се за ослобођење и уједињење свих Срба и јужних Словена.

Година 1872 била је опет препуна изборним борбама. У Новом Саду је 15-ог марта обављен избор градских представника и градске управе. Милетићева народна слободоумна странка однела је сјајну победу. Истог тог пролећа били су и избори за троједнички сабор и у Срему су свугде изабрани народњаци, Суботић, Живковић и други. На избору за угарски сабор Милетић је 16-ог јуна те године изабран у башахидском срезу са 668 гласова против 556 гласова владиновца Лале Видића, за кога је пуном паром радио званичан апарат. Од Милетићевих људи изабран је тада др. Ника Максимовић у Сомбору и Јован Матић у Старом Бечеју, а доцније се на сабору њима прикључио и Александар Трифунац.

У августу пак месецу те године били су избори за народно-црквени сабор и Милетић је повео велику акцију; он је у агитацији прошао не само многа места у Бачкој, Банату и Срему, него је прошао чак и Хрватску, Славонију, Лику и Крајину и свугде је одушевљено дочекан и саслушан. Народна странка је на тим изборима постигла потпун успех: добила је апсолутну већину поред свега тога што је и сам министар богоштовља Паулер раз-

слао окружницу у корист клерикалне странке. Милетића је Нови Сад изабрао и по избору приређене су му одушевљене овације као што је уопште у целом народу била велика радост због победе народне странке и од ње се на народно-црквеном сабору много очекивало.

Народне су се наде међутим изјаловиле и то због кривице краљевског заступника генерала Молинарија. Овај је наиме тражио да му посланици по старинском церемонијалу праве шпалир при улазу његову у Карловце и да га тако у шпалиру допрате до стана. Народњаци никако нису хтели да се толико понизе у достојанству своме као људи и представници народни, а генерал Молинари, свакако и под утицајем интрига калуђерско-клерикалских кругова, распусти сабор још пре но што је био и отворен.

Против оваког безакоња уложила је народна већина меморандумом протест код Фрање Јосифа и код угарске владе. Ова уместо да је поправила погрешку краљевског изасланика Молинарија, она прогласи народњаке бунтовним елементима и изашље у Нови Сад владиног комесара барона Ладислава Мајтењија да пронађе кривице и да руши народну слободоумну странку. Уредник „Заставе“ Стева Поповић већ је седео у затвору у Вацу, осуђен због оштрог писања против режима, а сада се спремаше то исто и другима. Комесар Мајтењи

и његови српски помагачи, нарочито Ђорђе Поповић-Даничар и др. Јован Грујић са својим „Српским Народом“ као и они које су народњаци тада подругљиво назвали „туркосима“, почели су свој посао у Новом Саду који је био као под опсадним стањем, јер је Мајтењи стално узимао војну асистенцију. Управа црквене општине је распуштена; истрага је поведена и против гимназије и других националних установа. Мајтењи затим пређе у Карловце, где је узео у своје руке врховни надзор над управом народно-црквеним иметком и где је такођер истраживао наводне кривице народне странке.

Под пресијом комесара Мајтењија обављена је напокон и рестаурација у Новом Саду, те је разним махинацијама код избора начеоника срушен кандидат народњачке већине др. Јован Суботић и наметнут за градског начеоника Павле Мачвански, као што је и за новосадског посланика за угарски сабор терором изабран Ђорђе Кондорози новосадски адвокат.

Милетић је на угарском сабору због Мајтењијевог комесарства и због других питања често нападао владу. Ова је на послетку морала сменути Мајтењија и послати 1873. за заменика му Хубера, који је ускоро разрешен био у опште своје дужности. Исто тако се Милетић у заједници са својим посланичким друговима на угарском сабору д-ром Ником Максимовићем, Јованом Матићем, Александром Ни-

колићем и Александром Трифунцем заузимаше за федеративно државно уређење Аустро-Угарске монархије. Због „нагодбе“ између Хрватске-Славоније и Угарске 1873 године Милетић је такођер дизао свој глас. Он је знао и предвидео какве ће последице имати та нагодба, да ће Троједница бити искоришћавана и да ће ју Мађари сматрати за покорену и зато се заузимао и борио да сачува самосталност Хрватске и Славоније.

Мађарска влада међутим ни под Лоњаијевим наследником Славијем није престала са политиком вексације Срба и осталих немађарских народности. У Мађаре је ушла била мегаломонија; пронађена је нека „државна идеја“, а под њом су они разумевали стварање јединствене мађарске националне државе од Карпата до Јадрана. А да створе таку своју националну „велесилу“, они су хтели да насилно асимилују, помађаре све остале угарске народе и стога су већ тада запливали таким шовинизмом, који ће им напослетку у светском рату 1914/18 доћи и главе.

Такав један шовинистички испад са стране мађарске владе био је и атак на Матицу Српску почетком 1874 године. За време од како је почео омладински и милетићевски покрет и у Матици Српској је завладао бујан и плодан књижеван и културан рад. Матица Српска је крајем шестдесетих година већ прешла била у руке

омладинаца са којима је од старијих, признатих књижевника и др. Јован Суботић. Матичини часописи „Летопис“ и „Матица“ препуни су радовима омладинских књижевника и песника, који се радо читају; Матичине скупштине стецишта су цвета војвођанске српске интелигенције и на иницијативу матичара приређују се свечаности, предавања, изложбе, забаве и друге приредбе, оснивају се новчани заводи, занатлијске задруге, женске задруге, гимнастичка и певачка друштва и друге установе, којима је све сврха културно снажење Српства.

Овакав рад у Матици хтела је да обустави мађарска влада. Она је стога нашла ситне и ниске душе које су поднеле пријаву влади, те је влада на основу тога донела решење да се Матица има пренети у Пешту да би онда бајаги била под јачом владином контролом. Милетић и остали српски војвођански прваци знали су да би смештање Матице у Пешту значило уједно и њено пропадање и губитак за Српство, па су стога уложили све своје силе и сав свој уплив да ту намеру мађарске владе омету, што им је тек после много мука пошло било за руком.

Народно-црквени сабор који је 1872. године због краљевског посланика Молинарија био одгођен, поново је сазван и отворен 30-ог јуна (12-ог јула) 1874. Срби посланици и на угарском као и на тро-

једничком сабору морали су више пута интервенисати, док су убедили мађарску владу да се не да завести интригама калуђерске клике, којој је на челу стајао архимандрит Герман Анђелић тада администратор бачке епархије, јер да је прека потреба да се попуни још од јануара 1870. упражњена патријарашка столица.

Милетићева народна слободоумна странка и поред изричите интервенције краљевог изасланика Хубера, ипак је листом гласала за будимског епископа Арсенија Стојковића, који је добио 63 гласа од 71 члана сабора. Но када на предлог мађарске владе цар и краљ Фрања Јосиф није потврдио тај избор, тада саборска већина и опет упркос жељи владиној изабере за патријарха Прокопија Ивачковића, митрополита арадске румунске митрополије. Избор је овај убрзо био потврђен и по устоличењу новог патријарха сабор је и опет био одгођен до 22-ог септембра те године.

Ново саборско заседање трајало је до 21-ог октобра и на 19 састанака тога сабора донето је ново саборско устројство, уредба о избору митрополита-патријарха, затим су изабрани школски надзорници и решена још нека аутономна питања. Сабор је био поново одгођен и тек 18-ог маја 1875. је отворено ново заседање, које је сад трајало до 7-ог јуна. Саборских седница је било 20 и на њима је до-

нето више уредаба, о епархијским властима, о свештеничкој дотацији, о уређењу аутономних школа и обављени су први пут избори аутономних врховних власти, саборског потпредседника световњака и затим чланова саборског одбора.

Милетић и његови људи нису били у свему задовољни радом овога сабора, али се морало од многих ствари одустати, како би се једном већ извршила изградња народно-црквене аутономије. Слободоумна странка била је потпуно схватила значај те народно-црквене аутономије, која је за војвођанске Србе остала још једини остаток народних привилегија и била символ народне индивидуалности. Др. Јован Суботић назвао је ту аутономију „светим палацијумом“ а Милетићева народна странка сматрала ју је за најважнију националну просветну и политичку брану у борби војвођанског Српства против мађарског режима, те је стога и уложено било толико народне енергије и националнога рада на изградњу те народно-црквене аутономије, па је и Милетић знатан део своје политичке и националне делатности посветио био и утрошио у њој.

На угарском сабору је Милетић међутим био не мање активан; он врло често подноси интерпелације на поједине чланове владе и то због разних питања унутарње и спољне политике и врло често учествује у саборским дебатама. Знатну помоћ је

Милетић добио у своје саборскоме делању, када су почетком 1874. године у тада развојаченим границама први пут за саборске посланике изабрани његови пријатељи и једномишљеници др. Михајло Полит-Десанчић у Панчеву а др. Лаза Костић у Шајкашкој. Клуб народносних посланика на угарском сабору, а тај је клуб још 1865. основан и чија је душа увек био Милетић, бројао је тада до тридесет чланова и они су врло активну улогу играли у борби против шовинистичких мађарских влада. Милетић је у тој борби увек неустрашиво предњачио; тако је у јануару 1875. године повео оштру борбу против мађарске владе, јер је ова укинула словачке гимназије у Турчанском св. Мартину и у Зниовараљу.

У лето 1875. године истекао је мандат угарском сабору, те су били расписани нови избори. Мађарска влада и мађарске власти спремале су се да униште Милетићеву народну странку и да Милетићу, кога су владини мађарски листови називали „најомраженијим“ народносним чланом сабора а од владе субвенционисани „Српски Народ“ опет стално лично нападао, клеветао и због великосрпства денунцирао, те су сви тако заједно радили да му онемогуће понован улазак у сабор.

И заиста народна странка је на тим изборима рђаво прошла. Под терором владиних органа, разним обећањима или

претњама и другим махинацијама успело је да сруше већину милетићевских кандидата. Др. Стева Павловић морао је због терора још пре избора да одступи од кандидатуре. У Сомбору је пао др. Ника Максимовић, у Бечкереку и Старом Бечеју победише Александра Трифунца, у Новом Саду владин кандидат са десетак гласова надјача Тону Хаџића, па и сам Милетић би 23-ег јуна 1875. оборен у башахидском срезу од владиновца Димитрија Бибића.

На глас да је Милетић у Турском Бечеју пао, др. Лаза Костић у шајкашком срезу одмах одступи од кандидатуре и тако Шајкаши уз велико одушевљење изабраше Милетића 11-ог августа са 1027 гласова против 305 гласова Надашкога. Од Милетићевих људи којих је у пређашњем сабору било 6, једино је Полит изабран тада у Панчеву.

Нису боље прошли ни остали народносни посланици, те је тако њихов клуб на угарском сабору био преполовљен. Но и ако малобројни они су на сабору зато ипак наставили своје непомирљиво опозиционо држање према влади, а нарочито када је владу образовао Коломан Тиса и ударио у крајњу мађаризаторску струју.

Милетић је према Тиси заузео најнепомирљивији став; нештедице, немилосрдно и непрекидно га је и у саборским интерпелацијама и у ступцима „Заставе“ нападао

и обарао његове шовинистичке поступке према немађарским народима. Исто је тако Милетић одважно и неуморно устајао и против бечке антисрпске политике, разоткривао је тајне намере аустријске дипломатије и указивао на опасност од германског „Drang nach Osten“-а.

Херцеговачки устанак у јулу 1875 године Милетић је великим симпатијама пратио; у интерпелацији на угарском сабору он устаје у одбрану потлачене српске раје а „Застава“ његова у широким народним слојевима буди саосећање и одушевљење за устанак против турског угњетача. Невесињска пушка нашла је силна одјека и у војвођанским пространим равницама, где се такођер сневало, певало, одушевљавало и радило на ослобођењу Босне и Херцеговине.

Милетић је тада мислио да је куцнуо час да се остваре велики национални идеали и планови. Он је држао да Босанци и Херцеговци неће моћи сами да изврше своје ослобођење, па је стога тражио од Србије и Црне Горе да прискоче браћи у помоћ и да тако ослободе и себи присаједине те две српске покрајине, што би био почетак националног ослобођења а уједињење осталих српских земаља било би после већ лако.

Србија у оно време још није била ни војнички ни финансијски спремна за тако велик потхват, а Милетић је опет био

нестрпељив да се не би пропустио згодан тренутак. Он је стога у „Застави“ често критиковао и Кнеза Милана и његову владу због њихова оклевања и одлагања војне интервенције. У чланку „Кнежева свадба, три оmlадинска министра и седам обешених херцеговачких кнезова“ замера Кнезу Милану што приређује своју свадбу у тако судбоносним данима, а оmlадинским министрима Каљевићу, Јанковићу и Бошковићу пребацује, што заборављају свој оmlадински завет.

Милетићево перо неуморно је било на писању у корист ослободилачке српске акције; он стално целе прве половине 1876 године пише о томе питању и читаве стране „Заставине“ испуњене су његовим чланцима о догађајима на Балкану и о источном питању. Тако Милетић час пише: да ће се тога пролећа решити судбина Турске и Балканског Полуострва, те се кнез Милан мора одлучити, ако не жели да изгуби престо, који ће припасти ономе ко поведе Српски Народ у ослободилачки рат против Турске; час опет поручује Црној Гори да сама ступи у акцију, те да тиме крене и оне у Београду. У једноме чланку опет позива кнеза Милана и кнеза Николу да пођу већ једном браћи у помоћ и завршује тај чланак: „Сад или никад — нека одјекне у свима горама и долинама, у свима па и у кнежевским срцима српским!“ На немачком језику написао је Милетић тада

брошуру „Die Orientfrage“, јер је хтео и стран свет да упозна са усташком и ослободилачком српском акцијом.

Но није Милетић у тим данима само на перу био неуморан; он прелази маја 1876. у Београд, одлази кнезу Милану на аудијенцију и улаже сав свој углед и утицај да се споразумеју две српске кнежевине и да пожурује ослободилачку акцију. По повратку из Београда Милетић је пун најлепших нада и он у своме одушевљењу пише чланак 21-ог маја (2-ог јуна) 1876 у „Застави“ под насловом „Брату брат а Турчину рат“ и у томе чланку позива Српски Народ у Војводин да за ослободилачки рат шаље добровољце и купи новчане прилоге и да принесе све што може на олтар за бољу будућност своје браће преко Саве. На Видов-дан Милетић је у „Застави“ опет упутио поклич Србима, којима поручује: да је освануо Видов-дан и то петстогодишњи Видовдан од зацарења кнеза Лазара сада ведар и под добрим изгледима за Српски Народ и за сретно Косово.

И најзад, после толиког очекивања, надања и стрепњи Милетић је у „Застави“ 20-ог јуна (2-ог јула) могао да објави давно ишчекивану прокламацију, којом је кнез Милан објавио рат Турској. На ту прокламацију додао је Милетић у „Застави“ и ове речи: „... Са тронутим срцем уступило у данашњем редовном броју листа прво место најбољем и најрадоснијем чланку

— прокламацији српског кнеза Милана на народ српски. Јуначки Херцеговци Српства образ осветлаше, нема сумње да ће га и витешки Црногорци осветлати, а огњевити и дични Србијанци јамачно ће се достојним показати дедова и отаца својих. А остало Српство? Не можемо, не смемо претајати, да нам велику радост, што смо овај дан дочекали, просече зебња, да остали Срби не буду они, на које ће победоносна браћа прст пружити, или не дај Боже у несретном случају клетву бацити. Дај Боже, да усклик Србије и Црне Горе: Турчину рат, у српским горама нађе одјек: брату смо брат!“

Мађарској влади било је овако писање Милетићево послужило за повод да поступи најенергичније против њега. Министар председник Тиса био је већ одавна киван на њега и тражио прилике да га се реши из парламента. Аустријска камарила у Бечу сматрала је Милетића такођер за опасног; у Бечу су већ тада бацили око на Босну и Херцеговину и већ су тада ковали планове за окупацију тих покрајина, те су знали да би им Милетић много могао сметати при извођењу тих намера. Милетића је дакле требало учинити безопасним и ма на који начин уклонити га са политичке позорнице.

Ноћу између 20-ог и 21-ог јуна (4-ог и 5-ог јула) 1876 опкољена је кућа Милетићева полицијом и војском; полицијски

капетан и државни тужилац ушли су у Милетићев стан, извршили преметачину и Милетића ухапсили, поред свега тога што се он позивао на свој посланички имунитет. Са Милетићем је тада у кући била само његова млађана кћерка Милица и др. Јован Јовановић-Змај; но и њима је тек у јутру, пошто је Милетић већ био одведен у полицијски затвор, дозвољено било да напусте кућу и да извести пријатеље о свему што се догодило.

Милетић је међутим још тога дана уз јаку полицијску пратњу лађом одведен у Панчево а оданде возом у Будим-Пешту, где је бачен у истражни затвор. Мађарској влади се није журило и тако је Милетић пуних 18 месеци морао чамити без суда и пресуде. На Политову интервенцију и интерпелацију министар-председник Тиса, министар правде Перцел и председник парламента Гици знали су само да се позивају на „случај тешке велеиздаје“, а то је по њихову мишљењу оправдавало и јасну повреду посланичког имунитета и законских прописа.

Мађарска влада је у ствари Милетићев процес отезала због спољне политике Аустро-Угарске монархије. Бечка дипломација чекала је наиме развој догађаја на Балкану. Српско-турки рат 1876 и руско-турски рат 1877 навели су и Дунавску монархију на делатност. Гроф Андраши показао је тада неоспорну дипломатску вештину и Аустрија

удружена са Немачком постигла је сјајан успех на Берлинском конгресу 1877/78: Аустрији је дат мандат на окупацију Босне и Херцеговине. И када су се аустријски властодршци уверили да ће та акција на миру проћи без икакве опасне реакције и узбуне са стране Срба, тада је дат налог да се Милетићева парница оконча.

Мађарски суд је дотле прикупио оптужни материјал против Милетића. Оптужба је гласила: да је Милетић био у Београду и онде кнезу Милану, србијанској влади и србијанским политичким круговима обећао да ће у случају српско-турског рата врбовањем и агитацијом послати Србији 20 до 30 хиљада добровољаца; да је својим писањем у „Застави“ позивао војвођанске Србе да новцем и крвљу прискоче Србији у помоћ; да је на једном политичком састанку у Београду држао бунтован говор о дизању устанка и оцепљењу Војводине од Угарске; да је разаслао своје емисаре по Војводини да агитују за Србију и за устанак; да је у „Застави“ дан пре Београда објавио ратну прокламацију и да је ту прокламацију бесплатно распростирао по Војводини. Осим тога Милетић се оптуживао, што је код њега нађено неколико писама босанских српских родољуба, што је Корнел Јовановић, Змајовин брат уз његову посетницу ишао и позивао људе да бележе србијански ратни зајам и што је напoкон неки Јован Бешлин бечки трговац, дао од

туча салити још 1871 године омладинску споменицу, на којој је с једне стране био Милетићев лик а с друге споменик свих српских земаља.

Оптужба се ослањала на Милетићеве чланке у „Застави“, на узапћена писма, Бешлинову споменицу и на исказе главног сведока агента провокатора, неког Ђоке Ранковића из Новог Бечеја. Овај Ранковић је био најпре приватан послужитељ, затим економски намештеник а понајвише без занимања. Због разних неисправности био је затваран, па је тако директно из бечкеречког затвора најмљен и доведен да сведочи против Милетића.

Одбрану је заступао др. Полит и велик број сведока се јавило да сведочи у корист Милетићу. Но мађарски суд је имао одређену заповест шта мора да чини. Судио је пештански окружни суд под председништвом судије Богишића, референт је био др. Ласи, вотант Френрајс а државни тужилац Селеи. Суђење је отпочело 8-ог јануара 1878 а завршено је 14-ог; за сво време претреса велика судска дворана била је стално препуна слушалаца политичара, правника, новинара и друге српске и несрпске публике.

На претресу је главни сведок Ранковић поновио своје раније исказе и оптужбе, да је наиме пратио бављење Милетићево у Београду јуна месеца 1876 и да је као очевидац слушао онај бунтовнички говор

Милетићев на оном тајном састанку у соби број 9 хотела „Српског Краља“ у Београду. Одбрана је побила како све измишљотине и лажи ове продане душе тако и остале наводе оптужбе. Али ништа није помогло, ни сјајан вишесатни одбранбени класични говор дра Полига ни искрена и дивна самоодбрана Милетићева. Суд је баш на дан нашега Богојављења 18-ог јануара 1878 изрекао своју пресуду: да је Милетић крив због велике издаје и да се осуђује на пет година тамнице.

Милетићева осуда учинила је дубок и страشان утисак не само на њега лично него и на сво Српство. Та је осуда била како неправедна казна за њега тако и тежак удар за Српски Народ. Јасно је било, да је Милетићева осуда дело политичке освете и да је он жртва тадање народне политике војвођанских Срба.

Мађарска влада и мађарска шовинистичка штампа ликовале су дакако због Милетићеве осуде, а његовим приврженицима и војвођанским Србима дато је сасвим неприкривено на знање да ће иста судбина сустићи и сваког другог непопустљивог и непокорног народњака.

Милетић је по осуди одмах одведен у Вац, где је смештен био у одељење за политичке кривце, али се са њиме врло строго поступало. Ни са киме није смео да разговара само у одређено време и пред тамничним чиновником; новине није

смео читати само књиге добивене од тамничне управе. Многобројни пријатељи долазили су са свију страна да га обиђу и походе, а породица његова била је у свако дозвољено и одређено време поред њега.

Али ипак тамница је Милетићу тешко, врло тешко падала. Био је свестан да страдава за идеју и за свој народ и није га тиштило што подноси тако велику жртву за народне идеале. Но неправда која му се чинила и строго поступање много га је душевно узнемиравало. Пред његовом ћелијом стално је и дању и ноћу стајала стража; на њега се непрекидно мотрило и увек му се давало на знање да је под „строгом“ казном. Све то утицало је врло рђаво на његово душевно расположење и на живчани мир. Стално узрујавање и бесане ноћи учинише му тамновање неподношљивим.

И тако је Милетић чамио у Вацу, душевно и телесно патио и жељно чекао час ослобођења свога.

VII.

Милетић на сутону свога живота (1879.—1901.)

Ослобођење из тамнице. — Дочек у народу. — Понован повратак на политичку позорницу. — Избор у Шајкашкој. — Последњи напори. — Болест. — Повлачење. — На варанку живота. — Народно поштовање. — Јубилеуми. — Смрт. — Погреб. —

Милетићево тамновање тешко је падало не само њему него и целом нашем народу. Судбина вацког мученика коснула је сваког родољуба и стога су чињени кораци да се ослободи. Милетић је одбио да сам моли помиловање. Његов бранилац др. Политишао је стога у аудијенцију пред Фрању Јосифа, а Милетићева кћерка без знања очева предала је такођер лично цару у Бечу молбу да се Милетић помилује. Напослетку се и народно-црквени сабор у Карловцима 25-ог октобра 1879 представком обратио владару и молио помиловање за Милетића. И тако Милетић после три и по године тамновања би пуштен из вацке тамнице 15-ог новембра 1879 године.

У редовима Милетићевих пријатеља и приврженика вест о његову изласку из тамнице изазва велико одушевљење, које се претвори ускоро у праву народну радост. Да би се избегли догађаји из 1871 године

а с обзиром и на Милетићево душевно расположење и он и његова породица тражили су да не буде никаква свечана дочека. И тако је Милетић дочекан ако и не са помпом и парадом а оно уз истинску радост целог народа.

Јован Јовановић Змај испевао му је тада у песми „Петнаестог новембра 1879“ ове речи:

Ништаве су славопојке,
Кад се враћа мученик:
Диж'те децу из колевке,
Нек запамте његов лик!
То је Србин више моћи,
Душе чисте као крин;
То је онај, за ким поћи
Мора сваки српски син!

Диж'те децу сву пре њиме.
Уз свечано-тихи мир,
Нек ту слику деца приме
Душе своје у оквир.

Ох, дижите децу данас,
Па им збор'те: „То је тај!“
Таки људи нису за нас,
Већ за бољи нараштај.

Мита Половић, други омладински песник и сомборски адвокат, поздравео је Милетићево ослобођење из тамнице овим стиховима:

. Истрајасмо.
Силне жртве оплакасмо,
А грехове покајасмо.
Дигни барјак, наш Мојсије,
Па нас лучем правде води
Просветноме светом храму
И истини и слободи!

Заборави што је било,
Прости сваком, ко ти скриви —
Па у вис се духом вини.
Та твој народ јоште живи, —
Усклицима поздравља те,
Ко пророка прославља те.
Род ти живи, а ти, знамо,
Да за њега живиш само!

А највише и најјача одјека нашле су тада речи панчевачког проте Васе Живковића, чија је песма постала и Милетићевом химном, а у којој се он поздравља и слави као орао који кликће са висине и као узор свију нас.

Али тај орао је тада из тамнице изашао душевно и телесно много оронуо. Њему је требало мира и одмора, а народ га је жељно очекивао на политичком попришту. Са свију страна биле су очи упрте у њега, јер се очекивало да ће он политичку атмосферу разбистрити.

За време Милетићева тамновања, наиме, за последње три и по године прилике су се у политичком и народном животу и с ове и

с оне стране Саве и Дунава знатно биле погоршале. Срби су били преварени у својим надама; српско-турски и руско-турски рат није донео оне резултате, које су од Срба очекиване биле. Уз то је и окупација Босне и Херцеговине и ширење Аустрије на Балкану дало повода, те се у народу уврежило разочарење да се снови о скорашњем ослобођењу и уједињењу неће моћи остварити.

Мађарска влада се међутим надала да ће моћи искористити то време и те прилике, па ће без већих тешкоћа моћи да спроведе своје мађаризаторске планове. Министарство Коломана Тисе било је нарочито ставило себи у задатак да скрши угарске народности, да пред иностранством покаже како у угарском парламенту нема ексклузивних народносних посланика и да затим несметано спроводи мађаризацију на свима линијама.

У духу тога програма вршени су затим избори за угарски сабор октобра месеца 1878. Званичан апарат бацио се свом силом на посао да онемогући избор Милетићевим пријатељима, кандидатима српске народне слободоумне странке. Па ипак и поред страховитог притиска и терора српски бирачи су показали необичну свесност, храброст и родољубље, те су изабрали народњаке Полита у Панчеву, Тону Хаџића у Новом Саду, дра Нику Максимовића у Панчеву и Мишу Сабовљевића у Кикинди.

На изборима за хрватско-славонски са-

бор продрли су Милетићеви пријатељи још сјајније, јер је народњака било не само међу православнима него и међу католицима. Нарочито је у Срему било одушевљених народњака и родољуба, који су високо ценили Милетићеву борбу и страдање за идеју ослобођења од аустро-мађарског искоришћавања, потискивања и заробљивања.

Милетићева народна странка показала је леп успех и на народно-црквеном сабору, који је заседавао у Сремским Карловцима од 16-ог септембра до 28-ог октобра 1879. На 34 седница тога сабора обавила је народњачка већина огроман посао: донете су уредбе о општинама, о епархијама, о дотацији свештенства, о управу манастирским иметком, о руковању фондовима и о саборском пословнику; затим су претресани рачуни и извештаји о раду највиших аутономних институција и обављени избори нових чланова тих институција. Цео рад тога сабора био је прожет идејама и програмом милетићевског слободоумља и народњаштва, а према своме великоме вођи показала је народњачка већина нарочит знак пијетета, јер је од владара тражила за њега помиловање.

Но ипак и поред таквога рада народне слободоумне странке народ је за то време осећао да му нема вође, осећао је да у општој духовној клонулости код Срба попушта и онај политички полет у војвођан-

ским политичким борбеним редовима. Очекивало се стога и надало да Милетић својом појавом и својим уласком у политички живот унесе опет онај жар и оно одушевљење од пре неколико година. Милетићу је међутим још потребно било одмора те се морало чекати на његов понован улазак у политичку борбу.

Насилно пензионисање патријарха Прокопија Ивачковић 29. нов. (11. дец.) 1879. и постављање новосадског епископа Германа Анђелића за администратора митрополије дало је наслутити да мађарска влада спрема поново атак на народно-црквену аутономију и да ће се обновити борба са калуђерско-клерикалном странком и аутократском реакцијом. Ускоро је и угарски сабор био распуштен и за пролеће 1881. расписани су били нови избори.

То је био тренутак да Милетић опет развије своју политичку делатност. 17. априла 1881 одржан је у Новом Саду под Милетићевим председништвом велики бирачки збор слободоумне странке. На томе је збору решено да се остане при бечкеречком програму и стога је одбијена жеља млађе социјалистичке струје да се програм прошири социјалним питањима, због чега је Милетић дошао тада у сукоб са вођом те млађе струје, са својим доцнијим зетом и наследником Јашом Томићем.

Избори за угарски сабор обављени су тада дакако опет под ужасним притиском

мађарских владиних органа. Милетић је био кандидован у Шајкашкој; мађарска влада је издала била наређење да се његов избор има осујетити.

У пратњи неких својих пријатеља Милетић је обишао свој изборни срез; свугде су га највећим одушевљењем и љубављу дочекали не само бирачи него и велике масе народа. На великом изборном збору у Тителу одржао је Милетић кратак програмни говор. Рекао је: „Ваша родољубива и племенита понуда, да се примим посланичке кандидатуре за угарски сабор тако ми је тронула срце, да ми се осећај речима исказати не може. Морам исповедити, да сам се дуго премишљао, да ли ћу и опет на практично јавно поље ступити, не из презања, или клонуле воље, него једино што сам дошао у године и положај, где ми снага треба за издржање своје породице, а друго, што сад има више млађе замене на пољу практичног живота јавног, и што ја и онако пером привређујем за јавне народне ствари. Но пријатељи ми преставише и опште-народну потребу, да се на практичном политичном пољу опет појавим, и потребу тителског изборног среза, да се у њему примим кандидатуре за угарски сабор. У томе ме приликом састанка општег збора српског у Новом Саду изненаде многобројни бирачи овог изборног среза са свесрдном понудом посланичке кандидатуре, и ја сам се свесрдно примио. Круг при-

јатеља у вашем изборном срезу нашао је за добро ради формалне понуде кандидатуре сазвати срески бирачки збор... Ја вам се најтоплије захваљујем на свесрдној понуди"... И затим је наставио: „Ја нисам нов кандидат, и по томе немам потребе, програм свој разлагати. У кратко изричем: да је мој програм онај, који је програм српске народне странке. Мој је двадесет годишњи живот у радњи на пољу јавног живота народног жива свима отворена књига, из које се може изчитати, да сам себи досљедан, народу веран остао. Ја ћу и даље законским путем и начином у том правцу радити и поступати... Ми тежимо да уставним путем прибавимо равноправност на политичком, вероисповедном и просветном пољу, и уставна јамства за ту равноправност.

Краткоћу говора накнађује то, што ја непрестано пером служим народ на пољу јавног мишлења; и што тим путем народ упознајем са начелима и жељама мојим и потребама народним.

Ако се кандидатура избором потврди, ја ћу на свом месту казати, шта треба и имам да кажем у корист и одбрану српског народа.

Захваљујући и опет најтоплије поштованој и драгој браћи бирачима на свесрдној понуди посланичке кандидатуре, коју свесрдно примам, остављам препоруку: да и у изборној спреми и на биралишту стару

шајкашку живост, али и стару шајкашку вредност у поступку покажете. Хвала вам Живили!“ (Застава 81 бр. од 27 маја (8 јуна) 1881.) Милетић је у овом свом говору искрено и од срца говорио, али се на његовим речима ипак опажа да у њима нема више оног старог жара и старог заноса.

На дан избора 12. јуна 1881. чињене су стога сметње његовим бирачима да не би могли доћи на биралиште у Тител. Али свесни и дични Шајкаши, уверени да је Милетићев избор питање народне части великим самопрегором уклонише све те сметње. Војском и жандармима биле су уклоњене скеле и затворени сви прилази у биралишно место; но Шајкаши се провукоше кроз рит, прегазише воду звану Мутњачу код Мошорина и уз велико одушевљење Срба бирача извојеваше Милетићу победу. Милетић је владиног кандидата Светислава Николића солгабирово победио са 1065 гласова против 577. Шајкашки српски кутак спасао је тада опет српски образ и народну част, као и оно 1849 године на истом месту и готово истога датума у знаменитој и славној битци, којом је одбијен био последњи нападај и последњи напор Мађара и завршен био крвави устанак 1848/49 последњом српском победом.*)

Од Милетићевих другова само су још

*) Овај избор је описао Јаша Томић у своме роману „Трулеж“.

изабрани др. Полит у уздинском срезу и др. Ника Максимовић у Сомбору; остали српски народњачки кандидати сви су оборени. Слична судбина сустигла је народњаке и на изборима за хрватско-славонски сабор; стање је онде у толико било погоршано, што су многи прваци из народне странке изневерили свој програм и пришли другим странкама. Због тога је у присуству Милетићеву на збору у Руми 14 ауг. 1881. основана „српска самостална странка“ за Троједницу. Ова нова странка формација учињена је према приликама и потребама у Хрватској и Славонији а иначе је ова странка остала саставни део Милетићеве слободоумне странке.

Велику борбу имала је те године да издржи народна странка и на народно-црквеном сабору. Како је пензионисани патријарх Прокопије Ивачковић умро 29. априла 1881, то је за 27. новембар сазват био народно-црквени сабор, на којем је народна странка имала апсолутну већину. Милетић је за тај сабор изабран у Новом Саду 26. окт. (7. нов.) 1881 године и то са 321 глас против 65 гласова владиноца Ђорђа Камбера. При избору митрополита-патријарха већина је гласала прво на епископа Арсенија Стојковића, па кад његов избор није био потврђен, дала је све своје гласове епископу Теофану Живковићу. Мађарска влада међутим никако није хтела да потврди ни тај избор, него је дала да

Фрања Јосиф именује за патријарха Германа Анђелића, чиме је повређена била основа народно-црквене аутономије. После тог насилног чина патријарх Герман био је бојкотован и у народно-црквеном и народно-аутономном животу; између хијерархије и народне странке, дакле народне већине развила се тако огорчена борба, која је напоследку 1889 године отерала Германа Анђелића и у смрт.

На угарском сабору имао је Милетић да издржи тешку борбу. Њега сматрају за опасног иреденту и бунцију; његови говори изазивају редовно буру међу мађарским шовинистима. Али Милетић се тога не боји, него неустрашиво устаје у одбрану Српског Народа. Тако је на седници угарског сабора 22. фебруара 1882 говорио о Босни и Херцеговини и тражио да Аустроугарска изађе из тих српских покрајина. Исто је тако говорио о томе питању и на седници угарског сабора 13. (25.) маја те године, када је одбио приговор због његове осуде.

Но највећу делатност развио је Милетић у то доба опет у „Застави“ где једно за другим објављује многе своје чланке, у којима или оштро критикује аустро-мађарски режим или расправља о разним српским и славенским питањима.

Ова активност Милетићева није међутим дуго трајала. У јесен 1882 он је почео боловати; велики умни напори и силно

страдање пореметише му живчани систем. У октобру је Милетић одведен у Беч на лечење и њему је заиста пошло на боље, тако да се након неколико месеци могао вратити кући. Али крајем 1883 Милетић је силно почео да пати од нервозе, те је морао да прекине сваки рад. 18-ог октобра 1883 предао је уредништво „Заставе“, којој је он био власник и уредник од њена покретања, а фактично је лист уређивао од 9. фебруара 1866 до 21. маја 1867, од 22. септ. 1868 до 16. септ. 1870, од 8. марта 1872 до 31. дец. 1873, од 12. ауг. 1875 до 23. јуна 1876, од 19. дец. 1880 до 12. дец. 1882 и од 7. септ. 1883 до 18. окт. 1883, и ако је он врло много радио на листу и онда када му није био уредник.

Јануара 1884 изненада се на Милетићу почеше приметити знаци умног оболења. Болест је била одмах захватила толико маха, да је морао бити пренет прво у један бечки затим у будимпештански Шварцероф санаторијум. Овде је Милетић пробавио нелико година, док се није толико опоравио да је 1895 године доведен натраг у крило своје породице у Нови Сад.

Али моћном орлу крила беху саломљена: Милетић више није био за јаван рад и за политичку делатност. Он је додуше читао, слушао и пратио интересовањем јавне и политичке прилике, али у њима није могао учествовати.

У народу је међутим и даље постојало

и расло високо поштовање и култ не-срећнога народнога вође и великане. Врло често и са свију страна долазе му у походе, и то понајвише из народних слојева, да се поклоне народноме мученику. Фебруара 1896 свечано је прослављена његова седамдесето-годишњица прво у Новом Саду, затим у Београду, Сомбору, Србобрану и у другим местима па чак и у Америци, у Чикагу и Сан-Франциску, и у Сибирији у Омску. Омладина покреће акцију, да се издаду Милетићева дела и да се купи народни дар оседелом и оболелом народном великану. Акција ова није у свему успела; дела Милетићева, његови говори и чланци, нису могла бити издата, а народним прилозима скупљена је била толика свота, да су се могли платити трошкови лечења народнога вође.

На заранку свога живота Милетић је прешао у Вршац да живи код свога сина дра Славка Милетића, који се онде био настанио као градски лечник. У читању античких, грчких и римских класика проводио је стари борац своје дане; уживањем би слушао и гласовирску свирку своје снаје Мицике, а још чешће би се заиграо са мајшним унучићима Светозаром и Миланом. Понајвише би се пак замислио, утонуо би дубоко у мисли и ко зна како је маштао о својој раду, својим идејама и својој на-роду.

И тако зароњена у мисли, при јутарњој шетњи затекла га је изненада 22.ог јану-

ара (4-ог фебруара) 1901 године и смрт. Смрт његова била је народна жалост не само за војвођанске Србе него и за сво Српство. Земни остаци његови пренети су најсвечаније из Вршца у Нови Сад, где се на његов величанствен погреб искупио беше силан народ (међу којим беше тада и писац ових редака као ђак основношколац) и представници из свију крајева српских. У многим и многим местима приређени беху тада свечани парастоси и захвално војвођанско Српство покренуло је већ тада акцију да својој народној мученику и великану подигне и видна споменика.

Што није могло бити учињено тада, јер су мађарске власти отежавале скупљање прилога а у почетку рата конфисковале Милетићев фонд, око тридесет хиљада круна, учиниће се ето сада. Успомена и народна традиција о Милетићу још је тако јака у војвођанским српским народним слојевима, да ће народна свест покренути и потпомоћи акцију, да се и каквим величанственим спомеником од туча и камена овековечи трајна успомена на заслужног националног радника и народног великана дра Светозара Милетића.

VIII.

Доба Милетићева развитна.

Утицаји. — Апсолутизам. — Конзервативизам. — Реакционарство. — Панславизам. — Национализам. — Либерализам. — Револуционарство. — Романтизам. — Антиклерикализам.

Милетић је по својим идејама и по својој раду једна од најкрупнијих и најзначајнијих личности у историји војвођанских Срба. Но за разумевање његова рада и при оцени његових заслуга неопходно је потребно размотрити и доба у којем се он развијао и идеје са којима је ушао у јаван живот.

Милетић се родио и прву младост провео у добу апсолутизма и конзерватизма на пољу државне политике у тадањој Аустријској империји. Он је шта више никао у једној војничкој крајини, у Шајкашкој, оном кутку Бачке између ушћа Дунава и Тисе, где се цесаро-краљевски војни запт, или као што се тада казивало „милитарски дух“ најјаче и најдуже одржао међу војвођанским Србима.

На пољу просветном и књижевном владало је у нас за време Милетићеве младости неко прелазно доба од рационализма из XVIII. столећа ка романтизму прве половине XIX. столећа. То је доба борбе и надо-

пуњавања старог псеудокласичног правца и нове струје задахнуте народном поезијом и радом Вука Ст. Караџића.

Милетић је био ђак новосадске српске гимназије, у којој је за време његова ђаковања владао класицистички дух и православна стега. Грчки и римски стари класици читани су и изучавани у то доба врло обилно на тој гимназији, на којој је поред култа античке књижевности и културе у православљу гледана и негована народност, српство. Носиоци просвете и културног живота у нас били су тада свештенство, варошани и донекле официри граничари. Број школованих људи није био велик, али сарамерно према броју нашег живља ипак знатан. У кругу те народне интелигенције растао је и развијао се и Милетић и он ће доцније утицај тог грађанског сталежа надопунити утицајем самога народа, што је примио од Вука и народне поезије, ма колико да је иначе био антивуковац у књижевности.

Исто тако ће Милетић ускоро, чим се опростио школске стеге, показати како и уколико је примио и задржао разне утицаје своје околине. Док је с једне стране из дна душе мрзио апсолутизам и конзерватизам како државно-политички тако и верско-црквени кроз цео свој век, с друге стране он задржава у себи поред осталих и култ античке културе и књижевности све до своје смрти.

Доласком у Пожун и Пешту долази Милетић под сасвим нове идејне и провестне утицаје. Први је утицај Штуров и Коларов панславизам: он се одушевљава сјајном прошлoшћу словенских народа и испуњава надом и вером у велику будућност свих Словена.

Поред панславистичког одушевљења у Милетићу се у то време, у свеучилишним годинама, развија и његово „народољубије“, љубав према своме роду и народу што је он још из новосадске средине понео са собом. У својим песмама у „Славјанци“ он је дао најбоље и најлепше сведочанство свога омладинскога панславизма и своје „љубави к роду свом“.

Но уз ове племенске и народне осећаје своје Милетић још из својих свеучилишних дана гаји и опште човечанске, хуманистичке идеје и осећаје. Он неизмерно љуби свој народ, али је и за опште добро свју народа.

А да би се то опште добро могло постићи Милетић још у четирдесетим годинама XIX. века прихваћа либерална начела и идеје реформиста. Француска велика револуција много га је одушевила; он у пожунским годинама постаје револуционар, јер види да се конзервативна апсолутистичка Аустрија друкчије неће моћи реформисати. И стога чим је букнула Париска фебруарска револуција, Милетић је одмах био готов на револуционарску активност.

Под утицајем либералних начела остаће Милетић и доцније, кроз целу своју политичку каријеру. Он великим интерес вањем прати и одушевљава се идејама и радом либералних идеолога у западним државама а нарочито му је симпатична борба талијанских и шпанских либералних бораца, јер су се и они морали борити против хабсбуршких и аустријских угњетача.

Либерална начела увела су Милетића и у романтицизам. Нада на лепшу будућност потекла је и ослањала се на славну прошлост. Култ народне прошлости пак уливао је одушевљење не само за оно што је било, него и за садашњицу. Отуда код Милетића као и код његових другова и једномишљеника онај романтичарски занос и безгранично идеалисање о народној будућности. Тај романтицизам необично буја код Милетића и развија се у прави националистички ентузијазам нарочито после разочарања у Мађарима.

Либерализам и романтицизам изазвали су код Милетића и антиклерикализам. Милетић је антиклерикалан из тога разлога, јер види и зна да су клерикални кругови као заклето непријатељи сваком слободумљу уопште највећа запрека и сваком народном напретку па и народној лепшој и сјајнијој будућности.

У старијим својим годинама Милетић је интересовањем пратио и нова, социјалистичка начела. Он их додуше није при-

хваћао, али је ипак стајао под њиховим утицајем, јер у програм својих идеја уноси и питање о економско-привредном снажењу и материјалном благостању народа.

Милетић је дакле у добу свога душевног и умног развитка стајао под разним утицајима и ти су утицаји затим формирали његов интелектуални и политички живот и рад у оном правцу и тако, како је живити и делати морао.

IX

Милетићеве особине и карактер

Наслеђење карактерне особине. — Борбеност и љубав за слободом: од мушких предака. — Бистрина ума и доброта срца: од матере. — Неуморност, истрајност и енергичност. — Милетић као новинар и говорник. — Ауторитативност и привлачност. — Милетић као стојер књижевно-политичких састанака.

Милетић као крупна народно политичка фигура, са својим обилним и великим национално-политичким радом имао је такве умне и душевне особине и карактерне црте, које су у његовом јавном и политичком раду стално од пресудног утицаја и значаја биле, те се стога посебно морају разматрати.

Пре свега на Милетићу се по његовом темпераменту опажа, да је у великој мери задржао урођени дух српске непомирљивости и бунтовништва. Милетићев претци са очеве стране избегли су испред турског зулума из босанске крајине и настанили се у Шајкашкој, где је Милетићев дед био нека врста сеоског учитеља и трговца у једној особи. Са материне стране Милетић је такођер граничарског порекла, јер је родбина његове матере из Баваништа, дакле српско-банатске границе. Милетић је према томе од својих предака наследио борбеност, неустрашимост и љубав за слободом.

Има Милетић и других наслеђених карактерних особина. Бистрину ума и доброту срца он је наследио од своје матере, коју је необично волео. Код њега се затим у његову раду и при сваком његовом потхвату јасно испостављава промишљеност, савесност, енергичност и истрајност.

У раду је Милетић био неуморан. Од како је ступио у јаван и политички живот Милетић ради као новинар, као политички агитатор и као националан радник. Милетић се огледа на перу доста рано; он ступа пред јавност прво својим књижевним и песничким радовима, но од 1860. године стално је неуморан као публициста. Своју новинарску делатност Милетић нарочито развија као уредник „Заставе“. За време од 1866. па све до 1883. године, изузевши када је био у вацком затвору, Милетић је непрекидно и то врло много писао у „Заставу“. Он пише редовно уводне чланке, али често и политичке дописе из Пеште са угарског сабора и разне друге написе.

На свима Милетићевим написима већ са првога погледа се виде и све његове опште карактерне особине. Његови чланци пуни су аргументације, јаке логике и обилних идеја. Стил му је јасан, језик леп а приказ занимљив. По ондашњем обичају и његови су чланци дугачки; често су то читаве расправе у којима он или пропагише какву идеју или полемише са својим политичким противницима.

У говорништву је Милетић био исти онакав, какав је био на перу. Милетић је био добар говорник и радо је био слушан. Он је имао све потребне особине доброга говорника и народнога трибуна. Милетић је био средњега раста, али покрупнији и развијенији. Глава му је била крупна а лице маркантних црта и интеллигентног израза. Носио је дугу, бујну и седу косу, браду и бркове. Глас му је био звучан и пријатан, а очи његове, својом небоплавом бојом и пламеном живошћу фасцинирале су свакога.

На великим скуповима и народним зборовима када би Милетић узео реч, он би одмах одушевио, заталасао и занео своје слушаоце. Милетић би у таким приликама говорио плаховито, са патетичношћу, енергично и борбено. То су му били нај-успелији говори, јер је био као створен и рођен за народнога говорника. Милетић је био ентузијаст, па је свој ентузијазам радо преносио и на своје слушаоце. Но Милетић је исто тако био и одличан дебатер; његови говори на угарском сабору и у другим сличним приликама јаки су у аргументацији и логици и силни у одлучности и борбености.

Милетићеве говори, као и његови написи и чланци, били су обично дуги, пре-пуни мислима и богати садржином. Аца Поповић-Зуб, који се доцније одвојио од Милетића и његових пријатеља, у сво-

јим успоменама по свом познатом заједљивом начину прича, како је Милетић у својим говорима обично био предугачак, да је „лебдио“ по васиони и „маштао“ о словенству, србинству, слободоумљу и сличним стварима, јер је био занешењак, па је тако ковао куле по ваздуху и градио све неке „високополитичке“ планове. (Аца Поповић-Зуб: Успомене II. стр. 19 и 20.)

Но Милетић је био силан и признат и као одличан говорник дебатар и наздрављач у мањим друштвима и приватним састанцима. Око њега се обично купило веће друштво и он је увек био опкољен пријатељима и присталицама, и у уредништву „Заставе“ и на улици а још чешће по гостионицама. Његово друштво редовно би се састајало по разним гостионицама, код Тоше Мартоношког, Лазе Пужа, Беле Лађе или Камиле. То су биле праве књижевне и политичарске гостионице, јер су се у њима поред чаше вина или пива претресала озбиљна политичка питања, књижевни проблеми и народни послови.

Милетић је дакако био стожер око којег се све окретало. Његова се слуша и поштује. Он издаје директиве, од њега се тражи савет и њему се реферише о свакој народној ствари. Друштво је потпуно комплетирано: у средини своји Милетић, душа сваког састанка и разговора, с једне стране су му озбиљни, учени и

сталожени „старији“, др. Јован Суботић, Стева Брановачки и Тона Хаџић; с друге стране му пак стоје темпераментни и духовити „млађи“, Јован Јовановић-Змај, Илија Огњановић-Абуказем, др. Стева Павловић, па „најмлађи“ М. Димитријевић, М. А. Јовановић и други, а уз ову сталну Милетићеву околину редовно се нађе и који пријатељ са стране, као поп-Панта Поповић из Петрова Села, чика-Тима Крстић из Титела, Јегарац из Паланке и многи други са разних страна, који као на какав хаџилук долазе на те књижевно-политичке састанке новосадске да виде и чују Милетића и да се овде напајају српским национализмом, родољубивим одушевљењем и политичким убеђењем.

Тим својим особинама и оваким радом је Милетић одржавао своју околину, придобивао своје присталице и распростирао своје идеје, начеле и програм.

X.

Милетићеве идеје, рад и значај

Песничка душа. — Новинар и говорник: пропагатор идеја и начела. — Милетићеве идеје: либерализам, антиклерикализам, демократизам, свесрпство и свесловенство. — Народно признање и захвалност: нимб народног великана.

У народно-политичкој историји војвођанских Срба заузима Милетић своје видно место својим идејама и својим радом, којима је он творац посебног правца и читаве епохе. Време и прилике у којима је он ступио на поље јавног националног рада и на политичко поприште начинише га народним трибуном, политичким вођом, националним страдалником и народним великаном.

Но Милетић је то могао постати једино својим умним способностима и својом делатношћу, јер су га његове идеје и његов рад ставиле на чело народне активности кроз више од две десетине година и тако је он уједно створио и своје засебно доба.

Милетић је био песник по души и осећајима својим. У младим данима он своје осећаје ставља у песме и стихове, а доцније као политичар и новинар он те своје песничке осећаје објављује као новинарске чланке или као агитационе говоре.

Новинарство и говорништво истурили су Милетића на прво место у политичкој

активности. Он је био великан по уму и као такав творац и пропагатор многих идеја.

Милетић је своје идеје пропагисао сјајним пером својим, јер је био одличан писац и стилиста, а још више их је распростирао ванредним говорима својим, јер је био даровит говорник и беседник. Но уза све то Милетић је обилно располагао оним, чиме је најуспешније могао бити поборник својих идеја.

Милетић је имао у себи и у својим карактерним особинама све оно, чиме је могао постати народни политички вођ. Он је био у свему идеалиста и до самопрегорења несебичан. Био је озбиљан и трезвен у свакој прилици. Својом темпераментношћу и сугестивношћу знао је задобивати, одушевљавати и заталасавати народне масе. Имао је у себи нечег ауторитативног, чиме је знао остале ставити у службу својих идеја.

Милетићеве идеје нису многобројне али тим значајније. У првом реду Милетић је пропагатор либералних идеја. По слободумним начелима свога доба он тражи уставну слободу у држави и цркви, јер држи да су уставан и парламентаран режим основа срећи и благостању свакој држави и народу.

Разочаран у либерализму на пољу државне политике Милетић преноси тежиште своје активности на народно-црквену аутономију, те стога постаје поборник антиклерикализма, јер је наша хијерархија грчевито придржавала сву власт у својој руци.

Милетић је и творац демократизма код нас. У својим политичким начелима он тражи и проповеда: да основа сваке политичке акције мора бити у народу и да стога у политичком животу морају учествовати и широки народни слојеви.

После ових идеја Милетић је прешао на пропаганду своје најважније и најсудбоносије идеје. То је идеја свесрпства. Милетић је био националистички ентузијаст и националистички револуционар за време својих свеучилишних година и у народном покрету и буни; но при ступању његову у јаван живот либерализам је преокупирао сву његову делатност.

Међутим борба са мађарским шовинистима и српским клерикалцима избацила је поново код Милетића у његовом душевном и идејном свету идеју национализма. Уверен у величину и славу Српског Народа и сматрајући да је наступио повољан час, Милетић се свом снагом својом, свим жаром свога говорништва и свом оштрином свога пера баца на пропаганду идеје уједињења и ослобођења Српства.

Незастрашиво као лав, гордо и одважно напада он све и свакога, што је год на путу и сметњи да се оствари петвековни народни сан, идеал свега народа и сврха столетне народне борбе: ослобођење и уједињење.

Милетић је био дубоко убеђен да ће се наша народна заветна мисао морати

ускоро да оствари, као што је веровао и у васкрс и лепшу будућност и осталих словенских народа. Свесловенство и свесрпство испунили су стога толико његову душу и његов ум, да је он за остварење њихово загазио у борбу жртвујући и себе самога.

И баш те његове идеје и та његова борба, идеје и борба за очување Српства у Војводини, за ослобођење и уједињење целог Српског Народа и за лепшу будућност свих Словена, због којих је идеја и борбе напослетку и слободу и здравље и ум свој принео на жртву, то му је очувало трајне заслуге и трајан сломен у нашем народу.

Милетић као символ наше националне борбености, као оличење отпорности према германизацији и мађаризацији и као вечити пример несебичног, идеалног и пожртвованог народног политичког вође, мученика и великана с правом је заслужио ореол националног првака и да му име овековече, као што су нас у прошлости толико пута челичиле и соколиле песничке речи његовог савременика и саборца, панчевачког некадањег проте Васе Живковића:

Орао кликће са висине,
Оздо на њ'га кефћу псине;
Ни бриге те, сиви тићу,
Ми смо с тобом Светозаре Милетићу!
Кад извесни куцне час,
Зови само, ево нас!

Светозаре, српски сине,
Ти си узор свију нас.
Ни бриге те сиви тићу,
Ми смо с тобом Светозаре Милетићу!
Кад извесни куцне час,
Зови само, ево нас!

Доста бесмо ми робови,
Треба да смо слободни.
Ни бриге те сиви тићу,
Ми смо с тобом Светозаре Милетићу!
Кад извесни куцне час,
Зови само, ево нас!

ПОГОВОР

Прослава стогодишњице рођења народног великана дра Светозара Милетића развила се у општу народну прославу и манифестацију, у којој узима удела цео наш народ у свима крајевима.

„Застава“, чији је оснивач и за седамнајест година власник и уредник био Милетић, узимајући такођер удела у тој општој народној прослави, одужила се своме и народноме великану, објавивши у подлисцима својим нешто опширнији приказ живота, рада и значаја Светозара Милетића и његова доба.

Ти подлиски прештампани су из „Заставе“ овде у ову књигу, која има једино ту сврху да широким читалачким круговима прикаже Милетића и његов рад у заједници са његовим добом. Дело ово дакле нема претензије да буде сматрано научним радом, јер написано фељтонски оно треба да послужи широј јавности која жели да освежи и попуни своје успомене и знање о великану Милетићу, његовим сарадницима и његовом добу.

Читаоци се најзад још моле да на 9-ој страни у 13-ом реду исправе: да се Милетић родио 10. 22. фебруара 1826. а не 23-ег по новом.

Новом Саду, 30. априла 1926.

Писац.

ЛИТЕРАТУРА:

При изради овога дела послужили су као извори:

1. Славјанка, издаје младеж србска, у Будиму 1847.
2. Др. Милан Савић: Млади Милетић, Нови Сад 1921.
3. Г. Гершић: Др. Светозар Милетић, Београд 1902.
4. Васа Стајић: Светозар Милетић, Нови Сад 1926.
5. Мита Клицин: Др. Светозар Милетић, Нови Сад 1926.
6. Јосиф Подградски: Милетић и терзитизам, Нови Сад 1868.
7. Јосиф Подградски: Отворена књига дру Светозару Милетићу, Нови Сад 1871.
8. Die Schlussverhandlung im Hochverrathsgesesse Miletics, Neusatz 1878.
9. Др. Каменко Суботић: Политичка историја буне, Београд 1902.
10. Др. Михајло Полит-Десанчић: Успомене из године 1848/49. Нови Сад 1889.
11. Др. Стева Павловић-Пико: Срби у Угарској, Нови Сад 1882.
12. Јован Ђорђевић: Радња Благовештенског сабора 1861., Нови Сад 1861.
13. Др. Стева Павловић: Србски народни сабор 1869., Нови Сад 1870.
14. Др. Теодор Мандић: Успомене из нашег црквено-народног живота, I.—III., Нови Сад 1899., 1902.
15. Др. Јован Суботић: Живот (автобиографија), Нови Сад 1901.

16. Др. Михајло Полит-Десанчић: Беседе I.-III., Нови Сад 1883—1911.
17. Др. Михајло Полит-Десанчић: Покојници, Нови Сад 1899.
18. Аца Поповић-Зуб: Успомене, Будимпешта 1893.
19. Јаша Томић: Из прошлости наших „вођа“, Нови Сад 1889.
20. Јаша Томић: Трулеж, роман, Нови Сад 1898. год.
21. Филалит: Прошлост и садашњост, Земун 1890.
22. Друштво за српско народно позориште: Споменица, Нови Сад 1921.
23. Херман Вендел: Борба Југословена за слободу и јединство, Београд 1926.
24. Јован Скерлић: Омладина и њена књижевност, Београд 1925.
25. Marczali Henrik dr.: Magyarország történelme, Budapest 1911.
26. Dr. Heinrich Marczali: Die Verfassungsgeschichte Ungarns, München 1912.
27. Др. Мих.-Полит-Десанчић: Како сам свој век провео, Београд 1926.
28. Мелхиор Ердуђељи: Историја Новог Сада, Нови Сад 1894.
29. Часописи: Јавор 1892. год. 30—41. бр.; Комарац год 1861—68; Змај 1864—1871; Рен 1867; Жижга 1871—1874; Даница 1860.; Огледало Србско 1864.; Матица 1865.; Млада Србадија 1870.; Летопис; Српски Књижевни Гласник 1926. књ. XVII. бр. 6. и Нови Живот 1926 књ. XXVI. св. 4—6.
30. Листови: Српски Дневник 1852—1864., Србобран 1861—1866., Напредак 1863—1869., Застава од 1866., Наше Доба 1890., Браник 1892. и 1901. год. и Народ 1870—1872.

Садржина:

I.

Др. Светозар Милетић у историји српске Војводине.

Општи поглед на Милетићев рад. — Милетић као новинар, национални раденик и политички вођ. — Милетић и његово доба. — Значај Милетићева рада за војвођанско Српство. . . стр. 3—8

II.

Милетић у младости. (1826—1848.)

Породица и родитељски дом. — Основна школа и гимназија. — Дом Хацић-Светића и ђаковање у Новом Саду. — Први покушаји на перу. — Ђаковање у Пожуну и утицај Људевита Штура. — Организатор српске омладине пожунске. — Почетак свеучилишних студија у Пешти и рад на „Славјанци.“ — Понован живот у Пожуну и интересовање за политички живот. . . стр. 9—29

III.

Милетић у буни и под реакцијом. (1848—1858.)

Утицај фебруарске револуције. — Српска омладина за српско питање. — Пожунска дијета. — Антипатија према Кошуту. — Напуштање Пожуна и силазак у народ. — Буна и српски покрет. — Милетић у агитацији. — Милетић у служби Народног Одбора. — Разочарење. — На-

ставак студија у Бечу. — Чиновничка пракса у Лугошу и Оравици. — Полагање адвокатског испита. — Повратак у Нови Сад. — Отварање адвокатске праксе. — Женидба. . . стр. 30 - 44

IV.

Улазан у јаван живот. (1858—1865.)

Припремање за политичку активност. — Пад Бахове системе. — Напа на повољнији политички обрт. — Незахвалност бечке камариле. — Укидање Српске Војводине. — Разочараност Срба. — Нова политичка оријентација. — Милетић у акцији. — Туциндански чланак. — Реставрација у Срему и Новом Саду. — Благовештенски Сабор. — Милетић на челу новосадске градске управе. — Суспендовање са положаја. — Народни сабор 1864/65. — Милетић у Матици Српској. стр. 45—68

V.

Дани политичког разочарања. (1865.—1867.)

Милетић на хрватско-славонском и угарском сабору. — Помирење су Мађарима. — Напуштање српских сепаратистичких захтева. — Борба за уставан и парламентаран режим Угарске. — Недељивост и самосталност Троједнице. — Идеја народносних жупанија. — Аустријско-пруски рат. — Попуштање бечке камариле. — Поравнање. — Преварене наде. — Разочарење у Мађарима. — Отпор према мађарској мегаломанији. — Јачање српског национализма. — Оснивање „Заставе“. — стр. 70—88

VI.

Милетић политички и народни вођ. (1867.—1878.)

Велики планови, ослобођење и уједињење свег

Српског Народа. — Омладински покрет. — Милетић градски начешник новосадски. — Српска Атина. — Поновно суспендовање са положаја. — Бечкеречки програм. — Нов политички правац. — Српска слободоумна народна странка. — Омладинизам, народњаштво и милетићевизам. — Борба против мађаризације. — Борба против калуђерског клерикализма. — Победа народне странке. — Рад на угарском и народно-црквеном сабору. — Свесрпска пропаганда. — Прогањања. — Осуда. — Тамновање. стр. 89—131.

VII.

Милетић на сутону свога живота.

(1879.—1901.)

Ослобођење из тамнице. — Дочек у народу. — Понован повратак на политичку позорницу. — Избор у Шајкашкој. — Последњи напори. — Болест. — Повлачење. — На заранку живота. — Народно поштовање. — Јубилеуми. — Смрт. — Погреб. стр. 132—145.

VIII.

Доба Милетићева развитна.

Утицаји. — Апсолутизам. — Конзерватизам. — Реакционарство. — Панславизам. — Национализам. — Либерализам. — Революционарство. — Романтицизам. — Антиклерикализам. стр. 146—150.

IX.

Милетићеве особине и наранкер.

Наслеђене карактерне особине. — Борбеност и љубав за слободом: од мушких предака. — Бистрина ума и доброта срца: од матере. — Неуморност, истрајност и енергичност. — Милетић

као новинар и говорник. — Ауторитативност и привлачност. — Милетић као стожер књижевно-политичких састанака. стр. 151—155.

X.

Милетићеве идеје, рад и значај.

Песничка душа. — Новинар и говорник: пропагатор идеја и начела. — Милетићеве идеје: либерализам, антиклерикализам, демократизам, свесрпство и свесловенство. — Народно признање и захвалност: нимб народног великана. стр. 156—160.

